

TÜRKMENISTANYŇ BILIM MINISTRRLIGI
MAGTYMGULY ADYNDAKY TÜRKMEN
DÖWLET UNIWERSITETI

Gülsün Çaryýewa

SEBIT ŽURNALISTIKASYNYŇ
TARYHY

Türkmenistanyň Bilim ministrlligi tarapyndan
hödürlendi.

Aşgabat-2010

Çaryýewa G.

Sebit žurnalistikasynyň taryhy. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy.A-: Türkmen döwlet neşitýat gullugy. 2010. sah

G I R I Ş

Sebit žurnalistikasy mgyýetiň medeniýetiniň
ösüş taryhynyň bir bölegi nasaplanýlýar .Onda degişli

ýurtlaryň syýasy hem jemgyýetçilik durmuşynyň dürli pudaklaryndaky ähli öňe ilerlemeleri edil aýnada ýaly görünýär.

XIX asyryň ikinji ýarymy Russiýada kapitalizmiň güýçli ösüşi bilen häsiýetlendirilýär. 1861-nji ýylyň daýhançylyk reformasy özüniň ýarym krepstnoýçylyk häsiýetine garamazdan jemgyýetiň önümçilik güýjüni ösdürmek üçin belli giňişlik döretti. Krepstnoýçylygyň ýatyrylmagy bilen ýurtda senagat güýçli ösüp başlaýar, demir ýol gurluşygy düýpli özgerýär, haryt dolanyşygy artýar, ýurduň binýady berkeýär, şäherler ösüp başlaýar. Pul-haryt gatnaşyklarynyň güýji astynda daýhan hojalygy ownuk haryt dolanyşygyna öwrülýär. Asyrlar boýy dowam edip gelýän daýhan hojalygynyň düzgünleri we daýhançylyk durmuşynyň düzgünleri hakykatdanam görnüp-üşidilmedik çaltlykda ýok bolýar. Daýhançylyk krepstnoý jemgyýetiniň eke-täk synpy gatlagy bolmagyny bes edýär. Ol bir tarapdan oba zähmetkeşlerini, beýleki bir tarapdan bolsa oba buržuazlaryny bölüp çykaryp iki gatлага bölünýär. Hojalyk tutuşlygyna kapitalistik hojalyga öwrülýär, Russiýa buržuaz döwrüne gadam basýar. Ýöne barybir feodal gatnaşyklary bilen deňeşdirilende öňdebaryjy hasaplanylýan täze önümçilik gatnaşyklary hem işçileriň we daýhanlaryň ýagdaýyny gowulandyryp bilmedi. Önümçiligiň gurallarynyň we serişdeleriniň monopol (bir zadyň öndürilmegine ýa-da satylmagyna bolan aýratyn hukuk) eýeçiligi işçini telekeçä doly garaşly edip goýdy. Zähmet adamlary üçin täze düzgünler könelerden hiç hili gowy bolmady. Russiýada kapitalistik usuldaky önümçilikde bolup geçýän gapma-garşylyklar eýýäm 60-njy ýyllaryň ahyrynda 70-nji ýyllaryň başlarynda görnetin duýlup başlandy. Senagat işçileriniň sany gyşarnyksyz ösýär. Staççylaryň (stanokçylaryň) hereketi mese-mälim ösýär. Şunuň bilen baglanyşykly rus çapynyň önünde täze

soraglaryň ençemesi ýüze çykýar.Ýöne öndürijiler Russiýada 70-80-nji ýyllarda diňe bir kapitalizmden däl-de,eýsem ýeterlik ösmedik kapitalizmdenhem-de krepstnoýçylygyň köp galyndylaryndan ejir çekýärdiler.Russiýanyň ösüş aýratynlygam hut şundadyr.

1861-1863-nji ýyllarda patyşa hökümetine daýhanlaryň bölekleýin çykyşlaryny basyp ýatyrmak, Polşadaky milli azat ediş hereketini bogmak başardýar.Rewolýussion intelligensiýanyň bir bölegi halk rewolýusiýasyna garaşmazdan ekelikdäki terrora geçýär.Rewolýussion gurnaklaryň birine gatnaşygy Karakozow 1865-nji ýylda patyşanyň janyna kast edýär.Bu bolsa patyşa hökümetine goragy ýene-de güýçlendirmäge bahana bolýar,ele salmalaryň täze tapgyry başlanýar.Rus halasediş taryhynda iň uly orun tutan „şol döwrüň meşhur zurnallary bolan „Sowremennik”(Döwürdeş) we „Russkoýe slowo”(Rus sözi) şobada ýatyrylýar .Ýöne rewolýussion demokratiýa ýaraglaryny ýygnamaýar,söweşden el çekmeýär.XIX asyryň demokratik hereketini öjükdirýän halkyň gahar-gazabynyň sebäpleri 60-njy ýyllaryň reformalary bilenem aradan aýrylmaýar,rewolýussion hereket öçmeýär.1861-1905-nji ýyllaryň tutuş eýýamy halk köpçüliginiň krepstnoý hukugynyň we kapitalistik ekspluatasiýanyň galyndylaryna garşy göreşden we garşylykdan doly.70-nji ýyllaryň azatediş hereketinde halkyýetçilik uly rol oýnaýar.Halkyýetçilik pikirini esaslandyryjylar Gersen we Çernyšewskidir,diňe 70-nji ýyllarda krepstnoý hukugyň ýatyrylmagyndan soň,täze taryhy şertlerde ,haçanda rus jemgyýetiniň aňynyň önünde 40-njy 60-njy ýyllaryň eýýamy bilen deňeşdirilende täze meseleler durýar,halkyýetçilik emele gelýär,ol rus jemgyýetçilik pikiriniň agalyk ediji akymy bolýar.Halkyýetçilik pikiriniň jemgyýetçilik durmuşynyňähli taraplaryna „şol sanda çapa-da öz täsirini ýetirmegi örän agramly bolupdyr.Ýöne 70-nji ýyllarda

halkyýetçilik garaýyşlar agalyk ediji bolmak bilen azatediş hereketiniň raznoçin etapynyň zurnalistikasynda we demokratik edebiyatda düýbünden eke-täk däldiler, Nekrasow, Saltykow-Şedrin, Blagoswetlow we başgalar halkyýetçileriň nazary garaýyşlaryny paýlaşmaýardylar. Hut şolar 60-njy ýyllaryň rewolýusion-demokratik mirasyny has ynamdar gorap saklaýjylar bolup galdylar.

Rewolýussion ýuwaşamanyň döwri Russiýada 60-njy ýyllardan soň ýuwaş-ýuwaşdan rewolýussion hereketiň täze ösüşi bilen çalyşýar we ol 70-nji ýyllaryň ortalarynda has-da duýlup başlanýar. 70-nji ýyllaryň ahyryna çenli ilkinji rewolýussioin ýagdaý emele gelýär. 1877-1878-nji ýyllarda patyşa hökümeti tarapyndan başlanan Türkiýe bilen uruş hem rewolýussiýanyň bişişmeginiň önüni alyp bilmedi. Ýöne 1881-nji ýylyň 1-nji martynda, haçanda Aleksandr II üstüne edilen terrorçylykly çozuşda halkyýetçileriň çykyşlary şeýle wagtyndan ön edilen çykyşyň roluny oýnady. Russiýa ýene-de 80-nji ýyllaryň gamgyn syýasy çaknyşyklaryna sezewar boldy, ýöne 80-nji ýyllar Russiýada wagşy syýasy herekete garamazdan taryhy jemgyýetçilik wakalarynyň we hadysalarynyň hatary bilen häsiýetlendirilýär. Işçiler güýji giňden ýaýraýar, araçakden daşarda „Zähmeti halas ediş“ toparý döredilýär. Demokratik intelligensiýanyň in gowy wekilleri halkyýetçilik gözboýamaçylygyny ýeňip geçýärler. Olaryň bir bölegi Marksizmiň (Plehanow) ugruna geçýärler. 80-nji ýyllaryň ortalarynda Russiýada ilkinji marksiztik gurnaklar peýda bolýar. Şeýle gurnaklaryň birim 1885-nji ýylda „Raboçiy“ (Işçi) gazetini neşir eden Blagoswetlowyň toparý bolupdyr. 1888-nji ýylda „Zähmeti azat ediş“ toparý marksizmiň pikirlerini wagz etmek maksady bilen Russiýada döwürleýin ýygyndy bolan „Sosial-demokraty“ neşir etmekligi kabul edýär. 80-nji ýyllarda öňdebaryjy zurnalistikanyň üsti täue güýçler

A.P.Puşkin,W.G.Korolenko ýaly tanymal ýazyjylar we publisistler bilen ýetirilýär.90-njy ýyllarda A.M. Gorkiniň zurnalistik döredijiligi başlanýar.70-80-nji ýyllaryň dowamynda rus çapy çakdanaşa kyn ýagdaýda galýar.Ýurtda bolup geçýän üýtgeşmeler ony hiç hili üýtgedip bilmedi.Çapdaky her dürli pikirlenmeler edil öňküsi ýaly samoderjawiýa tarapyndan rehimsiz basyp ýatyrylýar.70-nji ýyllaryň başlaryna çenli habarlar gullugynyň ýuridiki ýagdaýy çap hakdaky öňki görkezmeleriň we kanunlaryň ýerini tutan „1865-nji ýylyň çap hakyndaky wagtlaýyn düzgünler “bilen kesgitlenipdir,şu düzgünler boýunça hündelik paýtagt gazet-zurnallary şeýle hem göwrümi 10 çap listden köp bolan kitaplar metbugatyň gözden geçirmesinden azat edilipdir.Suratly,satiriki neşirler we oba çapy gözden geçirme metbugatyň gol astynda galypdyr.gazet ýa-da zurnal tarapyndan haýsydyr bir kanunyň ,şol sanda çap hakyndaky kanunyň bozulan ýagdaýynda içeri işler Ministriniň gözegçi metbugatdan azat edilen çap guramalarynyň neşirýatçylaryna duýduryş bermäge ,üçünji gezek kanuny bozan ýagdaýlarynda bolsa neşiri alty aýa çenli möhlet bilen saklamaga hukugu bolupdyr.Onuň döwürleýin neşirleri kazyýet işini gozgap yzarlamaga haky bolupdyr.Neşiri doly saklamak hakyndaky işler diňe kazyýet boýunça çözülipdir.Ýöne şunuň özi hökümeti eýýäm 1866-njy ýylda 1865-nji ýylyň kanunyny ýerine ýetirmezden „Sowremennik“(Döwürdeş) we „Russkoýe slovo“(Rus sözi) zurnallaryny ýapmaga päsgel bermedi.Habarlar gullugynyň ýagdaýy liberallaryň çap reformalary babatyndaky tolgunmalaryna garamazdan ,aýratyn hem demokratik neşir üçin diňe bir gowulaşman ,eýsem tersine ýaramazlaşýar.Birinjiden,,1865-nji ýylyň çap hakyndaky wagtlaýyn düzgünlerinde” söz berlişi ýaly,gözegçi metbugatdan ähli gazet-zurnallar azat edilenokdy,mysal üçin Peterburgda 1879-njy ýylda 149 neşirden 79-sy gözegçi

metbugatyň goly astynda galypdy. Ikinjiden, 60-njy ýyllaryň soňunda metbugat boýunça habarlar gullugyna iň möhüm syýasy meseleleri açyp görkezmegi gadagan edýän habarlar gullugyny içeri işler Ministrinden başlap gubernatora çenli patyşa administratorlarynyň ählisiniň häkimiýeti astynda goýýan birnäçe umumy kanunlar we aýry-aýry görkezmeler çykarylypdyr. Hatda liberal neşirler hem tizara Russiýada habarlar gullugynyň ýagdaýy bilen bagly öz nägileliklerini beýan edip başlapdyrlar. 1882-nji ýylyň çap hakyndaky kanuny bu syýasatyň manyly tamamlanmasy boldy. Ol habarlar gullugynyň üstünden doly administratiw garamagy tassyklady. Hökümet hatda daşary ýurt çapynyň sahypalarynda öz adyna berlen tankydy materiala hem uly ünsülik we hüşgärlik bilen garapdyr.

Çaknyşyklaryň güýji astynda Russiýa özüniň 1905-nji ýyllardaky ilkinji rewolýussiasyna golaýlaşýardy. Eger hökümet öz döwründe liberal maslahatçylaryna gulak asan bolsady, il bu ýakymsyz ýyly birnäçe wagtlaý „haýalladyp” bilerdi. Ýöne dworýan gatlagyň isleglerini beýan edýän hökümet özsypny häsiýetiniň güýji bilen rus liberallarynyň „akylly” maslahatlaryny ýarag hökmünde kabul edip almak ýagdaýynda däl. 1884-nji ýylda „Watan hatjagazlarynyň” we „Delo” zurnalynyň ýapylmagyndan soň Aleksandr 111 ot açyjy syýasaty ähli kanuny çapyň häsiýetiniň çürt-kesik üýtgemegine getirýär. Russiýada Suworinçileriň we Kotkowçylaryň reaksiýa pressasy hem-de diňe liberal-buržuazlaryň „liberal halkyýetçilriň gazet-zurnallary çykmagyny dowam etdirdi. 60-70-nji ýyllaryň döplerine wepaly bolup galan demokrat-zurnalistler 80-nji ýyllarda şu liberal neşirlerde işlemeli boldular.

Azat ediş hereketiniň häsiýeti we Russiýada kanuny habarlar gullugynyň agyr ýagdaýy 70-80-nji ýyllarda rewolýussonerleri ilki araçäkden daşarda kanuny däl gazet-

zurnallaryň neşirini (mysal üçin Gersen we Ogarýowyň „Jany”)soňra bolsa Russiýanyň özünde ýola goýmaga mejbur etdi.Metbugat süteminden azat bu çap rus zurnalistikasynyň taryhynda esasy sütün bolup dur.Onsuz biziň çapymyzyň ösüşi 70-80-nji ýyllarda doly bolmazdy.Ýöne şeýle çapyň bolmagy „Russiýada zurnalistikanyň çydamsyz agyr ýagdaýyny ýene bir gezek suratlandyrýar.

„Russiýada 200 ýyl bäri çap bar we ol şu günki güne çenli metbugatyň zulумы astynda “diýip bolşewikler 1903-nji ýylyň 3-nji ýanwarynda „rus çapynyň 200-ýyllygy hakynda “listlerinde ýazypdyrlar.Rus zurnalistikasynyň taryhy-munuň özi patyşa samoderjawiýasynyň dogry we azat söz bilen hemişelik göreşiniň taryhydyr,bu sözler paryşa Russiýasynda çapyň ýagdaýynyň anyk häsiýetnamasy hasaplanýar we ol tutuşlygyna XIX asyryň 70-80-nji ýyllaryna degişli bolup durýar.

Rus rewolýussion demokratiýasy 60-njy ýyllarda özünüň syýasy mazmuny boýunça ajaýyp çap guramalary „Sowremennik”(Döwürdeş),„Russkoýe slovo”(Rus sözi), „Iskra”(Uçgun) döretdi.Bular XIX-njy asyryň iň gowy zurnallarydyr.Olar krepstnoýçylyga garşy azat ediş göreşinde uly rol oýnapdyrlar.„Döwürdeş” we „Rus sözi” öňdebaryjy jemgyýetçilik pikiriniň asyl ýolbaşçylary,samoderjawiýa garşy batyr göreşijileri terbiýeleýjiler bolupdyrlar.Olaryň göreldesi we däpleri 70-80-nji ýyllaryň demokratik çapynyň ösüşini,ilkinji nobatda bolsa Hekrasowyň we Saltykow-Şedriniň „Oteçestwennyýe zapiski”(Watan hatjagazlary) zurnalynyň ugruny we häsiýetini kesgitläpdir.

Žurnalistik bilimiň taryhy

Žurnalist nähili bolmaly? Bu sowal geçmişiň žurnalistikasynyň köp wekillerini alada goýupdyr. Ž.P.Marat özüniň “Halkyň dosty” gazetinde – “Ömrümüzü hakykata

bagyşlalyň”- diýen epigraf goýupdyr. M.W.Lomonosow “Pelsepäniň erkinligini goldamak üçin niýetlenen düzmäni beýan edenlerinde, žurnalistleriň borçlary hakynda pikir ýöretme” makalasynda, žurnalisti bilimli, ylymly, magaryf aňbilimi ilkinji ýaýradýjy hasap edip, onuň okumyşlyk, dogruçylyk, işe päk niýetli garaýyş ýaly häsiýetlerini belläp geçipdir; “ýazýanlaryň köpüsiniň öz öňlerinde hakykaty berk we dogry gözlemegi maksat edip goýmagyň deregine, öz düzmelerini durmuşda gazanç etmegiň senedine we ýaragyna öwürmezlikleri” üçin çykyş edipdir. A.S.Puşkin žurnaliste döwlet adamy hökmünde garapdyr. “Moskwa telegrafynyň” neşirýatçysy N.A.Polewoý bolsa žurnalisti täzelikleri dargadyjy diýip atlandyrýar-“onuň işleýän žurnaly öz makalalarynyň dürli-dürlüligi bilen, ylmy neşirlerden tapawutlylykda, fiziki, syýasy, ahlaky dünýäni açyp görkezýän, hemmeler üçin düşnükli dilde ýazylan žurnal bolmaly, öz okyjylarynda döredijiligi oýarmaly”.

Žurnalistika ussat hünärmenlere mätäçlik çekse-de, olaryň guramaçylykly taýýarlygy gazet döräninden diňe iki asyr geçeninden soň başlanýar. 1900-nji ýylda Germaniýada ilkinji mekdep açylýar, biraz soňra bolsa Parižiň sosial ylymlar Ýokary mekdebinde žurnalistika fakulteti guralýar. 1902-1903-nji ýyllarda žurnalistika mekdepleri ABŞ-da - Waşingtondaky, Filadelfiýadaky, Çikagodaky ýuridiki fakultetlerde döredilip başlanýar. 1903-nji ýylda, adyny şu günki günde ABŞ-nyň in abraýly žurnalistik baýragy göterýän Nýu-Ýorkly neşirýatçy Jozef Pulitser Kolumbiýa uniwersitetiniň ýanynda aýratyn “gazet fakultetini” guramaklyga özüniň 200 müň dollaryny bagyşlaýar.

1898-nji ýylda geçen, žurnalistleriň başynjy halkara kongresinde ýörite žurnalistik bilimiň meseleleri ara alnyp maslahatlaşylýar. Oňa rus metbugatynyň wekilleri hem gatnaşýarlar. Şondan soňra M.S.Olminskiý “Gündogar syny”

gazetiniň sahypalarynda Russiýada-da edebiýat taýýarlygyny döretmegiň tarapdarydygyny beýan edýär. Habarçydan edilýän talabyň arasynda, ol onuň publisistik döredijiliginiň möhümdigini aýratyn belläpdir.”Köplenç halatda diňe deliliň özüni habar berip goýmak ýeterlik däl, mundan başga-da ony aýdyňlaşdyrmaly ýa-da ýerli durmuşyň öz şertleri bilen arabaglanşykda goýmaly, onuň bolup biläýjek netijelerini görkezmeli we şuna meňzeşler”-diýip, ol ýazypdyr. Olinskiý, “žurnalistiň habarçylygynda” olaryň awtorynyň dünýägaraýşy görünmeli-diýip, belläpdir we “kime onuň dünýäni synlaýjylygy gymmat bolsa, şol hem dar düşünjeli ýazgarmalardan, metbugatyň ýanamagyndan, administratiw zalymlykdan gorkmazdan batyrgaý ýazmaly. Habarçy hakykatyň esasy sebäplerine näçe çuň aralaşdygyça, onuň publikasiýasy şonça-da güýçli hem aýdyň bolýar”. XX asyryň başlarynda Russiýada ulgamlayyn bilim alan žurnalistler bolmandyr. Redaksiýalarda öňki aklawjylar, mugallymlar, çinownikler, seminarçylar işläpdirler. Şeýle ýagdaýy göz önüne tutmak bilen, başarjaň edebiýatçylar žurnalist senediniň başyny başlamagy isleýänler üçin “ýol görkezijileri”, “gollanmalary” çykarýarlar. Olaryň biri(“Nähili habarçylyk etmeli we gazet-žurnallaryň habarçylary nämeleri zerur bellemeli”)-diýen at bilen 1902-nji ýylda Sankt-Peterburgda”öňki habarçy” P.Ýe.Esperow tarapyndan neşir edilýär. Biraz soňra bolsa beýleki bir peterburgly edebiýatçy A.Popow “Gazet işgärlerini döwrüň ruhunda taýýarlamak üçin ýol görkezijisini” çykarýar. Russiýada ilkinji “Žurnalistika boýunça ylmy we tejribe kurslary” Moskwada 1905-nji ýylyň 1-nji fewralynda açylýar. Ýöne olar dekabryň ýaragly gozgalaňyna çenli bary-ýogy 9 aý hereket edýär. Şondan soň täze kurslar döredilmändir. Žurnalist senediniň syrlaryna isleg bildirýänleri çekmäge synanyşyk bolsa eýýäm başga ýollar arkaly amala aşyrylýardy. “Çapyň işgäri” atly Peterburg žurnalynyň sahypalaryna 1912-nji ýylda

“dostlaryň ýazyşygy” diýen bölüm girizilýär. Onuň maksady, täze başlaýan žurnalistlere synlary, hasabatlary, habarlary, makalalary we felýetonlary çap etmekde maslahatlary bermek bolup durýar. Iň gowy diýlip ygylan edilen materiallar bolsa “Paýtagt seslenmeleri” atly ýörite gazetde çap edilipdir.

Hünärmenleri güýçli depginde taýýarlamak diňe 1917-nji ýylyň Oktýabryndan soň başlanýar. 1919-njy ýylyň 15-nji sentýabrynda Rus telegraf gullugynyň Moskwa bölümüniň ýanynda žurnalizmiň mekdebi açylýar. 1920-nji ýylyň 20-nji dekabrynda bolsa ROST-yň Petrograd bölümüniň ýanynda žurnalizmiň instituty guralýar. 1921-nji ýylyň 15-nji oktýabrynda bir ýyllyk okuw möhleti bilen gyzyll žurnalistleriň instituty döredilýär. Ol 1924-nji ýylda žurnalistika Döwlet instituty edilip üýtgedilip guralýar (okuw möhleti üç ýyl). Bu institut 1938-nji ýyla çenli işläpdir.

1925 ýylyň okuw meýilnamasyny boýunça bu ýerde birinji kursda gazet habary we matematika tebigy bilimler we gazet işiniň esaslary ýaly dersler ilkinji kursda taryhy we syýasat ykdysadyýet habarçylyk žanry hökmünde we redaksiýanyň işiniň guralyşy, üçünji kursda bolsa felýeton pamflet ,oçerk, döwürleýin çap döredijilik psihologiyasy ,gazet hojalygy we beýlekiler sapak beripdir.Okuw meýilnamasyna köp umumybilim dersleriniň girizilmegi dalaşgärleriňuly bolmadyk mekdep taýýarlygy bilen bagly bolupdyr.1924-nji ýylda ŽDU-nyň talyby bolan ýaşlaryň 40 göterim gowragynyň 7-synp we ondan hem pes bilimli bolupdyr.Žurnalistik seksiyalar we bölümler ýurduň kommunistik uniwersitetlerinde-de döredilýär.Leningradyň döwlet uniwersitetiniň dil we material medeniýeti fakultetinde bolsa 1926-njy ýylda gazet işiniň kafedrasy işläp başlaýar.Tizara şäherleriň ençemesinde “orta hühärli”işgärleri (korrektorlary) çintgeýjileri ,habar işläp düzüjileri ,işçi-habarçylar bilen

arabaglanyşyk boýunça instruktory taýýarlamak boýunça tehnikumlar açylyp başlanýar.

1925-nji ýylda ilkinji gezek Leningradda guralan şeýle tehnikum şunuň ýaly hünärmenleriň her ýylda 300-sini çykarýardy. 1931-nji ýylyň maýynda bolsa ol ähli inwenrtarlary (esbaplary) we enjamlary bilen birlikde gazetler üçin hünärmenleri taýýarlamak boýunça institutyň binýadyna geçirilýär. Bu eýýam "Leningrad hakykaty" we welaýat kárdeşler arkalaşyklary geňesiniň başlangyjy boýunça döredilen ŽDU-dan soň ilkinji žurnalistik ýokary okuw mekdebidi.

Şol döwürde sosial-synpy esasy differensiasyýalaşdyrma çapyň ýerine (Işçi we sürüji, "Orak we çekiç", "Garyplyk" we şuna meňzeş gazetleriň atlarynda berkidilen) territorial-pudaklaýyn çap gelýär. Jemgyýetiň sosial deňlige ymytylyşy hökmünde etrap, zawod we sowhoz köptirajlarynyň ulgamy döredilýär. Žurnaliste bolan talap birdenkä ösýär. Ýagdaý bilimi üýtgedip gurmagy talap edýär. Moskwanyň žurnalistika döwlet instituty 1930-njy ýyldan başlap talyplaryň kabul edilşigini görnetin artdyryýar we ol hünärmenleriň köpüsini etrap gazetleri üçin taýýarlap başlaýar. Institut öz abraýyny artdyrmak üçin žurnalistikanyň kommunistik instituty diýen ady alýar. Oňa "Prawda" gazetiniň ady dakylýar. Moskwadan we Leningraddan soň ŽKU-ler 1931-nji ýylda Minskde, Alma-Atada we beýleki iri şäherlerde hereket edip başlaýar. Şeýlelikde "Leningrad hakykatynyň" redaksiýasy köptirajlar üçin hünärmenleri taýýarlap başlaýar. Şäherde olaryň sanyny ilkinji başýyllygyň ahyryna çenli 260-a çenli ýetirmek göz önünde tutulýardy (Hakykatda bolsa Leningradda hemişe ýüzden sähel köpräk zawod-fabrikleriň we ýokary okuw mekdepleriniň köptirajly gazetleri hereket edýärdi)

Şeýlelikde, üç aýlyk hünärmentçilik mekdeplerinden başlanan žurnalistik biliminiň ulgamy köp ugurly we

differentirlenen bolýar.1940-njy ýyllarda bolsa hil öňegidişligi bolup geçýär,1941-nji ýylyň iýulunda Swerdlowskiniň we Alma-Atanyň Žurnalistikanyň kommunistik institutlary fakultet hökmünde Uralyň, Gazak uniwersitetleriniň düzümine girýär.1944-nji ýylda Belarus uniwersitetinde žurnalistika fakulteti döredilýär,1946-njy ýylyň martynda bolsa Leningrad uniwersitetiniň filologiýa fakultetinde žurnalistika bölümi guralýar,ol 1964-nji ýylda uniwersitet özbaşdak fakultet edilip guralýar.1948-nji ýylda žurnalistika bölümi Moskwa uniwersitetiniň filologiýa fakultetunde-de açylýar

1980-nji ýyllarda žurnalist hünäriň ýurduň 34-okuw edaralarynda ,20-den artygrak uniwersitetlerde,partiýa we komsomol mekdeplerinde ,Moskwanyň halkara gatnaşyklary institutunda almak bolýardy.90-njy ýyllaryň ahyrynda žurnalist hünärmenlerini taýýarlamagyňdöwlet ulgamyndan başga-da döwletiniki däl kommersiýa ulgamynda hem peýda bolýarJemgyýetçilik aragatnaşygynyň okuwy boýunça okuw merkezleri ýüze çykýar.Soňky ýyllarda žurnalist hünärmenleri taýýarlamagyň belli bir tejribesi daşary ýurtlarda-da (esasan Ýewropa ýurtlarynda)toplanyldy.Beýikbritaniýada ol KHBS-niň barlag merkezinde alnyp barylýar.(leýçesderdäki uniwersitetde) HBS-iň ýewropa inistitutunda (Mançesderdäki uniwersitetde) kino we telewideniýäniň milli mekdebinde (Bikonsfild) radio gepleşikleriň halkara inistudynda (London) we beýleki okuw edaralaryna.Germaniýada gazetleriň ýanynda iki ýyllyk žurnalistika mekdepleri, Mýunhendäki, Berlindäki, Kelndäki uniwersitetlerde bolsa žurnalistika fakultetleri işläýerler.Fransiýanyň žurnalistik bilim ulgamyn Parižin žurnalistleri hem-de metbugat hünärmenlerini taýýarlaýan we kämilleşdirýän Merkezi, žurnalistleriň ýokary mekdebi (Lill şäheri) we žurnalistleri okatmagyň Strasburgdaky uniwerstet mekdebi girýär.Şiweýsarýada düzgün boýunça esasly akademiki billimi bolan redksiýa işgärleri, şweýsar gazet

neşirýat soýuzy hem-de şiwéýsar metbugat birleşigi tarapyndan guralýan iki ýyllyk kurstlarda öz hünärlerini ýokarlandyryp bilýärler. Leksiýalar we seminal sapaklary Sýurihin, Berlin we beýleki iri şäherleriň uniwerisitetlerinde alnyp barynýar. Niderlandlarda bolsa ýaňy-ýakynlaram žurnalistik ýokary nokuw mkdepleri ýokdy, ýöne 1990-njy ýylda Potterdam uniwersitetiniň ýanyndaky žurnalistleriň hünärini ýokarlandyrmagyň kursalrynyň ilkinji uçurymy boldy. KHBS-iň döredijilik işgärlerini Groningen uniweristetiniň edebiýat fakultetinde taýýarlap başlapdyrlar.

Žurnalistikanyň taryhy görnüşleri we nazaryýetleri

Žurnalistika dürli taryhy görnüşlerde çykyş edipdir (Feodal-monarhiýa çapy, buržuaz dini- ruhanyçylyk çaplary hem-de sosialistik we komunistik salgylanma žurnalistikasy). Olar sosial synpy we ideologik pozisiýalary bilen tapawutlanypdyrlar. Ýokary häkimiýetiň bir adam tarapyndan edara edilişiniň özenine monarhyň arş tarapyn saýlanynmagyna we feodal-krepostnoý gatnaşyklarynyň hökümdartlygyna mahsus bolan feodal-minarhiýa çapy öz gözbaşyny kordinal Rişelýäniň we Petrowyň „Hasabatlar” döwründen alyp gaýdýar. Ýeke -täk döwletiň berkemegine milli medeniýetiň ösmegine täsirini ýetirmek bilen buçap buržaz rewolýusýalarynyň ýakyn gelmegi zerarly konserwatiw, soňra

bolsa reaksion güýje öwrülýär. Buržuaz žurnalistikasy çapyň azatlygy, azatlygyň idealary, deňlik we doganlyk şygarlarynyň aslynda monarhiýa garşy göreşi ideologik taýdan üpjün edýär. Beýik fransuz rewolýusýasy döwründe Robesneriň „Konustutisiýasynyň goragçysy“, maratyň „Halkyň dosty“ atly meşhur gazetlar çykýar. Bu eýýam „Şahsy žurnalizim“ eýýamy bolýar. (XIX asyryň başyna çenli) haçanda awtor hem redaktor ýene hem neşirýatçy bolanda. Buržuaz rewolýusýalarynyň ýeňişinden soň köpçülikeýin HBS-iň demokratik çepburžuazdan başlap faşistik görnüşe çenli (Germaniýada we Italiýada) dürli sangylanmaly emele gelýär.

Žurnalistikanyň aýratyn görnüşi bolan dini-ruhanaçylyk žurnalistikasy heniz feodal gurluşynda ýüze çykyp, ol häzirkizaman dünýäsinde-de işeňňir hereket edýär. Buthana neşiriniň Russiýada XIX asyrda uly täsir ediji güýji bardy. Dini žurnallar diňe bir paýtagtda däl, eýsem Moskwada, Kiyewde, Kazanda, Rýazanda, Ýaroslawlada-da çykýardy. Prawoslaw gurşawda „Ýeparhial hasabatlary“ žurnaly örän meşhur bolupdyr. XX asyryň 90-njy ýyllary rus dini žurnalistikasynyň dörän döwrüdir. Mysal üçin, 1989-njy ýylda Rus prawoslaw buthanasynyň „Moskwanyň buthana habarçysy“ atly umumybuthana hepdelik gazetini peýda bolýar.

Sosialistik we kommunistik ugra salgylanýan žurnalistika işçi synpyň gyzyklanmalarynyň goragçysy hökmünde buržuaz jemgyýetinde ýüze çykýar. XX asyryň başlarynda sosialistik we kommunistik çap biri-birinden kararly aýrylýarlar. Çünki, olaryň birinjisi sosialistik gymmatlyklaryň reformalar ýoly bilen durmuşa geçirilmegi üçin, şol bir wagtda ikinjisi bolsa rewolýusion ýoly üçin çykyş edýär.

Žurnalistikanyň taryhy metbugatyň düýp esasy, onuň jemgyýete täsiri, häkimiýetli we beýleki gurluşlar bilen dowam edýär. Jedellerde gumanitar-demokratik we marksistik pikir-

nazaryýet ugurlary döreýär. Aň-bilim eýýamynda dörän gumanitar- demokratik ugruň wekilleri aňyň we ruhy döredijiligiň azatlygy üçin çykyş edipdirler. Žurnalistika jemgyýet tarapyndan öz-özüňi dogruçyl kabul etdirmeginiň serişdesi hökmünde garaýan ruhanyçylygyň we dünýewiçiligiň goşulmagyna garşy çykypdyrlar. Şol bir wagtda-da olar çap azatlygy çäksiz bolup bilmez, ol halkyň öňündäki jogapkärçilik bilen sazlaşmalydyr, diýip hasaplapdyrlar. Bu ugur Beýik Fransuz rewolýusiýasyny ruhy taýdan taýynlan aň-bilim ýaýradyjylar(ýagny magaryfçylar)- pelsepeçi, we ýazyjy gumanistleriň pikiriniň täsiri astynda döreýär. Sosial-synpy garşylyklaryň güýjeýän şertlerinde ýüze çykan žurnalistikanyň marksistik nazaryýeti, çapynyň gatnaşmagy we onuň özi bilen, dürli şol sanda radikal serişdeleriň kömegi arkaly zähmetkeşleriň isleglerini goramak we barlyşyksyz synpy göreş hakdaky tezisi goldaýardy.

Ýöne jemgyýetde demokratiýanyň ösmegi bilen bagly, çapyny nazaryýetleri aýratyn gyzyklanma döredýär. 1965 ýylda ABŞ-da F.S.Sibertiň, U.Şrammyň we T.Pitersonyň “Metbugatyň dört nazaryýeti” atly kitaby çap edilýär.

Awtoritar nazaryýet XVI-XVII asyrlarda emele gelipdir, ýöne ol şu günki günde hem aýry-aýry ýurtlaryň tejribesinde ulanylýar. Ol monarhiýanyň absolýut näkimiýetiniň pelsepesinden ýüze çykýar. Bu nazaryýete baglylykda, korolyň patentini alan döwletiň ýa-da hususy adamlaryň elinde bolýar. Şeýle çap hökümeti goldamaga we häkimiýete, döwlete gulluk etmäge borçly bolupdyr. Şunuň bilen baglylykda ýörite gözegçilik girizilýär, gazetde häkimiýetiň başynda durýan adamlary tankytlamak gadagan edilýär.

Libertarian ýa-da erkin azatlygyny yglan etmeklige esaslanýan nazaryýet Angliýada(1688-nji ýyldan soň) we ABŞ-da kabul edilýär. Beýleki ýurtlarda-da giňden ýaýran bu nazaryýet Miltonyň, Lokkanyň, Milliň rasionalizm we

adamlaryň tebigy hukuklarynyňpelsepe işlerinde ösýär. Bu nazaryýet boýunça çap, hökümeti barlamagyň we jemgyýetiň beleki zerurlyklaryny kanagatlandyrmagyň guraly hasap edilýär. Ol habar bermeli, güýmemeli, habary satmaly, ýöne esasy maksat-jedelsiz, kesgitli ýagdaýda “hakykaty açyp görkezmeli”. Ykdysady mümkinçilikleri we serişdeleri bolan islendik raýat gazetini tassyklap bilipdir. Oňa hakykaty “pikirleri erkin bazarynda” amala aşyrmak ýagdaýy bilen özbaşdak, şeýle hem kazyýetler tarapyndan gözegçilik edilýär. Metbugatda töhmet, paýyş sözler, habary döwürde dönüklük gadagan edilipdir.

Sosial jogapkärçilik nazaryýeti XX asyrdaky ABŞ-da žurnalistikanyň tejribesiniň, onuň ahlaklylyk kodeksiniň, şeýle-de 1942-nji ýylda amerikan Kongresi tarapynda döredilen, çapyny azatlygy boýunça Komissiýanyň zähmetleri esasynda ýüze çykýar. Bu nazaryýetiň aýratynlyklary: çapyny maksady-habar bermek, güýmemek, habary satmak, ýöne iň esasysy çaknyşmany jedele öwürmeli; şu maksat bilen bilen täzelikler pikirlerden we redaksiýanyň makalalaryndan saýlanmaly, dürli nukdaýnazarlara ýer berilmeli, jemgyýetiň dürli sosial toparlary doly suratlandyrylmaly, onuň maksatlary we gymmatlyklary düşündirilmeli. Metbugat hususy adamlara degişli, ony aýdara zady bolan islendik adam ulanyp biler, oňa jemgyýetiň pikiri, sarp edijileriň hereketleri, hünär ahlaklylygy tarapyndan gözegçilik edilýär.

Sowet nazaryýeti babatynda metbugat häkimlik edýän partiýanyň we döwletiňelinde bolupdyr. Marksistik-leninçilik okuwyny wagz etmegiň guramasy bolupdyr.

70-nji ýyllarda ABŞ-da žurnalistikanyň usullaryny işläp taýýarlamaklyk bilen işeňňir meşgullanýarlar. Muny üç ugra bölmek bolýar-derňeýji žurnalistika, takyk žurnalistika, täze žurnalizim.

Derňeýji žurnalistikanyň aýratynlygy, wezipeli adamlaryň jenaýatçylyklarynyň üstüni açmagydyr. Ol 1972-1974-nji ýylda Uotergeý galmagalynyň barşynda we iki reportýoryň „karolyň ähli leşgerleri” atly kitabynyň çykmagy bilen peýda bolýar.

Takyk žurnalistika 1973-nji ýylda Meýeriň „Takyk žurnalistika” kitaby çykandan soň ýüze çykýar. Ol habary ýygnamak we işläp taýýarlamak üçin sosiologiýa we beýleki gumanitar ylmlaryň usullaryny ulanmagy talap edýär. Takyk žurnalistikada döp bolup gelýän žurnalistikadaky göz çeni bilen baha bermek, möhüm sosial hadysany gowy görüp bilmezlik, sensasiýalary we dawa-jenjeleri aýdyňlaşdyrmaga ymtylmak, iň taryhy, syýasy we sosial-ykdysady geljegi bolan ýagdaýy seljerip bilmezlik ýaly ýalňyşlardan gaça durmak bolýar. Eger takyk žurnalistika dürslik we hakykatçylyk üçin çykyş edýän bolsa, täze žurnalizmiň nazaryýetçileriniň başga bir ynanjy bar. Olaryň publikasiýa awtoryň pikirini, keýpini, çeper oýlanmagynyň elementlerini girizmeli diýen hususy dünýägaraýşy bar. Bu ugry käwagtlar syýasy impressionizim diýip atlandyrýarlar. Bu soňky ugur häzirkizaman rus tejribesinde derňeýji žurnalistika bilen utgaşýar; „žurnalistik derňew” rubrikasyndaky materiallarda ol ýa-da beýleki ýagdaýyň ýüze çykmagynyň sebäbini anyklamag synanyşyk köplenç halatda awtoryň çaklamalarynyň öňe sürülmegi bilen tamamlanýar.

Orsýetiň žurnalistikasy. „Kuranty“ golýazma gazedi

XVI-XVII asyrlarda Ýewropada ilkinji gazetler peýda bolup başlaýar. Habarlaryň ýygýndysy bolan Wenesiýanyň „Gazzetta“ gazetini ownuk pula satýlýardy. Onda täjirçilik täzelikleri çap edilýärdi.

Žurnalistikanyň gözbaşy: suhangöýlük, tagtaň ýa-da haýsydyr bir ýasy tekizligiň ýüzünde ýazylan ýazgylar, sene (ýyl) ýazgylary, wagyz hatlary bolupyr. Orsýetde kurantlar (golýazma gazetleri, sütünler, kagyzaýyn hatlar). Kurantlar – daşky sypaty boýunça insiz, uzynlygy birnäçe metr bolan eplenýän kagyz sahypalardan ybarat ýöredilýän gündelik görnüşinde bolupdyr. Şol kagyz sahypalarynyň ýüzüne ýokardan aşaklygyna yzyüznüksiz ýazgy ýazypdyrlar. Olary patyşalar üçin saklapdyrlar. Kurantlardan biziň döwürlerimize gelip ýeteni 1621-nji ýylda ýazylanydyr. Ol döwür Mihail Fýodorowiçiň hem Aleksey Mihaýlowiçiň patyşalyk eden zamanasyna gabat gelýär. Žurnalistikanyň gözbaşy diplomatikanyň gizlin syrlary bilen gurşalan. Kähalatlarda okalýan kurantlary ýakyn boýarlar hem diňleýärdiler. Kurantlar

1-3 nusgadan ýazylypdyr. Okalandan soňra, olary Ilçi buýrugyna tabşyrýan ekenler. Kurantlary şu buýrugyň daşary syýasat bilen meşgullanýan işgäri taýynlaýan ekeni. Materiallary beýleki gazetlerden, gazet terjimelerini özleriniň polýak, golland, nemes hem şwed milletinden bolan gullukçylaryndan alypdyrlar. Beýleki çeşmeler sorag-jogap gürründeşliginden (interwýunyň başlangyjy), belli-belli adamlaryň, köplenç daşary ýurtlularyň, görkezmesinden ybarat bolupdyr. Serhetlerde ýörite habarlary ýetirýän habarçylara ilkinji korrespondentler diýseň boljak. Dördünji çeşme - daşary ýurtlularyň hususy hatlary açylyp alnypdyr (ilkinjisi - suratlaýyn). Dil üsti çeşmeleriň dürli görnüşi bolupdyr. Umuman aýdanyňda, 80 ýyla golaýlyk taryhda maglumat çeşmelerem çalşyp durupdyr. Kurantlar takmynan aýda bir gezek, emma üzlem-saplam çap edilipdir.

1668-nji ýyldan poçta durnuklaşyp başlaýar, beýle ýagdaý gazedini hem wagtly-wagtynda çykmagyna, ýagny aýda 2-4 gezek çap edilmegine getirýär. Berilýän habarlaram söwda, harby, Orsýediniň daşary ýurtdaky abraýy ýaly dürli-dürli meseleler barada bolupdyr.

Ýustas Filomanatus – daşary ýurtlardan habarlary iberýän ekeni, ol ýörite habarçynyň gadymky keşbini janlandyrýar. Kurantlar Pýotr Birinjiniň patyşalyk eden döwrüne çenli çap edilipdir. Göz önünde tutýan reformalary üçin Pýotr Birinjä neşir zerur bolupdyr. Özi okap tanşyp bilensoň, oňa maglumat gerek daldi-de, häkimliginiň syýasat ugruny düşündirmek derkardy. Şol döwürler Orsýetde sowatly adamlar az bolupdyr.

Orsýetde döwürleýin neşirleriň peýda bolmagy. Resmi „Wedomostlar“

Ilkinji gazetiň ýerine ýetirýän wezipesi öz syýasatyny wagyz etmekden, ors we daşary ýurt durmuşy hakynda habarlardan ybarat bolupdyr.

1702-nji ýylyň dekabryň 15-ine Pýotr Birinji „Wedomostlaryň“ çap edilmegi baradaky permana gol çekýär. Şunda ol kurantlardan tapawutlylykda, gazediň erkin satylmagynyň zerurlygy barada nygtaýar. Gazedi buýrukларыň wezipesindeki gullukçylar taýynlanypdyr. Möhüm habarlaryň hemmesi Monastyr buýrugyna, ol ýerdenem çaphana iberilipdir.

Şol ýylyň 16-njy dekabrynda ady tutulan perman giň köpçülige ýetirilipdir. 17-nji dekabrynda, käbir maglumatlara görä bolsa, 16-njy dekabrynda „Wedomostlaryň“ ilkinji goýberilişi çykypdyr. Neşirleriň her haýsysynyň öz ady bolupdyr. Ertesi – 17-nji dekabrynda – gazediň ikinji belgisi çap edilipdir. Gazedi gündelik goýbermek haýyş edilýär. Onuň başga ady - Tendensiýa bolupdyr. Düşündiriş: gazetde bölümler bolmandyr, mazmunynyň üýtgemegi bolsa adyndan belli edilipdir. Ikinji goýberilişiniň ady „Wedomosti moskowskogo gosudarstwa“ . Mazmuny giňgerimli bolupdyr, şol sanda

şwedlerden üstün çykanyndan soň, Pýotr Birinjiniň Sankt-Peterburga girmegi hakyndaky habarlar.

Gazet sanlarynyň ikisi-de biziň günlerimize gelip ýetmändir, şol sebäpden hem Orsýet žurnalistikasynyň belenilýän günü – ýanwar aýynyň 13-dir. Ýanwar aýynyň 27-inde diňe bir habara - Noteburg galasynyň alynmagyna bagyşlanan üçünji sany çapdan çykýar. Gazet sanynyň ady köp sözli bolupdyr. Durnukly tiražy bolmanyr. 3-nji sanýnda möhüm habar bolansoň, tiražy uly – 1000 sandan ybarat çapdan çykarylýdyr.

Kurantlarda esasy orun terjimä berlensöň, „Wedomostlar“ hem şonuň ýaly kysymda goýberilipdir. XVIII asyryň ahýrlaryna özbaşdak neşirler peýda bolup başlapdyr. Günbatar žurnalistikasy täjirçilik maksatly bolansoň, ors neşirlerinden tapawutly bolupdyr. „Wedomostlar“ – umumymilli häsiýetli, döwleti we resmi neşirdir. XVIII asyryň birinji ýarymy - çap neşirleriniň monopoliýalaşan döwri bolupdyr, 1759-njy ýylda bolsa, ilkinji hususy neşirler çykyp başlaýar.

Demirgazyk urşunyň başlanşy şowly bolmansoň, Pýotr Birinji öz hereketlerini (mysal üçin, buthana jaňlarynyň eredilmegini) düşündirmäge çalyşýar.

1703-nji ýylyň 2-nji ýanwarynda gazedini ýene bir sany çykýar, ony ilkinji diýip hasap edýärler we şondan bäri şol gün baýramçylyk belenilýär. „Wedomostlar“ magaryfçylyk häsiýetli, sowatlylyga edilýän daýanç, başgalara gönükdirilen dil üsti täsirli bolsa-da, esasy tema – harby hereketler bolupdyr. Hatlar, terjimeler, generallardan gelýän habarnamalar onuň sanlarynyň esasy çeşmesini düzüpdir. Daşary ýurt durmuşy diňe terjimäniň üsti bilen däl, eýsem, habarnamalar boýunça hem teswirlenilipdir. Gazedini käbir sanlaryny Pýotr Birinjiniň hut özi redaktirläpdir.

Ors patýşalarynyň žurnalistika garaýşy ösüpdir. Beýle ýagdaýa Ýekaterina Ikinji, Nikolaý Birinji uly goşant

goşupdyrlar. Pýotr Birinjiniň özi gazedî käwagt habar bilen üpjün edýär ekeni.

Pýotr Birinji dil meselesine uly üns beripdir we ony ösdüripdir. Daşary ýurt sözünüň yz ýanyndan ors dilindäki terjimesiniň berilmegi hökmany edilipdir. Tekstiň sada, anyk we düşnükli dilde ýazylan bolmagy talap edilipdir. Ösüş ugrunyň biri-de elýeterlilik hasaplanypdyr.

Moskwanyň çaphana öýüniň direktory Fýodor Polikarpow ilkinji resmi redaktor hasaplanýlýar. Ol sowatly adam bolupdyr.

Ilki „Wedomostlar“ Moskwada çapdan çykýan eken, soňra Peterburga göçürilipdir. Şol ýerdäki çaphana öýüniň direktory Mihail Awramow bolupdyr. Esasan, habar beriş maglumatlary – ýazgy žanrynda, has dogrusy, onuň ýörjen-ýörjen görnüşinde çap edilipdir. Žanrlaryň ýaňy işlenilip başlan döwürleridi.

Tiražlar gazedîň temasyňa bagly bolansoň, durnukly bolmandyr. „Wedomostlar“ uzak çykarldygyça, az tiraž bilen ýaýradylýpdyr. Sanlarynyň hemmesi satylmandyr. 1724-nji ýylyň ikinji sanyndan başlap, bary-ýogy 30 nusga tiraž çykarylýpdyr. Beýle az üns berilmeginiň sebäbi syýasat sebäpli bolupdyr. Demirgazyk urşunyň uzaga çekmegi netijesinde, „Wedomostlarda“ diňe harby hereketlere degişli habarlaryň çap edilmegi gazedede bolan gyzyklanmany peseldipdir. Buržuaz (sary) habarlaryň alamatlary XIX asyrdaky peýda bolýar. XX asyrdaky bolsa, žurnalistçilik hünär derejesine geçýär. XVIII asyryň žurnalistlerine hak tölenmändir, bu käriň zähmet tölegi XIX asyrdan tölenilip ugraýar. XVIII asyryň žurnalistçiliginiň baş mowzугy begzadalaryň ýaşayyş-durmuşy bolupdyr, sebäbi sowatly bolansoňlar, gazedede abuna ýazylýanam, ony okaýanam şolar eken. Başga okaýan az sanly bolupdyr.

Sary alamatlar XVIII asyrdaky güýmeýji, güýçli täsir dörediji materiallaryň çap edilmegi netijesinde ýüze çykyp ugrapdyr.

Tiraž adatdan daşary hadysalar bilen baglylykda hemişe üýtgäp durýan eken.

Käwagtlar gazediň tiražy çalt satylanson, gazedi kitap ýaly neşir edipdirler. Emma maglumatlaryň köpüsi möhüm hem şu gününki bolmandyr. Kähalatlarda saýlanan makalalar on ýyldan soň çap edilipdir. „Moskwa wedomostlarynyň“ hem gaýtadan neşir edilen ýagdaýlary bolupdyr. 1711-nji ýylda onuň 3-nji sany çapdan çykypdyr.

Kähalatlarda bir ýylda gazediň ýekeje sany goýberilýän eken. Köplenç täzelikler möhüm häsiýetde bolmansoň, okyjylaryň gazede bolan ünsi gowşapdyr. Gazediň bir sanynyň bahasy 1 – 4 şaýy bolupdyr. Arzanam däl, sebäbi şol döwürde çap ýygnaýjynyň bir gününüň zähmet haky 3 şaýy eken.

1709-njy ýylda elipbiý üýtgedilýär. Buthana hat ýazylşyndan raýat hat ýazylşyna geçilýär. Ýazylyşlaryň ikisi hem deň ýörgünli bolupdyr, şol bir wagtda buthana hat ýazylşy raýat hat ýazylşyndan ýörgünli eken. Beýle ýagdaý dura-bara aradan aýrylypdyr. 1715-nji ýylda raýat haty buthana ýazuwyny gazet sahypalarynda doly çykarypdyr.

1703-nji we 1704-nji ýyllaryň her haýsysynda gazediň 39 sany çykarylypdyr, 1705-nji ýylda 46 sany (iň köp mukdary) we 1718-nji ýylda bary-ýogy bir sany çap edilipdir.

Sahypalaryň sany dürli-dürli – 2-den 22 sahypa çenli üýtgäp durupdyr. Şoňa görä-de bahasy üýtgäpdir. Gazediň ölçegi – bir warak kagyzyň sekizinji bölegi, ýagny bir okuwçy depderiň ýarysy möçberde, ýöne olam üygäp durupdyr. Pýotr Birinji grawirlemäniň ors mekdebine uly hemaýatkärlik edipdir. Şu grawýurada Peterburg şäheriniň Newa derýasy we Petropawlowsk galasy, şeýle-de Merkuriý bilen suraty şekillendirilen.

XIX asyrda gazet işiniň ýaýbaňlanmagy

Asyryň 70-nji, esasanam 80-nji ýyllarynda Orsýetde gazet işinde kän öňe gidişlik bolýar, munuň özi ýurduň feodal monarhia döwleti bolanlygyndan buržuaz monarhiýa döwletine öwürilmegi bilen baglydyr. Dürli we giňgerimli maglumatlara, gündelik hem hepdelik gazetleriň köpelmegine bolan talap artýar. Neşir işleri barada 1865-nji ýylda çykan wagtlaýyn düzgünler buržuaz gazetleriniň ýüze çykmagyna oňyn täsir edýär. Öz gezeginde tehniki öňe gidişlik hem gazetleriň guramaçylygyny we çykarylyşyny ýeňilleşdirýär. Fotosurat ýüze çykýar. Eger-de 1871-nji ýyla Orsýetde dürli many-mazmundaky 14 žurnal bilen jemgyýeçilik-syýasy häsiýetli 36 gazet çykan bolsa, 1890-njy ýylda ol san degişlilikde 29 žurnal bilen 79 gazet bolupdyr. Hususy eýeçilikdäki gazetler diňe paýtagt şäherlerinde däl, eýsem Orsýediň welaýat merkezlerinde hem neşir edilipdir. Hasam olar gündogar etraplarynyň şäherlerinde we Wolga boýundaky senagat merkezlerinde kän çykarylypdyr. 1878-nji ýylyň maý aýynda Peterburg şäherinde gullukçylaryň 100-e golaýyny birleşdirýän „Neşir önümlerini köçelerde satyjylaryň arteli “ we „Gazet žurnallaryny aýlap satmak üçin neşirleriň umumy ammary“ açylýar. 70-nji ýyllarda paýtagt neşirleriniň arasynda liberal - buržuaz kysymly gazetleriň topary aýratyn öňe saýlanypdyr, olardan: paýtagtda neşir edilşän „Sankt-Peterburgskiýe wedomosti“, „Golos“, we Moskwada çykýan „Russkiýe wedomosti“ 1862-nji ýyldan başlap W. Korşyň elindedi. Ol soňra ady tutulan gazediň işine tanalýan reaksiонер žurnalistler

A. Suworini we W. Burenini çekýär. 70-nji ýyllarda „Sankt-Peterburgskiýe wedomosti“ gazedi hem liberallykdan daşda dälidi. 1875-nji ýyldan „Sankt-Peterburgskiýe wedomosti“ gazeti aç-açan reaksioner häsiýete eýe bolýar we okyjylaryň arasynda meşhurlykdan mahrum bolýar. A.A. Kraýewskiniň Peterburgda çap edýän „Golos“ gazediniň 1877-nji ýylda ýigrimi münden gowrak abunaçysy bardy we öz ugry boýunça liberal gazet hökmünde tanalýardy. Emma gazediň oppozision häsiýeti emelidi, sebäbi A.A. Kraýewskiý bilen onuň işgärleri patyşa häkimiýeti bilen göreş alyp barmak barada pikir hem edenokdylar. Syýasy reaksiýa döwründe hatda „Golos“ hem yzarlamalara sezewar edilýär we 1884-nji ýylda senzuranyň kömegi bilen ýatyrylýar. 70-80-nji ýyllarda hakykatçyl gazetleriň biri-de „Russkiýe wedomostidi“. Ol 1863-nji ýylda Moskwada neşir edilip başlanýar we ilki başda hepdede üç sapa, 1869-njy ýyldan bolsa, gündelik çap edilip başlanýar. Gazediň redaktory professor N.S. Skworsow oňa çynlakaý äheň bermegi başarypdyr. Moskwa uniwersitetiniň birnäçe liberal professorlary, mysal üçin A.S. Posnikow dagylar gazet bilen hyzmatdaşlyk edipdirler, demokratik beýan edijiler (belletristler) Woronowyň, Lewitowyň, G. Uspenskiniň, Korolenkonyň eserleri çap edilipdir. Gazet, ýekehäkimlilik rejesini günäkärleýän aram-liberal intelligensiýasynyň garaýyşlarynyň beýanyny okyja ýetiripdir.

1873-nji ýylda, „Russkiýe wedomosti“ gazediniň işgärleriniň daşary ýurtda geçirilen ýapyk mejlisinde neşiriň maksatnamasy işlenilipdir. Patyşanyň häkimligini konstitusiýa bilen çäklendirmek – ine reaksiýanyň baş syýasy talaby şeýle bolupdyr. 1882-nji ýylda „Russkiýe wedomosti“ gazediniň reaktorlygyna W. M. Sobolewski bellenişlidir. Ol gazediň ugruny üýtgetmändir. Onuň redaktorlygynda gazet bilen G. Uspenskiý, Zlatowratskiý, Çehow, Mamin-Sibirýak, Stanýukowiç, Ertel, Plaşeyew, Mihaýlowskiý, Çernyšewski,

Gorkiý dagylar hyzmatdaşlyk edipdirler. Gazet liberal buržuazlygyň neşiri bolýar we bu ýagdaý ony 1905-nji ýylda halka garşy çykyş edýän neşirleriň hataryna getiripdir. 70-80-nji ýyllaryň aram liberal maksatnamaly neşirleriniň biri-de Korolenkonyň „Nowosti“ gazetidi (1880-nji ýyldan - „Nowosti i biržewaýa gazeta“). Gözegçiligi edilýän çap neşirleriniň başynda M. N. Katkowyň „Moskowskiýe wedomosti“ gazedidi durdy. Gazet tüýs monarhiýanyň neşiri bolmak bilen, ýer eýeleriniň we din ulgamynyň has reaksiön gatlaklarynyň garaýyşlaryny öňe sürýärdi. Katkow işçi hereketlerini, hususan-da 1885-nji ýylyň Morozow gozgalaňyna gatnaşyjylary gahar-gazap bilen kötekleyärdi. 1887-nji ýylda Katkow ýogalanyndan soňra, „Moskowskiýe wedomosti“ ors durmuşyndaky işjeň syýasy ornuny ýitirýär, ýöne beýleki reaksiön neşirlerem ony ornundan düşürmäge dyrjaşýardylar. 70-80-nji ýyllarda reaksiönlygy we wepadar raýatlygy pes bolmadyk ýene bir gazet „Graždanin“ çap edilýärdi. Onuň eýesi monarhiýanyň tarapdary knýaz W.P. Meşşerski bolupdyr. Gazet hepdeleýin neşir bolup, kä ýyllarda hepdede iki gezek hem çykarylypdyr.

1873-nji ýyldan 1874-nji ýyl aralykda „Graždanin“ gazedini F. M. Dostoýewski redaktirläpdir. Şol gazetde ol „Ýazyjynyň 1873-nji ýyl ýazgysyny“ we daşary ýurt ýazgylaryny çap edýär. Katkowyň neşirleri ýaly „Graždanin“ hem diňe rewolýusion däl, eýsem liberal neşirler bilen hem göreşmek wezipesini öz öňünde goýýar. 60-njy ýyllaryň ahyrynda ýüze çykan „Nowoýe wremýa“ gazedidi hepdede baş gezek çap edilýärdi we ol az tiražly bolmak bilen o diýen täsirli däl. 1869-njy ýyldan ol gündelik çap edilip başlanýar, ýöne öňküsi ýaly ikinji derejeli ors neşirleriň biri bolmagynda galýar. 1876-njy ýylda Korşyň „Sankt-Peterburgskiýe wedomosti“ gazedinden çykyp, A. S. Suworiniň bu ýere işe geçmegi bilen „Nowoýe wremýa“ gazedidi iň bir ýaýrawly hem täsirli ors gazetleriň birine

öwrülýär. Suworin Parižden bir sagatda çap edilen tekstiň 20 müňüsini goýbermäge ukyply täze rotator çap maşynyny getirýär. Belli bir wagt Suworin „Nowoýe wremýa“ gazedini liberal-garşylyk ruhunda alyp barýar. Beýle ýagdaý abunaçylary özüne çekýär, emma 70-nji ýyllaryň ahyrynda gazediň ugruny üýtgedip, ony reaksiön neşire öwürýär.

„Delo“ žurnaly. N.W. Şelgunow žurnalyň baş ýazyjysy

70-nji ýyllaryň demokratik neşiri bolan „Oteçestwennoýe zapiskisinden“ soň ähmiýeti boýunça ikinji žurnal her aýda çykýan „Delo“ žurnalydy. „Russkoýe slowo“ žurnalynyň gönüden-göni dowam edijisi bolmak bilen „Delo“, „Sowremennik“ hem „Russkoýe slowo“ ýapylandan soň Orsýetde bir ýarym ýylyň dowamynda neşir edilen ýeke-täk demokratik ugurly galyň žurnaldy. Onuň „Russkoýe slowo“ bilen arabaglanyşygy işgärleriň düzüminde hem, žurnalyň umumy ugrunda hem bildirýärdi. Dowam edýän patyşa häkimiýetine we krepstnoýçylygyň galyndylaryna duşmançylyk, ykdysady ösüş, bilim we azatlyk ugrunda göreş, jemgyýetçilik giň köpçüliginiň bähbitleriniň goragy, tebigat ylmynda materializmi wagyz etmek, rewolýusiýanyň gizlin edaralaryna duýgudaşlyk bildirmek we kömek etmek - „Delo“ žurnalynyň esasy iş ugrudy. 1880-nji ýyla çenli „Delonyň“ resmi redaktory Şulgin bolmagynda galdy, emma şu döwrüň içinde žurnalyň hakyky ýolbaşçysy Blagoswetlow boldy. D. I. Pisarew „Delo“ bilen hyzmatdaşlyk etmäge razylyk berdi we birnäçe makalasyny, şol sanda F.M. Dostoýewskiniň ýygyndylarynyň seljerişi bolan „Bilimli jemagat“ (1867, N 3, 4) bilen F.M. Dostoýewskiniň „Jenaýat we jeza“ romany barada „Ýaşayşyň gündelik tarapy“ (başgaça „Ýaşayş ugrunda göreş“) işlerini çap etdi. Şeýle-de „Deloda“ P. N.

Tkačýow, I. W. Fýodorow-Omulewski, D.D. Minaýew, A. P. Şýapow, N. F. Bažin, Eli Reklýu dagylar hem çykyş eýärdiler we munuň netijesinde žurnaly senzura arkaly bogmak meýilleri ýüze çykýar. Beýleki döwürleýin neşirlerde, hat-da „Iskrada-da“ hiç bir bökdençsiz çap eilýän materiallar „Deloda“ gadagan edilýärdi. Redaksiýanyň taýynlan materiallarynyň ýarpysyndan köpüsi gadaganlyga sezewar bolýardy. Tiz wagtda „Delonyň“ özüniň hemişelik okyjylar sany emele gelýär. Žurnal paýtagtlaryň ikisinde-de, obalarda-da, goşunda-da giňden ýaýraýar. 1870-nji ýylda onuň tiražy 4000 nusga ýetýärdi. „Delo“ žurnalynyň esasy ünsi patyşa häkimiýetine we krepstnoýçylygyň galyndylaryna garşy göreşde jemlenýärdi. „Delonyň“ ýazyjylarynyň pikirine görä 1861-nji ýylyň reformasy halk köpçüliginiň garyp ýagaýyny üýtgedip bilmedi.

Şelgunow „Ýörelgeler bilen göreş – ýokary göreşdir“ diýip hasaplaýardy we ol özüniň „Ýaş nesle“ diýen ýüzlenmesinde, esasanam onuň ýolbaşçylyk ediji süýthor toparlaryny ýok etmek hakyndaky böleginde hem şu pikirini öňe sürýärdi we täze ýagdaýlarda 60-njy ýyllaryň rewolýusion-demokratik mirasyna wepadarlygyny saklaýardy. Şelgunow senagadyň ösdürilmeginiň tarapdarydy. Has beteri-de, Şelgunow, beýleki käbir ýazyjylar ýaly, gahrymanlaryň we jemagatyň nazarýetine keseki bolmagynda galdy. Žurnal irginsizlik bilen ylmy wagyz edýärdi. Tankyt bilen bibliografiýa „Delo“ žurnalynda göreşiji bölümdi we syýasy mahabat bilen wagyzyn ýeke-täk serişdesi bolup hyzmat edýärdi. „Delonyň“ tankytçylaryndan Şelgunow bilen Týutçew edebiyatda we sungatda açyk meýilliligiň bolmagy ugrunda çykyş edýärdiler. Bu pikir olaryň edebi nyançlarynyň özenini düzýärdi. „Delo“ žurnaly özüniň demokratik ugruny 1884-nji ýyla çenli saklaýar. Beýle ýagdaý Blagoswetlowa we onuň egindeşlerine, şeýle-de redaktirleme boýunça dowam etdirijisi Şelgunowa (1881-1882) we

Stanýukowiçe (1882-1883) bagly boldy. Hökümediň we senzuranyň basyşy netijesinde 1884-nji ýylda Şelgunow bilen Stanýukewiç tussag edileninden soňra, demokratiýanyň neşiri diýlip hasap eilen „Delo“ ýapylýar, ol jemgyýetçilik ähmiýetini ýitirýär, tötänleýin adamlar tarapyndan üzlem-saplam neşir edilýär we 1888-nji ýylda doly ýatyrylýar.

1900-1917-nji ýyllaryň neşirleri

Orsýediň žurnalistikasynyň XX asyryň başyndaky taryhy ýurduň „ýokary göterilýän kapitalizm“ derejesindäki durmuş-ykdysady we syýasy şertleri bilen kesgitlenilýär. Orsýet senagatyň ösüşi dünýäde iň ýokarylarynyň biridi, ylym, edebiýat, sungat ulgamynda uly üstünlikler gazanyldy. Şol bir wagtda hem kapitalistik gatnaşyklaryň joşgunly ösüşi feodalizmiň (esasanam Orta Aziýada we Kawkazda) we krepostnoýlygyň galyndylary bilen utgaşýardy. Ilatynyň düzümi boýunça, Orsýet Ýewropanyň iň bir ownuk buržuaz döwletleriniň hataryndady: ýurduň ýaşajýylarynyň 60 göterimini ownuk hususyýetçiler, işçiler synpy bolsa, takmynan ýedinji bölegini düzýärdiler. Sowatlylyk boýunça hem Orsýediň ilaty ösen ýurtlardan ep-esli yzdady. „Niwa“ žurnalynda çap edilen statistika maglumatlaryna laýyklykda, 1908-nji ýyla ýurduň ýewropa bölegindäki ilatyň 1 müňüsine 229 sowatly, Sibirde - 123, Orta Aziýada bolsa, bary-ýogy 53 sowatly adam düşýärdi.

Täze ýüzýyllygyň başyna ýurtda resmi we hökümeti neşirleriň ýaýran gurluşy bardy. Onuň özenini sebitleýin, welaýat neşirleri we puaklaýyn, ýöriteleşdirilen neşirleriň ägirt uly topary tutýardy. Şunuň bilen birlikde, maliýe we senagat kapitally tarapyndan gözegçiligi edilýän, şeýle-de tiz wagta san taýdan birinjilige geçen hususy žurnalistika işjeň ösýärdi. Sähelçe ösüşe garamazdan, ýurtda neşir bilen üpjünçilik

ýagdaýy heniz pesdi. Mysal üçin, Amerikanyň Birleşen Ştalarynda 1 ýaşajy bir ýylda dürli gazetleriň 100-den gowragy, Germaniýada – 40-dan gowrak, Orsýetde bolsa, bary-ýogy 3 sanysy çykarylýardy.

Döwrüdeşlerimiziň hasaplamalaryna görä, asyrlaryň sepgidinde Orsýetde 1002 neşir çykarylýardy. Olardan iň uly topary 508 sany ýörite we ylmy neşirlere degişli döwürleýin neşirlerdir, sany boýunça ikinji orunda resmi we habar beriş neşirler – 282 sany, jemgyýetçilik-syýasy we edebi-çeper gazetleriň we žurnallaryň sany 212 bolupdyr. Neşirleriň umumy sanynyň tas ýarpysy Moskwa we Peterburg şäherlerinde jemlenipdir, şu ýerde-de žurnallaryň aglaba bölegi, oba ýerlerinde bolsa, esasan, gazetler çap edilipdir.

Orsýediň XX asyr žurnalistika ulgamynda ondan öňdäki asyrdäme gelen meýiller agalyk edipdir. Özbaşdak agşamky gazetleriň, hususan-da 1903-nji ýylda çap edilip başlanan W. Abazynyň „Agşamky gazediniň“ ýüze çykmagyny şu ýagdaýyň mysalynda görkezmek bolar. Umumylykda, döwürleýin gazetler jemgyýetde möhüm orun eýeläp başlaýar we dura-bara jemgyýetçilik-syýasy gazetler dăp bolup gelýän „galyň“ žurnallary gysyp çykaryp, neşirleriň arasynda öňbaşçysy bolýar.

Orsýet neşirleriniň hemmesi senzuranıň baryp-ha 1865-nji ýylda tassyklanany „Senzura we neşir hakyndaky Tertipnamasynyň“ agyr labyry astyndady. Samoderžawiýaniň bar bolmagy, ýurtda haýsydyr bir başga syýasy erkinlikleriň bolmazlygy döwleti, „keseki“ neşirleriň we patyşa syýasatynyň daýanjy hem jarçysy bolan patyşa neşirleriniň ösmegi üçin mümkinçilikleri doredýärdi.

Resmi, hökümet neşirleri XIX asyrdakysy ýaly „Prawitelstwennyý westnikden“, „Senatskiýe wedomostlardan“, dürli ministrlikleriň gazetlerinden we žurnallaryndan, guberniýalaryň we welaýatlaryň

„Wedomostlaryndan“, şäher häkimleriniň döwürleýin neşirlerinden, şäher dumalarynyň we şuna meňzeşleriň, şeýle-de şäherde hem etraplarda çap edilýän buthana neşirlerinden ybaratdy. Aç-açan patyşa meýillerini diňe käbir hususy neşirler – „Moskowskiýe wedomosti“, „Sankt-Peterburgskiýe wedomosti“, „Graždanin“, „Swet“, „Russkiý westnik“ we beýlekiler wagyz edýärdiler. Olaryň köpüsi gizlin „süýrenjiler“ gaznasyndan bol kömek alýardylar.

A. S. Suworin „Meşşerskiý „Graždanin“ üçin her aýda İçeri işler Ministrliginiň döwlet pulundan 3000 rubly gol çekmezden, elden ele alýar...“ diýip ýazypdyr. Patyşany goldaýan ugruň hemme neşirleri öz sahypalarynda patyşa häkimiýetini mahabatlandyrmak, dworýanlaryň we ýer eýeleriniň hukuklaryny hem bähbitlerini goramak bilen gorag işini ýerine ýetirýärdiler.

Döwleti däl gazetler we žurnallar esasan liberal ugurda – aram ýa-da radikal ugurda hereket edýärdiler. Liberal neşirler açyk konserwatiw neşirler bilen jedelleşjek bolýardylar, ýurtda çynlakaý özgermeleriň zerurlygyna, patyşa häkimiýetiniň görnükli wekillerini tankytlamaga, wagşyçylykly hereketleri, milletçiligi, ogurlygy görkezmäge ymtylýardylar. Ýöne liberal neşirler öz pikirlerini we baha bermelerini perdelenen, gizlin görnüşde beýan etmeli bolýardy, sebäbi berk çäreleriň görülmek howpy oň üstüne hemişe abanýardy.

1899-njy ýylda çap edilip başlanan „Rossiýa“ gazediniň ykbaly görkeziji bolup biler, ol okyjylaryň arasynda meşhurlygy batyrgaý tankydy çykyşlary bilen tiz gazandy. A.W. Amfiteatrowyň 1902-nji ýylyň ýanwar aýynda çap edilen „Jenap Obmanowlar“ felýetonyň çap edilmegi şol bir wagtda onuň ykbaly çüwen pursady we neşiriň ýok bolmagynyň sebäbi boldy. Okyjylar felýetonyň gahrymanlarynda patyşa maşgalasynyň agzalaryny hiç bir kynçylyksyz tanadylar. A. W. Amfiteatrowyň „görlüp-

eşidilmedik bidepligi“ diňe ýurdy tolgundyrman, eýsem Nikolaý II-ni hem gahar-gazaba atlandyrdy. Dessine jeza çäreleri başlandy: felýetonyň awtory we gazediň redaktory sürgün edildi, neşir bolsa ýapyldy.

XX asyryň başynda 1903-nji ýylyň ýanwar aýynda Orsýet žurnalistikasy 200 ýyllyk toýunyň toýlanmagy onuň üçin görnükli hadysa boldy. Heniz toý taýynlanýan döwürde baýramçylyga çemeleşmäniň iki ugry bellendiler: sag neşirler (hususan-da çernosoten „Swet“ gazedi bilen bulwar „Moskwa listogy“ gazedi) begençli äheňi tutdylar, öňdebaryjy neşirler bolsa, ýa-ha ors žurnalistikasynyň taryhyndan materiallary çap edýärdiler (mysal üçin, „Russkaýa mysl“, „Mir božíý“) ýa-da bu hadysa düýbünden üns bermediler. Neşir işiniň taryhyndaky belli senä şeýle ünssüzlik ilkinji nobatda, liberal publisistleriň köpüsiniň belleýşi ýaly „dogrusyny aýdanynda baýramçylyk eder ýaly sebäbiň ýoklugydy“. Ors žurnalistikasynyň ors jemgyýetindäki ornuny, onuň „adaty“ adamlaryň sowatlylygyna goşýan goşandyny hiç hili peseltmezden, öňdebaryjy neşir işgärleri ýurtda sözüň erkinlik ýagdaýynyň düýbünden halsyz ýagdaýyny belleýärdiler.

Deňlik hökmünde resmi toýy „söz bilen taryplamak“ üçin liberal ugurly neşirleriň wekillerini ýygnamaga synanşyklar edildi (olaryň hataryna, mysal üçin, oba neşirlerinden W.W. Weresayew, A.M. Gorkiý, W.G. Korolenko dagylar goşuldy). Bu „aýrybaşga“ çärede gürrüň ýetilen sepgiler hakynda däl-de, döwürlerýin ors neşirlerleriniň meseleleri, senzura häkimliginde onuň agyr ýagdaýy hakynda bolmalydy. Emma içeri işler ministri W.K. Plewe „Russkoýe bogatstwo“ žurnalynyň redaktory N.K. Mihaýlowskini we beýleki öňdebaryjy edebiýatçylary çagyryp, howply ýazyjylaryň „ýygnaşygyny“ gurnaýsalar, olaryň berk yzarlanjakdygyny duýdurýar. Munuň özi senzuranyň gowşamagy babatda hiç hili oňatlyklaryň bolmajagyny aňladýardy. Şeýlelik bilen,

žurnalistleriň köpüsiniň beren bahasyna laýyklykda, neşiriň toýy gussaly geçdi.

Ors jemgyýetindäki patyşa häkimiýetine döreýän närazylyk, garşylyk görkezme meýilleri, senagat pese gaçmagy, 1901-nji ýylyň açlygy, işçi, daýhan we milli hereketler, talyp tolgunmalary – şularyň hemmesi ýurduň durmuşynyň syýasatlaşmagyna, hökümede garşy guramalaryň sanynyň köpelmegine getirdi. Orsýetde legal ýagdaýlarda partiýalaryň bolmagy mümkin bolmansoň, ilkinji partiýa neşirleri daşary ýurtlarda ýüze çykyp başlapdyr. Olaryň köpüsi radikal, rewolýusion häsiýetde bolupdyr.

1898-nji ýylda geçen I gurultaýda jar edilen Orsýet sosial-demokratik işçi partiýasynyň (RSDRP) döremegi hakykatda soňrak bolup geçýär. Partiýanyň resmi neşiri diýlip yglan edilen „Raboçaýa gazeta“ tizara dargadylýar, I gurultaýa gatnaşyjylaryň ählisi diýen ýaly tussag edilýär. Dagadylan ors we daşary ýurt marksistik kružoklaryň birleşmegine 1900-njy ýylda döredilen „Iskra“ gazedı (1905-nji ýyla neşir edilýär) ýardam edýär. „Iskra“ ilkinji umumyors marksistik rugsat edilmedik gazetdi. Ony W.I. Lenin, G.W. Plehanow, Ýu. O. Martow, W. I. Zasuliç, P. B. Askelrod we A. N. Potresow dagylar neşir edýärdiler. Gazediniň birleşdiriji merkez hökmündäki ornuny belläp, W.I. Lenin hut şu döwürde „gazet diňe toparlaýyn wagyz ediji däl-de, eýsem toparlaýyn guramaçydyr hem“ diýip belleýär. 1903-nji ýylda RSDRP-niň II gurultaýyndan soňky bölünişikden soň, resmi taýdan „Iskra“ bütin partiýanyň merkezi edarasy hasaplanylýar we diňe menşewikler böleginiň meýillerini beýan edip başlaýar. Bolşewikler täze kanuny däl döwürleýin neşirleri çap etmäge girişýärler we 1904-nji ýylyň dekabır aýyndan „Wpered“ , 1905-nji ýylyň bahar aýlaryndan bolsa, „Proletariý“ gazetlerini neşir etmäge girişýärler.

Şol ýyllarda emigrasiýada eserleriň , kadetleriň , anarhistleriň çap neşirleri peýda bolup başlaýar. Orsýetde dörese-de, 1901-nji ýyldan başlap „Rewolýusionnaýa Rossiýa“ gazedi Ženewa şäherinde çap edilip başlanýar (1905-nji ýyla çenli neşir edilýär). Gazet eser guramalarynyň birleşmeginde we bütewi bir partiýanyň emele gelmeginde esasy ideýa we guramaçylyk hyzmatyny bitirýär. W.M. Çernowyň ýolbaşçylyk edýän gazedi patyşa häkimiýetine garşy çykyş edýardi we azatlyk meýilleriniň, jemgyýetçilik-syýasy, şol sanda ýer gatnaşyklary pudagynda hem reformalaryň tarapdarydy. Edil 1903-nji ýylda Ženewada döredilen, Kropotkiniň meýillerini dabaralandyrýan „Zemlýa i wolýa“ gazedi ýaly, „Rewolýusionnaýa Rossiýa“ gazedi hem patyşa häkimiýetine garşy göreşde özbaşdak terrorý ýol bererlikli hasap edýardi.

Öňki „kanuny marksist“ P.B. Struwe tarapyndan çap edilýän „Oswoboždeniye“ (1902-1905-nji ýyllar) žurnalynyň daşynda, daşary ýurtda „zemz-konsiusiýaçylaryň birleşiginiň“ we „azat edijilik birleşiginiň“ wekilleri jebisleşdirler we konstitusion demokratlaryň geljekki partiýasynyň özenini düzdiler. Şeýlelik bilen, kanuny däl partiýa neşirleriniň bir topary döräp başlaýar we olar şu döwürde oppozisiýanyň guramaçylyk merkeziniň hyzmatyny ýerine ýeirýärler.

Edara ediş we hukuk çäklendirmelerine, täze ýüzýyllygyň başyndaky birinji goýberilişinde „Westnik Ýewropanyň“ aç-açan ýazan berk „gorag meýillerine“ garamazdan, bir kysymly hökümet we partiýa neşirleri bilen bir hatarda Orsýetde asyryň başynda neşir önümleri pudagynda hususy telekeçilik işi güýçli depginler bilen ýaýbaňlanýar. Orsýet baýlary we banklary serişdelerini işjeňlik bilen neşir kärhanalaryna goýup başladylar, neşir edijiler bilen redaktor-žurnalistleriň bitirýän işi aýrybaşgalanyp başlady.

Ýurtda rewolýusiýa hadysalarynyň güýjemegi orsýet patyşa häkimiýetiniň içerki syýasatynda çynlakaý üýtgeşmeleriň

bolmagyny talap edýärdi. Söz azatlygynyň zerurlygyny duýmak ors jemgyýetiniň ähli gatlaklaryna aralaşyp başlady. Hatda ýolbaşçylyk ediji gatlaklaryň wekilleri hem neşirleriň senzuranyň gysajyndan boşadylmagy barada aýdyp başladylar. Emma, „Russkoýe bogatstwo“ žurnalynyň belleýşi ýaly, çap neşirleri häkimiýetiň gözüne „özünüň azat edileni üçin, näzijek mäläp yzyna düşüp ýörjek ýuwaşja guzuýga“ meňzeýärdi. Patyşa hem döwürleýin neşirler barada kanunçylykda käbir eglşikleriň edilmelidigine düşünýärdi. Ol 1904-nji ýylyň ahyrynda „artykmaç ýanalmalaryň ýatyrylmagy“ hakyndaky permana gol çekýär. Emma ýagdaý diňe 1905-nji ýylyň oktýabr aýyndan soň düýpli özgerýär.

Patyşanyň 1905-nji ýylyň oktýabr aýynyň 17-de çykaran Manifestinde hökümdaryň „halka raýat azatlygynyň şahsyýediň hakykatda eldegrilmesizligi, ahlak, söz, ýygnaklar we birleşikler azatlygy başlangyçlaryndaky berk binýadyny bagyş edýändigini“ barada yglan edilýärdi. Tizara bolsa, „döwürleýin neşirler barada wagtlaýyn düzgünler“ girizildi. Çap neşirleriniň hukuk ýagdaýy göz-görtele düýpgöter özgerýär, beýle ýagdaý neşir ulgamynda düýpli üýtgeşmelere getirdi, ors neşir işinde hil taýdan täze tapgyry açdy. Umumy, şol sanda ilkibaşky ruhy senzuranyň ýatyrylmagy, neşirleriň hasaba alnyş tertibiniň girizilmegi, neşirlere edara ediş täsiriniň ýatyrylmagy, neşir ýalňyşlyklary üçin jogapkärçiligiň diňe kazyyet çözgüdi esasynda jogap bermeli edilmegi, neşir önümlerine zamunlaryň ýatyrylmagy – şularyň hemmesi ýurtda gazet-žurnal topalaňyny turuzdy.

1905-nji ýylyň noýabr aýynyň 24-inden çykarylan ýörite perman bilen, neşirleriň işine edara edişlik aradan aýryldy, çap önümlerini ulanmak arkaly edilýän jenaýat üçin jogapkärçiligiň kazyyet arkaly çözülmegi dikeldildi. Žurnalistlere garşy ulanyljak jeza çäreleriniň toplумы bellenildi – pul jerimleri, neşir önüminiň togtadylmagy we ýapylmagy, sanlaryň

ýygnaľmagy. İlkibařda, rewolýusiýanyň ýokary göterilřin tolkunlary bilen, radikal neřirler bu permana üns bermediler, ýöne 1906-njy ýyldan bařlap bu perman çynlakaý ulanylyp bařlandy. Soňraky döwürlerde bolřewikleriň „Neřirleriň rewolýusion tribunaly hakyndaky“ Dekredinde (1918-nji ýylyň ýanwar aýy) 1905-nji ýylyň noýabr aýynyň 24-indäki permanyň köp düzgünlerini ulanandyklaryny aýtmak gerek.

Gazet-žurnallaryň asyryň bařyndaky sany 1905-1907-nji ýyllardakysyna garanyňda 3 esse köpeldi we 3300 görnüşden agyp gitdi. Neřirleriň uçursyz köpelmegi diňe Peterburgda däl, eýsem Moskwada, şeýle-de etraplarda bolup geçýärdi. Mysal üçin, Donda řu döwürde 33 gazet we 12 žurnal çykarylýardy, öňki ýyllarda bolsa bary-ýogy 11 neřir çap edilýärdi. Iň köp sanly topar jemgyýetçilik-syýasy neřirlerdi – 1,5 müň neřir. Bütün ors jemgyýetiniň gazetlere bolan gyzyklanmasy artdy. Pýatgtda-da, obalarda-da ilatyň dürli gatlaklaryna – işçilere, daýhanlara, esgerlere, senagatçylara, medeniýet işgärlerine niýetlenen täze gazetleriň we žurnallaryň birtopary açylýar, aýallar, çagalar, ýetginjekler we gaýrylar üçin neřirler ýaýbaňlanýar. Kanuny partiýa neřirleri ors žurnalistikasy üçin täze bir hadysa boldy.

Rewolýusiýa herekediniň umumy tolkunlarynda sosial-demokratlar (bolřewikler we menřewikler), anarhistler, eserler gizlinlikden çykýar. W. I. Lenin we onuň egindeřleri öz neřirleriniň ýaýlymyny giňeldip bařlaýarlar, olardan iň köp sanlysy bolřewik ugurly „Nowaýa žizn“ ilkinji kanuny gazet (tiražy 80 müňe çenli nusga) bolýar. „Nowaýa žizni“ taýýarlamaga we çykarmaga M. Gorkiý, N. Teffi, A. Serafimowiç, A. Lunaçarskiý, K. Balmont dagylar gatnařýar, gazedin 9-njy sanyndan bolsa, W.I. Lenin ony redaktirlemäge gatnařyp bařlaýar. řu gazetde onuň „Partiýa guramasy we partiýalaýyn edebiýat“ atly makalasy çap edilýär. Makala giňişleýin çekeleşige eýe bolýar. Gazedin 28 sany çykarylýar,

olardan 15-sini hökümet ýygnaýar. 1905-nji ýylda bolşewikler jemi 58 sany döwürleýin neşir çykarýardy (12-si kanuny, 10-sy ýarym kanuny we 36 sany bikanun). 1906-njy ýylda bolşewik gazetleriniň we žurnallarynyň umumy sany 83-e çenli köpeliýär, 1907-nji ýylda bolsa, ýene-de 56-a çenli kemeldiýär. Menşewikler kanuny „Naçalo“ , „Newskaýa gazeta“ gazetlerini we „Naše delo“ žurnalyny, şeýle-de köpsanly ýerli neşirleri çap edýärdiler. 1905-1907-nji ýyllarda ýurt boýunça menşewikleriň 20 sany kanuny neşirleri bardy. Eserler „Syn Oteçeswa“ gazediniň, „Narodnyý westnik“ partiýa hepdeliginiň sahypalaryndan öz wagyz işlerini alyp barýardylar. 1905-nji ýylyň dekabrynda Ženewada anarhist-kommunistler „Çýornoýe Znamýa“ gazediniň ýeke-täk sany çykýar. Gazediniň ady anarhizmdäki in bir täsir ediji ganatlaryň biriniň adyna öwrülýär.

Buržuazıyanyň kanuny syýasy partiýalaryň emele gelmeginiň esasy amaly I Döwlet Dumasynyň saýlawlaryna taýyynlyk günlerinde başlandy. Has radikal reformalaryň tarapdary bolan çep ganat özüniň „Žizn“ atly gazedini çap edip başlaýar. Neşir tizara senzura tarapyndan ýapylýar we „Žizn i swoboda“ , „Swobodnaýa žizn“ we başga atlar bilen çap edilip başlanýar. Kadet partiýasynyň merkezi bölegi „Swobodnyý narod“ atly gündelik syýasyy gazedini çap etmäge girişýär. Partiýanyň ilkinji resmi merkezi neşiri „Westnik partiýi narodnoý swobody“ hepdeligi bolýar. Ol 1906-njy ýylyň fewral aýyndan çap edilip başlaýar. Ýöne kadetleriň köpçülikleýin wagyz ediş serişdesi hökmünde „Reç“ (1906-1917-nji ýyllar) atly iri gündelik gazedini hyzmat edýär. Oňa P. Milýukow ýolbaşçylyk edipdir. Syýasy wekilleriň we ýazyjylar I. Gesseniň, P. Struwäniň, P. Dolgorukowyň. W. Nabokowyň we başgalaryň hyzmatdaşlyk etmegi gazedini meşhur bolmagyna getirdi.

Kadetleriň partiýasy döwürleýin neşirleriň giden tapgyryny döretdi. Olar sany we tiraży boýunça beýleki syýasy guramalaryň neşirlerinden onlarça esse köpdi. Iri liberal gazetleriň we žurnallaryň köpüsini, mysal üçin, „Russkiýe wedomostini“, „Westnik Ýewropany“, „Biržewyýe wedomostini“ kadetçilik meýilleri eýeläpdi. W.I. Lenin 1906-njy ýylda kadetler hakynda „Olar sosial-demokratlaryň we sosialist-rewolýusionerleriň hemmesinden on esse köp bolan neşire eýedirler“³⁽¹⁰⁾ diýip ýazypdyr.

Orsýediň konserwatiw liberallary 1905-nji ýylda birnäçe partiýany esaslandyrdylar, olardan iň täsirlisi „Soýuz 17 Oktýabrýa“ boldy. Oktýabrçylaryň merkezi neşiri „Golos Moskwý“ gazedi boldy, Sankt-Peterburgda partiýanyň „Slowo“ gazedi çykýardy, şeýle-de oktýabrçylaryň obalarda ýaýraw neşirleri bardy. Çernosotençi guramalaryň syýasy garaýyşlaryny (köplenç weýrançylykly) „russkoýe znamýa“, „Glas naroda“, „Çernosotenes“ ýaly gazetler beýan edýärdi.

Rewolýisiýanyň dowamynda ägirt uly köpçüligiň, ilkinji nobatda içileriň aňýeti oýanýardy. Ýurtda dürli hünär birleşikleri, netijede bolsa, profsoýuz neşirleri peýda bolup başlady. Orsýediň birinji profsoýuz neşiri 1905-nji ýylyň tomsunda peterburg şäherinde „Peçatnyý westnik“ ady bilen çap edilip başlady. Onuň yzysüre „Stroitelnyý raboçýý“, „Tkaç“, „Listok dlýa raboçih-portnyh i skornýakow“, „Golos prikazčika“ gazetleri peýda boldular. Doly bolmadyk maglumatlara görä, ilkinji ors rewolýusiýasy döwründe ýurtda 100-den gowrak profsoýuz gazetleri we žurnallary çykarylýardy; olardan 60-dan gowragy Peterburg şäherinde, 20-ä golaýy Moskwada, 5-si Odessada, 2 sanysy bolsa Nižniý Nowgorotda neşir edilýärdi.

Birinji rewolýusiýa döwründe Orsýetde professional žurnalistleriň guramalary, hususan-da neşir erkinligini goramak birleşigi, žurnalistleriň, kitap çykaryjylaryň we kitap çap

edijileriň birleşikleri ýaly guramalar ýüze çykýar. 1905-nji ýylda ýazyjylaryň we žurnalistleriň I gurultaýy bolup geçýär.

1905-nji ýylyň döwri ors žurnalistikasynyň ýene bir öndürijilikli ugruna – satiriki neşirleriň ösmegine itergi berýär. Dürli syýasat ugurly satiriki gazetler we žurnallar patyşa häkimiýetiniň, patyşanyň we onuň ministrleriniň garşysyna birmeňzeş ýitilikde çykyş edýärdiler. Paýtagtda we iri oba merkezlerinde çap edilýän „Pulemýot“, „Žalo“, „Biç“, „Župel“ M. Gorkiý, A. Kuprin, N. Teffi, I. Bunin, K. Çukowskiý we başgalar awtor hökmünde çykyş edýärdiler. Bu döpler dowam etdiriji hökmünde A. Awçarenkonyň „Satirikonyň“ (1910) görkezmek bolar.

Şeýle-de ilkinji ors rewolýusiýasy sungaty öwrenijilik we teatr neşirleriniň, ors obalarynyň ýaşajýylarynyň šiwe dillerindäki, duýgy we beýleki neşirleriň ýaýbaňlanmagyna itergi berdi.

Patyşa häkimiýetiniň rewolýusiýa meýillerine we arzuwlaryna uran urgusy, 1906-njy ýylda häkimiýet başyna P. Stolypiniň gelmegi ors žurnalistikasynyň ösüş ugrunyň köpüsini yza teldirdi, radikal we reformator ugurly neşirleri daşary ýurtlara gysyp çykardy. Şu ýagdaýyň has göze-görnükli mysalynyň biri-de „Wehi“ atly makalalar ýygyndysydyr. Ýygyndynyň awtorlary rewolýusion meýillerden daşlaşyp, dini-ahlak gözleglerine meşgul boldular.

1907-nji ýylyň baharynda, rewolýusiýa hereketleriniň gowşan döwründe, häkimiýet yzarlanmalaryň we gadaganlyklaryň güýçlenmegini göz önünde tutýan „aýratyn gorag“ hakyndaky düzgünnamany işe girizdi. Partiýanyň çep ganatynyň köp gazedi ýapyldy, galanlary gizlinlik ýagdaýa geçdi. „Russkoýe bogastwo“ žurnaly 1907-nji ýylda şeýle ýazýardy: „Bir ýarym ýyla golaý wagtyň içinde siz gazetlerde „neşir işleri boýunça baş komitet tarapyndan şu neşirler ýapyldy“ diýen sözleri okaýarsyňyz“... Neşir hiç bir

ýanalmalara sezewar bolmasa-da, ol ýapylmakdan gutuldy diýildigi däl. Neşir ediji ýa-da redaktor gazediň ýa žurnalyň nämede aýyplanyp biljekdigini öňünden aýdyp bilmez.“

Muňa garamazdan, neşirleriň täze kysymlarynyň peýda bolmagy bilen, ors žurnalistikasy ulgamy has rejelenen we kesgitlenen ýaly boldy. Jemgyýet ilkinji gezek Orsýediň syýasy durmuşynda we jemgyýetçilik aňynda uly öwrülişiklere getiren rewolýusiýa hereketi, partiýa göreşi, Döwlet Dumasyna saýlawlar, şu häkimiýet edarasynyň, şeýle-de köp sanly jemgyýetçilik guramalarynyň, profsoýuz brileşikleriniň işi baradaky maglumatlar bilen tanyşmaga mümkinçilik tapdy.

Rewolýusiýadan soňky döwürlerde köpçülikleýin okyja niýetlenen „garaşsyz“, „partiaýadan ýokarky“ neşirler giň gerim alýar. Neşirleriň hususylaşdyryş amallary köpeliýär, ýurt boýunça bulwar neşirleri ýaýraýar. Bulwar gazetleriniň içinde iň köp tiražlysy Peterburgda, Moskwada, Saratowda, Harkowda, Irkutskide we beýleki şäherlerde çykýan „Köpük gazetlerdi“.

Maliýe dolanşygy uly bolan neşir kärhanalaryň sanyna I.D. Sytiniň şereked i degişli bolupdyr. 1914-nji ýylda ol Orsýediň neşir önümleriniň dörtde bir bölegine golaýyny çykarýardy. Sytiniň Moskwada çykarylýan „Russkoýe slowo“ gazedi iň kän okalýanydy, 1914-nji ýylda onuň tiražy 500 müň nusgadan köp bolupdyr.

„Russkoýe slowo“ oňat işlenen maglumatlaryň kömegi bilen okyjylaryň arasynda meşhurlygy gazandy. Redaksiýanyň diňe bir ýurtda hem onuň çäginde daşarda hususy habarçylarynyň uly topary bolman, eýsem maglumat çalşygy hakynda Ýewropanyň iri gazetleri bilen şertnamalary hem bardy.

1902-nji ýylda „Russkoýe slowo“ gazedine belli ors ýazyjysy, „felýetonlaryň şasy“ W.M. Dorosewiç redaktor bolup gelneninden soňra, okyjylaryň arasynda onuň abraýy has hem artdy. „Russkoýe slowoda“ çap edýän mahabatlaryndan gelýän

ägirt uly girdejileriniň hasabyna (1908-nji ýylda 1 mln. rubla golaý) Sytin ýöriteleşdirilen neşirleriň – „Westnik şkoly“, „Dl’ya narodnogo učitel’ya“, „Nuždy derewni“ we beýlekileri, çykadjylydygyna garamazdan, çap etmäge mümkinçilik berdi. Mundan başga-da, Sytiniň neşirýady elipbiýleri, okuw kitaplaryny, „Özüňi sowatly etmek“ tapgyryny, reňkli çagalar kitaplaryny millionlarça tiraž bilen çap edýärdi. Ilkinji gezek bu ýerde köp jiltli halk, çagalar, harby ensiklopediýalary çykarylyp başlandy. Ors nusgawy edebiýatynyň klassyklary A.S. Puşkiniň, N.W. Gogolyň, L.N. Tolstoýyň, A.P. Çehowyň we beýleki köp ýazyjy-şahyrlaryň eserlerini çykarmak Sytiniň aýratyn hyzmatydyr.

1910-1912-nji ýyllarda ors žurnalistikasy jemgyýetçilik-syýasy göreşiň ýitileşmegi netijesinde täze galkynyşy başdan geçirýär. Daýhanlaryň P. Stolypiniň ýer reformasyna görkezen garşylygyna hökümediniň geçiren berk çäreleri, ölüm jezalary, polisiýanyň eden-etdiligi, zorlamalar, adamlaryň bikanun gynalmagy syýasy partiýalaryň, edebiýatçylaryň we žurnalistleriň köpüsiniň ýiti garşylygyna getirdi.

L. Tolstoýyň „Ne mogy molçat“ we W. Korolenkonyň „Bytowoýe ýawleniýe“, „Çerty woýennogo prawosudiya“ makalalary jemgyýete ýiti täsir etdi.

Daşary ýurtda çykýan „Sosial-demokrat“ gazedi we 1910-njy ýylyň ahyrynda neşir edilen „Zvezda“ gazedi işçi herekedine ýolbaşçylyk etdi. „Zvezda“ gazedinde W.I. Lenin, W. Bonç-Bruýewiç, M. Gorkiý we başgalar çykyş edýärdiler. „Zvezdanyň“ tejribesiniň esasynda 1912-nji ýylyň maý aýynda bolşewikler „Prawda“ atly köpçülikleýin işçi gazedini çykaryp başladylar. M. Olminskiň, W. Leniniň, W. Worowskiň, Ýu. Steklowyň, K. Ýeremeýewiň we başgalaryň ýiti çykyşlary 1914-nji ýylda „Prawdanyň“ redaksiýasynyň dargadylmagyna gazediň bolsa, ýapylmagyna getirdi.

1914-1917-nji ýyllaryň birinji Jahan urşunyň başlanmagy Ors neşir işiniň ösmegine uly itergi berdi. Buržuaz gazetleriniň ählisiniň tiražy 2-3 esse köpeliýär, ýurduň iri şäherlerinde döwürleýin neşirleriň onlarçasy açyldy. Hünärmenleriň hasaplamalaryna görä, diňe 1914-nji ýylda Orsýetde 431 gazet we 411 žurnal peýda boldy. „Westnik woýny“, „Woýennaýa letopis“, „Posledniýe armeýskiýe izwestiýa“, „Westi s teatra welikoý woýny“, „Armiýa i flot“, aýratyyn frontlaryň we goşunlaryň neşirleri ýaly harby neşirler işjeňleşýär. Uruş wakalaryna bagyşlanan bölümçeler syýasy-jemgyýetçilik neşirleriň hemmesinde açylýar. Bütün ýurt boýunça ujypsyz baha satylýan ýa-da düýbünden mugtuna paýlanýan „halk“ neşirleri giň gerim alýar.

Oktýabr rewolýusiýasy we graždan urşy döwrüniň (1917-1920-nji ýyllar) žurnalistikasy

Dünýä taryhynyň soňraky ösüşine uly täsirini ýetiren Oktýabr rewolýusiýasy Orsýediň we onuň žurnalistikasynyň täze tapgyrynyň binýadyny goýdy. Ýurduň demokratik ýoldan ösüşin işçi diktaturasyna we ýekepartiýalyk ulgamyna geçmegi Orsýediň neşir ulgamynyň düýpli özgermegine getirdi.

1917-nji ýylyň oktýabr aýynyň 25-26-syna amala aşyrylan ýaragly agdarlyşykdan we Wagtlaýyn hökümet häkimiýet başyndan aýrylanyndan soň ýurduň ähli neşir gullugy iki sany barlyşyksyz – bolşewikçilik we oppozision bölekler bölündi. Bolşewikler häkimiýet partiýasy bolansoňlar, şol bir wagtda oňaysyz neşirleri basyp ýatyrmak bilen bir hatarda, täze ulgamyň - partiýa-sowet neşirleriniň döremegi baradaky meseläni çözdüler.

Häkimiýet alnan gününüň ertesi Wagtlaýyn pewolýusion komitetiň (WRK) buýrugy boýunça has iri gazetleriň 10-sy – „Russkoýe slowo“, „Nowoýe wremýa“, „Reç“, „Kopeýka“, „Biržewyýe wedomosti“, „Russkaýa wolýa“ we başgalar ýapylýar, olaryň çaphana binýady bolsa döwletiň haýryna alynýar. Şu çäreleriň netijesinde, partiýa-sowet neşirleri bolan „Prawda“, „Soldatskaýa prawda“, „Izwestiýa“, „Derewenskaýa bednota“ we beýlekiler ýurduň iň oňat çaphanalaryny eýeläp, kagyzyň ägirt uly goruna eýe boldular. Täze sowet žurnalistikasynyň material-tehniki binýadynyň gurluşy soňraky döwürlerde hem şunuň ýaly „gaýtadan paýlamanyň“ netijesinde amala aşyryldy. WSIK-iň görkezmesi esasynda, „merkezde we etraplarda hususy çaphanalaryň we kagyz gorlarynyň alynmagy, olaryň Sowet häkimiýetiniň eýeçiligine berilmegi“ adaty ýagdaýa öwrüldi. 1918-nji ýylyň iýun aýynyň 30-yna çenli döwürde çaphana senagatynyň 150-den gowrak kärhanasy alyndy, gadagan edildi we halkylaşdyryldy.

Sowet häkimiýetiniň neşir işlerine bagyşlanan birinji kanuny namasynda - neşir hakyndaky Dekretde (27-nji oktyabrda Halk komissarlarynyň sowetinde kabul edilýär, „Prawda“, „Izwestiýa“, „Gazeta Wremennogo raboçego i krestýanskogo ptawitelstwa“ we beýleki neşirlerde çap edilýär) rewolýusiýa garşy neşirleriň garşysyna gönükdirilen çäreleriň hemmesi tassyklanylýar. Şol bir wagtda „täze düzgün berklenen halatynda, neşirlere edilýän basyşlaryň bes ediljekdigi, onuň üçin öňdebaryjy we giňgerimli kanuna laýyklykda kazyýetde jogapkärçiligiň çäklerinde doly erkinlik beriljekdigi“ Dekretde ýörite bellenilýärdi. Emma 1991-nji ýyla çenli kommunistik partiýanyň we sowet žurnalistikasynyň işiniň esasy tärleri üstgeşik meýiller we pikirler bilen göreşmek boldy.

Buržuaz we oppozisiýa neşirleri neşir hakyndaky Dekrede garşy barlyşyksyz tankyt bilen çykyş etdiler. Neşirleriň

azatlygy meselesiniň daşynda ýiti göreş gidýärdi. Orsýediň öňdebaryjy intelligensiýasynyň bary diýen ýaly bolşewikleriň eden etdiligidinden närazylyk bildirýärdi. Ýurt-da söz azatlygynyň goldawyna ýygmanyşyklar we demonstrasiýalar gidýärdi, köpsanly listowkalar ýaýradylýardy, ors ýazyjylarynyň Birleşigi bolsa, demokratiýanyň meýillerini, jemgyýetçilik durmuşynyň esasy gymmatlyklaryny basgylaýan bolşewikleri günäkärleýän „Gazeta-protest. W zaşitu swobody pečati“ bir günlük ýörite gazedi çykardy. 1917-nji ýylyň noýabr aýynyň ahyrynda halk-sosialistik zähmet partiýasy „Slowo w sepýah“ atly gazedi çykaryp başlaýar.

M. Gorkiý, rewolýusiýadan öň bolşewikler bilen işjeň gatnaşykda bolsa-da, „Nowaýa žizn“ gazediniň sahypalarynda „Demokratiýa duşmançylygy üçin “Reç“ we beýleki buržuaz gazetleriniň agzyny ýumruk bilen petiklemek demokratiýa üçin masgaraçylykdyr. Neşirleriň bokurdagyny köne häkimiýetiň söz azatlygyny bogma usullaryny ulanýan „täze“ häkimiýet uzak bogup bilmez. Neşirleri azatlykdan mahrum etmek – fiziki zorlukdyr, ol demokraiýa üçin gelşikli däl-dir“ diýip “Sowet hökümediniň adyna gahar-gazap sözleri bilen çykyş edipdir.

Neşir hakyndaky Dekrede laýyklykda, şu aşakdaky: „1. Işçi-daýhan hökümedine garşy aç-açan garşylyga we boýun egmezlige çagyryň; 2. Hadysalary göz-görtele ýoýmak arkaly gozgalaň çagyryň; 3. Jenaýat jogapkärçilikli hereketlere çekýän“ neşirler ýapylmalydy. Emma Wagtlaýyn häkimiýediň Dörediji ýygnaýyň çagyrylmagy talap edilýän „Orsýet Respublikasynyň ähli raýatlaryna“ eden Ýüzlenmesi çap edilenden soňra, Ýüzlenmäni öz sahypalarynda çap eden neşirleriň hemmesi ýa ýapylady ýa-d-da togtadyldy. Dürli syýasy akymalaryň neşirleri – kadetleriň „Naşa reç“, menşewikleriň „Raboçaya gazeta“, sag ganat eserleriň „Wolýa naroda“ gazetleri we beýlekiler yzarlanmalara sezewar boldular.

1918-nji ýylyň ýanwar aýynyň ahyrynda Sowmarkom „Neşirleriň rewolýusion tribunaly“ hakyndaky Dekredini kabul etdi. Dekret oppozision neşirlere garşy göreşiň täze tapgyryny ygylan etdi. Täze tribunalyň girizilmegine „neşirleriň ulanmak ýoly bilen halkyň garşysyna edilen jenaýatlar“ degişli edildi. Oktýabr rewolýusiýasyndan soň ilkinji gezek garalawçylaryň hem aklawçylaryň gatnaşmagynda, gazet-žurnallarda giňden beýan etmek bilen, neşirleriň işiniň açyk kazyýet seljerişi geçirilipdir. Kazyýet seljerişini işçi-daýhan deputatlarynyň Geňesiniň bellän üç sany kazysynyň geçirýändigine, Rewolýusion neşir tribunalyň çözgütleriniň aýan edilmäge degişli daldigine garamazdan, kazyýet mejlisiniň özi neşir bilen häkimiýediň arasyndaky jedelleriň demokratik çözgütleriniň görnüşlerini ýa-da salypdyr. Sowet häkimiýeti ilkinji gezek oppozision neşirler bilen göreşde jemgyýetçilik pikirlerini öz tarapyna çekmek isleýärdi. Neşirleriň rewolýusion tribunaly Orsýediň iri şäherleriniň käbirinde açylypdyr we 1918-nji ýylyň maý aýyna çenli dowam edipdir.

Sowetleriň we WRK-ni merkezi edaralary hem rewolýusiýa garşy neşirleriň ykdysady taýdan çäklendirilmelirini ulanypdyr. Täze gazetler diňe neşir işi boýunça komissarlaryň rugsady bilen goýberilipdir. Kazyzyň ätiýaçlyk gory hasaba alnypdyr, ýerli Sowetlerde neşir bölümleri açylypdyr. Neşir edinmäge diňe sowet, partiýa we profsoýuz guramalary hukuk gazanypdyrlar.

Eserleriň çepçi ganatynyň pitnesinden, şeýle-de bolşewik däl partiýalaryň wekilleriniň Sowetleriň ählisinden çykarylandan soň, oppozision neşirleriň tutuşlaýyn ýok edilmegi başlanypdyr. Iýun aýynda menşewikleriň merkezi Komiteti : „Ähli ýerde diýen ýaly biziň gazetlerimiz ýapyldy. Petrogratdaky we Moskwadaky merkezi neşirlerimiz („Nowýý luç“, „Wremýa“) ýatyryldy. Oba ýerlerinde gazetler diňe daş etraplardaky 5-6 sanysy saklanyp galdy“ diýip partiýanyň dargadylmagynyň

netijelerini jemleýär 1918-nji ýylyň tomsunda bolşewik däl syýasy partiýalaryň neşirleri öz işini doly ýatyrypdyrlar: egerde ýylyň başyna menşewikleriň, eserleriň, anarhistleriň we beýleki partiýalaryň bähbidini arayan 154 neşir bolan bolsa, sentýabryň başyna olardan 50-si galypdyr, ýylyň ahyryna bolsa, sanaýmalyja sanysy bar ekeni. 1917-nji ýylyň oktyabr aýyndan 1918-nji ýylyň iýun aýyna çenli hökümet tarapyndan ýa-da özü ýapylan neşirleriň sany 470-e ýetipdir.

Oppozision neşirleri basyp ýatyrmak bilen bir hatarda, bolşewikler partiýasy täze häkimiýet üçin möhüm meseläni hem çözüpdir, ýagny partiýa-sowet žurnalistikasy ulgamyny döredipdir. Oktyabr rewolýusiýasynyň ýeňen gününüň ertesi Wagtlaýyn Häkimiýet tarapyndan ýapylan bolşewik neşirleriň hemmesini dikeltmek boýunça işler başlanypdyr. Sowet häkimiýetiniň ilkinji aýlarynda „Prawda“ (1918-nji ýylyň martyndan Moskwa şäherine göçmek bilen, ol Merkezi we Moskwa RKP(b) komitetleriniň neşiri boldy), „Izwestiya“, „Derewenskaýa bednota“, „Soldatskaýa prawda“ (1918-nji ýylyň martynda onuň üç sany birleşdirilipdir we olaryň esasynda RKP(b)-niň merkezi komitetiniň neşiri bolan „Bednota“ gazedi döredilipdir) öňdebaryjy gazet hökmünde kabul edilipdirler.

1917-nji ýylyň ahyryndan ýerli we partiýa-sowet neşirleriniň güýçli depgindäki ösüşi başlanypdyr. Sowet häkimiýetiniň etraplarda ornaşmagy netijesinde, oktaýbra çenli döwürde çap edilen bolşewik neşirleriniň hemmesi diýen ýaly dikeldilipdir. Olar gazediň döwürleýinligini, göwrümini ulaldyp, ýaýrawyny giňeldipdirler, tiražyny göz-görtele köpeldipdirler.

Eýýäm 1918-nji ýylyň başynda Sowet Orsýedinde ýerli partiýa we sowet neşirleri bolan 884 gazet we 753 žurnal çapdan çykarylypdyr. Pespublikalaryň neşirleri hem giň gerim bilen ýaýbaňlanýarylypdyr: „Westnik Ukrainskoý narodnoý respubliki“, „Borba raboçego“ (Ermenistan), „Borba“

(Gruziýa), „Zvezda“ (Belarus), „Doneskiý proletariý“ (Ukraina) we başgalar. 1918-nji ýylyň ortalaryna 40 golaý milli gazet çykarylýp, olardan aglabasy rus dilinde, galanlary bolsa, Orsýetde ýaşayan halkyýetleriň dillerinde çap edilipdir. Senagaty ösen respublikalarda milli neşir has işjeň ösüpdür (Baku, Tiflis, Riga, Kiýew). Žurnal ugurlary dürli-dürli – harby, ýaşlyk, aýal-gyzlar, edebi-çeperçilik, ylmy, önümçilik, profsoýuz, satiriki we beýleki temalardaky neşirler bolupdyr.

Orsýetde Oktýabryň we Sowet häkimiýetiniň ornaşýan döwründe radio uly ähmiýete eýe bolupdyr. 1917-nji ýylyň oktyabr aýynyň 25-ine radiotelefon boýunça Leniniň Petrogratdaky gozgalaňyň we sosialistik rewolýusiýanyň amala aşandygyny habar berýän „Orsýediň raýatlaryna!“ diýen çagyryşy berlipdir. Soňraky günlerde we aýlarda radiotelegraf merkezi ýurduň gyraak-bujaklary bilen aragatnaşygyň iň tiz serişdesi bolupdyr. Radio boýunça ýüzlenmeler, dekretler, buýruklar, görkezmeler, ýurtda we onuň daşynda bolup geçýän wakalar habar berlipdir, wagyz ediş materiallary ýaýradylýpdyr. Radionyň ägirt uly wagyz edijilik mümkinçiliklerini („kagyz talap etmeýän we ara daşlygy bolmadyk gazet“) gören häkimiýet radiotelegrafyň ösmegine ýardam beripdir: 1918-nji ýylyň fewral aýyndan iýul aýyna çenli aralykda 103 sany täze stansiýa işe girizilipdir. 1918-nji ýylyň iýul aýynda „Sowet respublikasynyň rediotehniki işini merkezleşdirmek hakyndaky“ Dekret kabul edilýär we oňa laýyklykda radio harbylaryň gözegçiligi astyndan çykarylýp, döwletiň gullugynda goýulýar.

Žurnalistikasynyň täze gurluşynyň guramaçylygy, partiýa-sowet netijeli propagandasy bilen baglylykda, Sowet häkimiýetiniň ilkinji aýlaryndan täze neşir gullugynyň nähili bolmalydygy, sosialistik jemgyýetde onuň tutjak orny, işiniň görnüşleri we usulyýetiniň aýratynlyklary ara-alnyp maslahatlaşylýpdyr.

1918-nji ýylda „Prawdanyň“ we beýleki neşirleriň sahypalarynda sosialistik neşirleriň aýratynlyklary barada jedelli gürründeşlikler çap edilipdir, neşiriň ornuny we wezipelerini başgaçarak görýändigini aýan edipdir. Mysal üçin, L.D. Troskiý neşirleriň esasy wezipesi nämäniň, haçan we nirede bolup geçendigini habar bermekdir diýip hasap edipdir. L.D. Troskiniň pikiri boýunça neşirler hemişe tankyt bilen, esasanam häkimiýediň merkezi edaralaryny tankytlamak bilen meşgul bolmaly ekeni. Sowet žurnalistleriniň 1918-nji ýylyň noýabr aýynda geçen I gurultaýynda umuman sosialistik neşirleriň leninçilik ýörelgesi goldanylyp, şol bir wagtda syýasy senzuranyň ýol berilmesizligi, neşirleriň ýerli we merkezi häkimiýet edaralarynyň işini erkin tankytlamaga hukugynyň bardygy barada aýdylypdyr.

Ýurduň täze syýasy gurluşynyň aýrylmaz bölegi bolan partiýa-sowet neşirleri kommunistik meýilleri wagyz edipdirler, hökümedeň kabul edýän dekrétlerini we görkezmelerini goldapdyrlar. Sowet häkimiýetiniň Ýer hakyndaky dekredi, Orsýet halklarynyň hukuklary jarnamasy, „Orsýediň we Gündogaryň ähli zähmetkeş musulmanlaryna“ ýüzlenmesi kanuny namalary uly gyzyklanma döredipdir. Umuman aýdanyňda, şol döwrüň neşirlerine jedellilik, pikir dürlüligi, göz-görtele synp ýörelgeleri ýaly alamatlar häsiýetli bolupdyr.

1918-nji ýylda rewolýusiýa garşy güýçler Antanta döwletleriniň kömegi bilen graždan urşuna başlaýarlar. Ol uruş häzirkizaman hünärmenleriniň hasaplamalaryna görä 12-den 15-e çenli adam ömrüni alyp gidipdir. Orsýediň žurnalistikasy, bütin ýurt bilen bilelikde, iki sany duşmançylykly bölege – partiýa-sowet neşirlerine we ak hereketli žurnalistika öwürülipdir.

Uruş döwrüniň kynçylykly ýagdaýyna seretmezden, sowet häkimiýeti žurnalistikany ösdürmek boýunça işleri dowam etdiripdir. Kagyz önümçiligi, çaphana senagaty, umuman,

material-tehniki binýat agyr halda bolupdyr. Şonda-da, 1918-1920-nji ýyllarda ýurtda 28 sany täze merkezi neşirler goýberilip başlanypdyr. Olardan gündelik pudaklaýyn neşir bolan „Ekonomičeskaja gazetany“ bellemek gerek.

Ýurduň öňdebaryjy jemgyýetçilik-syýasy neşirleriniň hemmesi öz tiražlaryny ep-esli köpeldipdir. Mysal üçin, 1918-nji ýylyň mart aýynda çykyp başlan „Bednota“ gazediniň tiražy birnäçe aýdan soň 350 müň nusga, 1919-njy ýylda bolsa, - 500 müňe ýetirilipdir. „Prawdanyň“ tiražy 1918-nji ýylda 85 müň nusgalygyndan 1919-njy ýylyň başyna 200 müň nusga, „Izwestiýa WSIK“ bolsa, oktyabr rewolýusiýasyndan iki ýyl soň 450 müň nusga ýetirilipdir.

Gyzyl esgerleri, serkerdeleri, syýasy işgärleri syýasy we harby taýdan terbiýelemekde harby neşirleriň orny uly bolupdyr. 1918-1919-njy ýyllarda 90 sany front goşun we deňiz goşun neşirleri çap edilipdir. 1918-nji ýylyň aprel aýyna çenli çykarylan „Armiýa i flot raboçey i krestýanskoň Rossiýi“ gazediniň ornuna „Krasnaýa Armiýa“ gazedi çap edilip başlanypdyr. 1918-nji ýylda kagyz ýetmezçiligi zerarly bu gazet çykmasyny bes edipdir.

Graždan urşy döwründe frontlaryň, goşunlaryň we diwiziýalaryň syýasy bölümleriniň Rewwoýensowetleriniň neşirleri has köp bolupdyr. Olar Gyzyl Goşunyň we onuň syýasy edaralarynyň aýaga galmagy bilen deň depginde ýaýbaňlanypdyr. 1919-njy ýylyň başyna öz gazedi çykmaýan ýekeje-de goşun yok ekeni. Mysal üçin, Gündogar frontda „Wostoçnyý front“, „Krasnyý strelak“, Günüorta frontda - „Soldat rewolýusiýi“, „Krasnyý soldat“ („Krasnyý woýin“) we başgalar. Bu gazetler ýerli sowet neşirleriniň kysymynda bolupdyr we diňe esgerleriň arasynda däl, eýsem, ilatyň arasynda hem ýaýradylapdyr. Graždan urşy döwrüniň harby aýratynlygyny „Krasnyý kawalerist“ (Birinji Atly goşunyň syýasy bölüminiň neşiri) gazediniň mysalynda görmek bolýar.

1919-njy ýylyň noýabrynda Woronež şäheri alnanda, S.M. Budýonnynyň atly goşunynyň eline „amerikanka“ çap maşyny bilen içi şriftli birnäçe kassa olja düşýär. Bu ýagdaý olara göçme çaphanany döredip, ony goşun atlylary bilen öňe alyp gitmäge mümkinçilik beripdir. „Krasnyý kawalerist“ gazediniň birinji sany 1919-njy ýylyň noýabr aýynyň 25-ine çapdan çykypdyr. Gazet sahypalarynda harby hereketler hakynda habar berlipdir, gyzył esgerleriň goşgulary we hekaýaly çap edilipdir. 1920-nji ýylda Polşa bilen göreş döwründe „Krasnyý kawalerist“ gazedi rus, ukrain we polýak dilinde goýberilipdir, bu ýagdaý gazediň diňe esgerlere däl-de, ilat köpçüligine hem gönükdirilýändiginden habar berýär.

Aklaryň eýelän ýerlerinde gizlin bolşewik neşirleri hereket edipdir. Mysal üçin, RKP(b)-niň Don guramasy Woronež şäherinde öz gazet çykaryp başlandygyny habar berýär. Şol ýerde 1919-njy ýylyň fewral aýynda „Donskaýa prawda“ gazediniň birinji sany çykypdyr. Onda frontdaky ýagdaý, Gyzył goşunyň üstünlikleri baradaky habarlar, kontrrewolýusiýa bilen göreşde ulanmaly netijeli maslahatlar berlipdir. Gazet frontdan geçirilip, goşunlarda, şeýle-de ilatyň arasynda ýaýradypdyr. Şol bir wagtda, ak gwardiýaçylara degişli ýerlerde hem neşir işi alnyp barlypdyr. Munuň üçin, ilatly iri ýerleri we partizan birleşmeleri şriftdir ýönekeý çaphana enjamlary bilen üpjün edilipdir. Mysal üçin, 1918-nji ýylyň ahyrynda „Donskaýa bednota“ atly hepdelik gizlin gazet çykyp başlapdyr. Ol gazet dargadylandan soňra, ýerine täzesi – „Krasnoýe znamýa“, soňra „Proletariý“ çap edilip başlapdyr. Şunuň kysmy rugsat edilmedik neşirler (gizlin we partizan) Orsýediň ýewropa böleginiň ähli ýerinde diýen ýaly – Odessada („Kommunist“), Minskde („Zvezda“), Ýekaterinoslawda („Molot“), şeýle-de Uzak Gündogarda („Nabat“), Sibirde („Soha i molot“) we başgalar çykarylýpdyr. Orsýediň çägendäki daşary ýurt goşunlaryna niýetlenensoň, bu

gazetleriň käbiri birnäçe dilde (mysal üçin Odessanyň „Kommunist“ gazedi ors, fransuz, polýak dilinde) çykarylýpdyr.

Kominterniň Ýerine ýetiriji häkimliginiň neşiri bolan „Kommunistiçeskiý internacional“ gazedine Halkara işçiler synpynyň birleşmegi ugrundaky göreşiň möhüm serişdesi hökmünde garalýpdyr. Ol birnäçe dilde çap edilip, kagyzynyň we çap ediliş usulynyň ýokary hili bilen tapawutlanypdyr. Onuň sahypalarynda halkara işçiler herekediniň görnükli wekilleri K. Setkin, G. Dimitrow, B. Kun we başgalar, şeýle-de RKP(b)-niň ýolbaşçylary L.D. Troskiý, N.I. Buharin dagylar çykyş edipdir. Sowet Orsýetindäki kagyz gytçylygyna we agyr ykdysady ýagdaýlara garamazdan, graždan urşy ýyllarynda täze žurnallar çykyp durupdyr. „Plamýa“ (ilkinji sowet „inçe“ žurnaly), „Tworçestwo“ , „Proletarskaýa kultura“ , „Hudožestwennoýe slovo“ , „Grýaduşşeýe“ , „Zapiski meçtateleý“ ýaly edebi-çeper žurnallar işjeň ýaýbaňlandyrylypdyr.

Graždanlyk urşy ýyllarynda ýaşlara niýetlenen gazetler köp bolmandyr, bolanlarynyňam ömri gysga bolupdyr. Birinji sany 1919-njy ýylyň dekabrynda Petrogratda çykan „Smena“ gazediniň ykbaly olaryňkydan şowly bolupdyr.

Şeýlelik bilen, sowet häkimiýediniň ilkinji ýyllarynda neşirleriň ilatyň ýaşayş toparlaryna, ilkinji nobatda hem işçi we daýhan neşirlerine bölünendigini görmek bolýar. Ondan başga-da, territorial bölünşik hem, ýagny merkezi we ýerli neşirler bolupdyr. Doly bolmadyk maglumatlara görä, ýerli we milli neşirleriň sany göz-görtele köpelişdir. 1920-nji ýylda ýurtda 246 welaýat we 334 etrap gazet-žurnallary çap edilipdir. Şol bir wagtda hem, olaryň hili, ýerli durmuşy beýan edişi örän pes bolupdyr, ýagny ýerli gazediň kysymy heniz işlenilmändir. RKP(b)-niň VIII gurultaýynda „Ýerlerdäki partiýa we sowet

durmuşy düýbünden şöhlendirilmeyär, umumy meseleler üçin materiallar bolsa, örän emelsiz ýygnaýar“ diýip belenilipdir.

Sowet neşirlerini maglumat materiallary bilen merkezleşdirilen görnüşde üpjün etmek üçin, 1918-nji ýylda Orsýet telegraf gullugy – ROSTA döredilýär. Gysga wagtyň içinde, 1920-nji ýylyň maý aýyna çenli onnň 68 sany welaýat, 50 sany etrap bölümleri, şeýle-de korrespondent nokatlary açylypdyr. ROSTA işjeň neşir işini alyp barypdyr: gazetleri, žurnallary, bülletenleri, habarnamalary we beýlekileri çykarypdyr. Graždan urşy döwründe ilki başda paýtagtda, soňra bolsa, ýurduň beýleki şäherlerinde hem çykyp başlan „Okna ROSTA“ köpçülikleýin wagyz ediş serişdesi hökmüne çykyş edipdir. „Okna ROSTA-nyň“ tiražy we döwürleýinligi barha artypdyr. Diňe 1920-nji ýylyň noýabr aýynda onuň 200 sany, 1919-1920-nji ýyllarda bolsa „Oknalaryň“ 1 müňden gowragy çap edilipdir. Ýiti reňkli plakat suratlary we göze ilginç ýazgylary bilen ýurtda bolup geçýän möhüm hadysalar şöhlendirilipdir, işjeň wagyz işleri ýöredilipdir.

„Oknanyň“ tekstlerinde halk döredijiligi – aýdymlar, çastuşkalar, nakyllar giňden ulanylypdyr. Beýle ýagdaý ilatyň ägirt köp böleginiň sowatsyzlygyndan gelip çykypdyr. Dürli sebäplere görä, geçirilýän köpçülikleýin kampaniýalar hem, ýagny partiýa hepdeligi, gorag hepdeligi, daýhan hepdeligi we başgalar redaksiýanyň işiniň adaty usullary bolupdyr. Kampaniýalaryň çäginde ýörite bir günlük gazetler – „Kommunističeskiý subbotnik“ – 1920-nji ýylyň aprelinde; „Perwomaýskiý subbotnik“ – 1920-nji ýylyň maý aýynda; „Meždunarodnyý ýunoşeskiý den“ – 1920-nji ýylyň sentýabr aýynda; „Nedelýa rebýonka“ – 1920-nji ýylyň noýabrynda we ş.m. çap edilipdir. Wagyz ediş serişdesi hökmünde W.I. Leniniň we beýleki bolşewik ýolbaşçylarynyň sözleri, şeýle-de dürli çagyryşlar, ýüzlenmeler ýazylan grammofon plastinkalary ulanylypdyr.

„Prawda“, „Bednota“, „Izwestiya“ we beýleki merkezi neşirler, ýerli bolşewik guramalaryň, goşun syýasy bölümleriň, gizlin we wagyz ediş edebi çap neşirleri – bularyň hemmesi Sowetler häkimiýeti ugrundaky göreşe gönükdirilipdir. Bolşewik wagyz edişligiň netijeliligi ýokary bolupdyr. Denikinçi serkerdäniň „Prawda“ gazetinde çap edilen nutugynda sowet edaralary tarapyndan gurnalan propagandanyň örän oňat geçirilýändigini barada aýdylýar: „Bolşewikler propagandany edil artilleriýa, awiasiýa we tank ýaly güýçli ýarag hökmünde ulanýarlar“. 6(13)

Bolşewikleriň propagandasynyň hiliniň şeýle kämil bolmagynda rewolýusiýanyň hatarynda zehinli edebiyatçylaryň hem žurnalistleriň bolmagy bilen düşündirilýär. Aslyýetinde, tejribeli partiýa publisistleri bolan W.I. Leniniň we onuň egindeşleriniň çykyşlary hünär taýdan ökde ýazyjylaryň oçerkleri, reportažlary bilen üsti ýetirilipdir.

Rewolýusiýanyň ilkinji ýyllaryndan A. Serafimowiç gazetlerde işjeň çap edilýär. Ilki ol „Izwestiyada“ işleýär, soňra „Prawdanyň“ harby korrespondenti we şol bir wagtda „galyň“ „Tworçestwo“ žurnalynyň redaktorlygyny ýöredýär. D. Furmanow ýerli we harby („Krasnoýe znamýa“, „Krasnyý woýin“) gazetlerinde çykyş edýär we çapaýew diwiziýasynyň „Krasnyý bülleten“ gazediniň redaktorlygyny alyp barýar. D. Bednyý graždan urşy döwrüniň tanymal şahyry bolupdyr, onuň goşgulary, basnalary, çastuşkalary, felýetonlary günde diýen ýaly çap edilipdir. Öz goşgularyny patetika we şahyranalyga, keşpleriň ýitiligine ýugran W.W. Maýakowskiý „Okna ROSTA-nyň“ sanlarynyň çykmagynda köp hyzmatlary bitiripdir.

Graždan urşy döwrüniň publisistikasynyň taryhynda L. Reýsneriň döredijiligi aýratyn sahypany düzýär. Wolga-Hazar harby flotiliýasynyň ýörişine gatnaşyjy hökmünde ol köp söweşleriň gözli şaýady bolupdyr. Birnäçe ýyllaryň

dowamynda “Izwestiýa” gazediniň sahypalarynda L. Reýsneriň “Gündogar frontundan hatlar” ady bilen oçerkleri çap edilipdir. Olar beýleki gazetler – “Krasnaýa gazeta”, “Krasnyý baltiýskiy flot” tarapyndan, 1924-nji ýylda bolsa, aýratyn “Front” diýen kitap bolup çap edilipdir. Döwürdeşleriniň baha bermegine görä bu eser uly ussadyň eli bilen uruş hakynda ýazylan iň täsirli publisistik eser bolupdyr. “Kazan”, “Markin”, “Swiýažsk”, “1919-njy ýylyň tomsy” we beýleki makalalarynda L. Reýsner rewolýusiýanyň esgerleriniň – matroslaryň, serkerdeleriň psihologik keşplerini inçelik bilen beripdir.

Ak gwardiýaçylaryň neşirleriniň ugry käbir meselelerde partiýa-sowet neşirleri bilen gabat gelipdir. Ak herekediň meýilleri resmi häkimiýet neşirleri bolan “Wolnaýa Kuban”, “Stawropolskiýe gubernskiýe wedomosti”, “Donskoý westnik”, “Westnik Werhownogo uprawleniýa Sewernoý oblasti”, “Swobodnaýa Rossiýa”, “Westnik Werhownogo kruga” we beýleki gazetler tarapyndan işjeň şöhlelendirilipdir. Ak gwardiýaçylar dürli-dürli harby - goşun, diwiziýa, garnizon neşirleri çap edilýärdi. Şu kysymdaky neşirleriň iň irisi “Westnik Donskoý Armii”, “Golos Sibirskoý Armii” gazetleri bolupdyr. Duşmanyň goşunlary üçin döwürleýin neşirler çykarylypdyr, frontýaka ýerleriniň ilatynyň arasynda wagyz işleri geçirilipdir. Listowkalar, broşýuralar, plakatlar işjeň çykarylypdyr, agitotlylar döredilipdir, täze radiýaýlymlar oturdylypdyr.

Sowet Soýuzynyň çäginde bolşy ýaly, neşirleriň maglumat üpjünçiligi merkezleşdirilen usulda alnyp barlypdyr. Hususan-da Meýletinçiler Goşunynda döredilen Habarçy Gullugyň (Oswaga) işi Orsýediň Günorta bölegini tutuşlygyna diýen ýaly öz içine alypdyr. Sibirde, A.W. Kolçagyň häkimiýedi döwründe ýörite çap bölümi döredilipdir. Ol diňe raýat we

harby gazetleri maglumat bilen üpjün etmän, neşirleriň işine hem gözegçilik edipdir.

Sowet Orsýedinden tapawutlylykda, ak gwardiýaçylar neşir işinde eýeçiligiň dürli görnüşine, şol sanda hususyýetçilige hem ýol beripdirler. Partiýa neşirleriniň syýasaty çernosotençilerden we monarhistlerden demokratlara we sosialistlere çenli örän köpdürli bolupdyr. “Ak Orsýediň” çäginde 1917-1918-nji ýyllarda bolşewikleriň ýapan Oktýabrdan öňki neşirleriň bir bölegi açylypdyr. Köp sanly “garaşsyz”, “partiýasyz” we bulwar döwürleýin neşirler çykarylyp başlapdyr. Şol bir wagtda edil bolşewikleriňki ýaly berk senzura bolupdyr. Mysal üçin, Stawropolda harby gubernatoryň birinji buýrugy bilen bolşewik neşirleriň hemmesi gadagan edilipdir, eserlere golaý “Trudowoýe slowo”, “Trudowoý krestýanin” gazetleri ýatyrylypdyr. Şeýlelik bilen, neşirleriň fewral aýyndan ozalky derejesi dikeldilipdir.

Akgwardiýaçylar sowet edaralarynyň adyndan listowkalary, çagyryşlary, gazetleri köpçülikleýin çap edýärdiler. Şunuň ýaly ýagdaýlaryň biri hakynda XI Goşunyň Rewolýusion harby sowediniň 1918-nji ýylyň ahyryndaky telegrammasynda aýdylýar. “Denikiniň kadetler lageri tarapyndan XI Goşunyň Rewolýusion harby sowediniň “Krasnyý soldat” gazetine kysymdaş, ady kybapdaş “Krasnyý soldat” gazetini çap edilýär” diýip telegramma habar berýär. Şeýle-de, “adaty çernosotençilik alamatlarynyň gazediň her setirinde aýan-açyk görünýändigini, gazetde diňe kadetleriň ýeňşi suratlandyrylýandygy” bellenilýär. Ýöne diňe gyzyl goşun gazetleri däl, eýsem “Prawda”, “Bednota”, “Izwestiýa” gazetleriniň hem nusgasy göçürilipdir.

Oktýabrdan ozalky neşirlerde tejribe toplan ýokary hünärlü žurnalistleriň köpüsi akgwardiýaçylaryň neşirleri bilen aragatnaşyk saklapdyrlar. Mysal üçin, “Ýug Rossiýi” gazedini tanymal felýetonçy A.Awçarenko readktirläpdir, “Prinewskiý

kraý” gazediniň neşirçi-redaktory ýazyjy A. Kuprin bolupdyr, “Ýug” gazediniň binýadyny bolsa, bolşewikleriň ýapan “Russkoýe slowo” gazediniň hünärmenleri düzüpdir. M. Bulgakow, W. Weresayew, Z. Gippius, W. Korolenko, S. Marşak, P. Milýukow, N. Ustrýalow we başgalar aklaryň dürli neşirlerinde işläpdirler.

Ak hereket dargadylandan, graždan urşy we daşary ýurt interwensiýasy tamamlanandan soňra, ak gwardiýaçylaryň neşirleri, käbir gazet-žurnallar Orsýediň çäginde daşynda dikeldilip, emigrant neşirleriniň bir bölegine öwürülenem bolsa, umumylykda ak gwardiýaçylaryň neşirleri öz işini bes edipdir.

1918-nji ýylda Sowet Orsýedinde ýeke partiýaly syýasy ulgamyň ornaşmagyna getiren anyk taryhy we syýasy ýagdaýlara laýyklykda, 20-nji ýyllaryň dowamynda kommunistik partiýa bilen baglanyşykly bolmadyk syýasy ugurlaryň we jemgyýetçilik guramalaryň bary ýapylypdyr. Partiýa-sowet neşirleri žurnalistikanyň iň köp sanly we esasy topary bolmak bilen, jemgyýetçilik guramalary bolan komsomolyň, pionerleriň, profsoýuzlaryň gazet-žurnallary, şeýle-de ylmy-tehniki we önümçilik neşirleri esasan ideologiýa ýugrulan bolupdyr.

Şeýlelik bilen, dünýä taryhynda ilkinji gezek neşir partiýa-döwlet ulgamynyň bölegine, bir partiýanyň bähbidini arayan güýçli ideologiýa institutyna öwürlipdir. Onuň jemgyýetdäki orny, ýerine ýetirýän işleri, şeýle-de neşir ediji, maksatlaýyn laýykaty, gönükdirilenligi diýen ýagdaýlary düýpgöter üýtgäpdir.

Orsýet žurnalistikasynyň soňraky ösüşi bütindünýä ýörelgesinden göz-görtele üýtgeşik ýol bilen gidipdir. Şol bir wagtda hem, amerikaly sosiolog R. Momboýsyň belleýşi ýaly, zorluk, rehimsizlik – islendik rewolýusiýanyň netijeleridir. “Netijelerine garamazdan rewolýusiýanyň ýeňşi şöhrat gözleýär. Rewolýusiýanyň ýeňşi akylyň hem bedeniň arassa,

rehimsiz zabunlygyny, öz ýolunda duran toparlaryň we garşylyklaryň hemmesiniň ýok edilmegini talap edýär.” İne şu nukdaýnazardan hem, Orsýediň we onuň neşirleriniň ykbaly üýtgeşik bolmandyr.

20-30-njy ýyllaryň sowet žurnalistikasy

Graždan urşy tamamlanandan soňra, ýurtda agyr jemgyýetçilik-ykdysady ýagdaý emele gelipdir. Weýrançylyk, tozdurylyş, gedaýçylyk ykdysadyýetiň, senagatyň we oba hojalygynyň tizden-tiz dikeldilmegini talap edipdir. Buýruk beriji-administratiw iş ýörediş ülnüsindäki “harby kommunizmiň” syýasaty ýurdy weýrançylygyň gyrasyna eltip goýupdyr. Azyk önümleriniň salgydy, daýhan hojalyklarynyň hemmesiniň diýen ýaly döwletiň hasabyna geçirilmegi ilatyň agramly bölegini bolşewikleriň garşysyna goýupdyr. İşçileriň ýaşayyş derejesi 3 esse diýen ýaly peselensoň, olaryň arasynda-da närazylyk döräp başlapdyr. Kronştadt gozgalaňy jedeliň goşuna hem aralaşandygyny aýan edipdir. Günbataryň ösen ýurtlarynda işçi rewolýusiýalary bolar diýip garaşan bolşewikleriň umydy başa barmandyr. Jemgyýetçilik durmuşynyň ähli ugurlarynda, içerki we daşarky syýasatda düýpli özgerişlikler zerur bolupdyr.

Partiýanyň 1921-nji ýylyň mart aýynda geçen X gurultaýy täze ykdysady syýasatyň (NEP) başlangyjyny goýupdyr. Täze ugruň propagandasy, onuň esasy meselelerini düşündirmek žurnalistika işiniň baş ugurlary hökmünde goýlupdyr. Emma neşirler täze işi ýerine ýetirmäge taýyn däldiler. Gowşak material-tehniki gory, hünär derejesiniň pesligi neşirler, esasanam, ýerli neşirler üçin adaty ýagdaý bolupdyr. Gazetleriň we žurnallaryň sahypalary gury dilde ýazylan köpsanly resmi resminamalardan, wagyz ediji makalalardan doldurylypdyr.

1921-nji ýylyň güýzünde açylan Döwlet žurnalistika instituty hünärli kadrlary taýýarlamakda meseläniň çözgüdiniň bir görnüşi bolupdyr. Indiki aýgytly ädim 1922-nji ýylda RSFSR-iň çäginde gazetleriň döwlet ulgamynyň döredilmegi bolupdyr. Döwlet ulgamyna jemi 232 gazet giripdir. Olardan 158-i guberniýanyňky (şol sanda 20-si daýhan, 11-si komsomol) we 74-si uýezdleriňki bolupdyr. Ulgama girmedik döwürleýin neşirler ýapylmaga degişlidi, şol bir wagtda aýratyn ýagdaýlarda we öz-özünü ödeýän şertlerinde olaryň işi rugsat edilipdir. Adatça, guberniýa üçin üç sany neşir köpçülikleýin önümçilik-syýasy gazet, partiýa organy we gubispolkomyň resmi “Izwestiýasy” göz önünde tutulypdyr. Hojalyk we syýasy tarapdan möhüm bolan oblastlar we merkezler iki sany gündelik gazet çykarmaga hukukly eken: birini partiýa-sowet guramalarynyň ýolbaşçylary üçin we ikinjisini köpçülikleýin häsiýetde.

“Žurnalist” žurnalynyň belleýşi ýaly, döwlet ulgamynyň döredilmegi gazediň täze nusgasyny: “gyzykly, mazmunly, öz-özünü ödäp biljek gazedi ýüze çykarmak” bolupdyr. Emma göz önünde tutulanlar hasyl bolmandyr. 1921-nji ýylyň dekabryň 15-ine gazetlere baha goýulmagy bilen, ýurtda neşirleriň agyr krizisi başlanypdyr. RKP(b) XI gurultaýynyň rezolýusiýasynda bu krizisiň has görnetin alamatlary bellenilipdir: “a) gazetleriň sanynyň göz-görtele kemelmegi we pul serişdeleriniň ýetmezçiligi zerarly galanlarynyňam tiražynyň azalmagy; b) köpçülik bilen aragatnaşygyň gowşamagy, işgärleriň mätäçliginiň we talaplarynyň şöhlendirilişiniň ýetmezligi, ýerli gurluşyk işleriniň meseleleriniň gowşak teswirlenmegi; w) gazetleriň partiýa-syýasat babatda gowşaklygy; g) ýaýradýş ulgamynyň, esasan-da işçileriň we daýhanlaryň arasynda durnukly ýola goýulmanlygy”.

Neşirleriň hojalyk hasaplaşygyna we öz-özünü ödemeklige geçirilmegi gazet-žurnallaryň köpüsi üçin heläkçilikli bolupdyr. Eger-de 1922-nji ýylyň ýanwar aýynda RSFSR-de 800-den gowrak ýerli gazet çykarylan bolsa, eýýäm awgust aýynda olardan diňe 299-sy galypdyr. Krizis döwründe diňe guberniýa däl, hatda guberniýalaryň we welaýatlaryň köpüsi hem gazet-žurnalsyz galdylar. 1922-nji ýylyň ilkinji aýlarynda milli gazetleriň sany 108-den 28-e çenli kemelipdir. Mysal üçin, Dagystanda bahar aýlary ýerli dildäki döwürleýin neşirleriň çykarylyşy doly ýatyrylypdyr, bütin respublika boýunca diňe Mahaçgala şäherinde çap edilýän rus dilindäki “Krasnyý Dagestan” gazedini galypdyr. Hatda ülkede çykýan partiýa-sowet neşirleri bolan we hojalyk hasaplaşygyna geçirilen – Rostowyň “Sowetskiý Ýug” we “Trudowoý Don” gazetleri redaksiýasynyň düzümini azaldypdyrlar we tiražyny 10-15 müňden 3-4 müň nusga çenli kemeldipdirler.

Partiýa-sowet neşirleriniň ýagdaýynyň pese düşmeginiň sebäpleriniň biri hökmünde hususy telekeçiligiň ösmegi bilen ýüze çykan döwleti däl neşirleriň peýda bolmagy hasaplanypdyr. Nepiň birinji ýylynyň dowamynda Moskwada 220 sany, Petrogratda bolsa 99 sany neşirýat döredilipdir. Ýurduň iri şäherleriniň köpüsünde hususy neşirýat kärhanalarynyň tüzeleri we rewolýusiýadan hem öň işläp gelýänleri hereket edip başlapdyr.

Krizis bilen göreşiň esasy ugurlarynyň biri hökmünde partiýanyň neşirleriň üstünden edýän ýolbaşçylygy güýjäpdir, redaksiýalaryň hemmesiniň işine hemişe we hemmetaraplaýyn täsir edilip durlupdyr. Hususan-da, gazetleriň redaktorlaryny degişli partiýa komitetleriniň düzümine goşupdyrlar, gubkomlarda we obkomlarda neşir bölümçeleri, soňra bolsa bölümleri açylypdyr. Olar döwürleýin neşirleriň gözegçiligini we umumy ýolbaşçylygyny amala aşyrypdyrlar. Ilkinji gezek partiýa agzalary partiýa gazetlerine abuna ýazylmaly edilipdir,

soňra bolsa bu adat partiýa hatarynda bolmadyklara hem ýaýradylýpdyr – „10 daýhan hojalygyna iň azy 1 abuna gazet“, „gazet okamaýan ýekeje-de işçi ýa-da gyzyl esger bolmaly däl“.

Neşirleriň goldanylmagy, ilkinji nobatda hem olara maddy-maliýe goldaw berilmegi eýýäm birinji ýylda döwürleýin neşirleriň hil taýdan gowulaşmagyna getiripdir, gury teswirleýin maglumatlaryň ornuna janly hem okalýan ýazgylar, oçerkler, durmuş felýetonlary gelipdir. San görkezijileri hem göz-görnetin ulalypdyr: 1923-nji ýylyň ýazynda ýurtda 530-a golaý gazet bir gezekde 2 mln. nusga bilen çykarylýpdyr. Her neşiriň öz „ýüzüniň“ bolmagyna, ýagny öz ugrunyň hem okyjysynyň bolmagyna üns berlipdir.

Partiýanyň XII gurultaýynyň rezolýusiýasynda “Okyjynyň her aýratyn gatlagy üçin gazediň aýratyn kysymyny döretmek zerurdyr. Gazetleriň giden ulgamyna eýe bolmak bilen, partiýa gazediň okyjylarynyň aýratyn gatlagyna niýetlenen bolmagyny gazanmalydyr” diýip neşir dogrusynda belenilýär. Şol döwürlerde gazediň sosial degişliligi örän wajyp bolupdyr. RKP(b) MK-niň guramaçylyk býurosynyň 1924-nji ýylyň dekabry aýynyň 1-inden çykaran kararynda „gazediň esasy kysymy işçi gazet, ýagny işçi okyja hyzmat edýän we daýhan gazedi, ýagny daýhanlaryň gazedi bolmalydyr“ diýip aýdylýar. Şol ýyllarda daýhanlara niýetlenen „Bednota“, „Batrak“, „Krestýanskaýa gazeta“ gazetleri we işçi gatlak üçin „Trud“ hem „Raboçaýa gazeta“ bütinsoýz gazetleri çykarylýpdyr. Daýhanlaryň arasynda ep-esli sosial aýratynlyklar bolansoň, „Bednota“ gazedi şu gatlagyň öňdebarjy gatlaklaryna – aktiwistlere we kommunistlere, „Batrak“ – oba işçilerine, „Krestýanskaýa gazeta“ bolsa köpçülikleýin halda niýetlenip çykarylýp başlanypdyr. Guberniýanyň we uýezdleriň gazetleri aglaba işçi ýa-da daýhan gazetleri bolmagynda galypdyrlar.

RKSM MK-niň hasabatyna laýyklykda 1922-nji ýylda ýurduň 13 sany iri merkezinde komsomol-ýaşlar neşirleri çykarylyp başlanypdyr. 1925-nji ýylda „Komsomolskaýa prawda“ gazediniň çap edilip başlanmagy bilen, komsomol neşirleri partiýa ulgamyň anyk alamatlaryna eýe bolupdyr. Şol ýyllarda hem, „Krasnaýa zvezda“ (1924), „Pionerskaýa prawda“ (1925) gazetleri çykarylyp başlanypdyr. 20-nji ýyllaryň başynda fabrik-zawod neşirleri diýen ýagdaý hem ýüze çykyp, soňra olar „köptiražly“ diýen at alýarlar.

Milli neşirler aglaba milli dilde çykarylypdyr. Şu ýagdaý bilen baglylykda ýazuw hakyndaky mesele ýüze çykypdyr. Birbada Demirgazyk Kawkazyň, Orta Aziýanyň halkarynyň köpüsinde arap ýazuwy ulanylypdyr. Emma tizara bu mesele syýasy häsiýete eýe bolýar, ýagny „arap dili musulmançylyk dininiň zähmetkeşler köpçüligine täsir ediji ýaragy“ hökmünde seredilip başlanypdyr we şol sebäpden latyn elipbiýine geçmek teklipe edilipdir. Mysal üçin, Türkmenistanda ilkinji çykan „Ýaş kommunist“ gazedi latyn şriftinde çap edilipdir, gazet sahypalarynda „täze elipbiý“ bölümi açylypdyr. Milli gazetleriň bir bölegi iki dilde, esasy materiallaryň rus dilindäki gaýtalanmasy bilen çykyp başlapdyr. Mysal hökmünde Inguşetiýada çykan „Serdalo“ („Ýagtylyk“) gazedini görkezmek bolar.

Döwürleýin žurnallar uly özgermelere sezewar bolupdyr. Eger-de 1921-nji ýylda 856 žurnal we žurnal kysymly neşirler çap edilen bolsa, onda 1925-nji ýylda olaryň sany iki esse köpelişdir, bir gezeklik tiražy tas 150 mln-a ýetipdir. Täze žurnallaryň kysymy dürli-dürli bolupdyr – „Proletarskaýa rewolýusiýa“, „Bolşewik“, „Pod znamenem marksizma“ nazarýet žurnallary, „molodaýa gwardiýa“, „Oktýabr“, „Zvezda“, „Nowýý mir“ edebi-çeper we jemgyýetçilik-syýasy, „Ogonýok“ maşgala, „Krestýanka“ aýal-gyzlar we „Murzilka“ çagalar žurnallary çap edilipdir.

20-nji ýyllarda ýurduň radiosynda täze – köpçülikleýin habar beriş döwri başlanypdyr. Täze radiostansiýalaryň gurluşygy uly depginler bilen alnyp barlypdyr, radiotehnika ulgamynda ylmy gözleglere giň ýol açylypdyr, ýurduň hökümedi sowetler radiosenagatynyň önümleriniň çalt ösmegi we arzanlamagy üçin çäreleriň islendigini ulanypdyr. Partiýa guramalary radiopriýomnikleri ýaýratmakda uly iş bitiripdirler. 1920-nji ýylyň ahyryndan başlap işçi we gyzylgoşun klublarynda, daýhanlaryň öýlerinde, okalga-kepbelerde sesgataldyjylar oturdylyp başlanypdyr. 1923-nji ýylda Moskwa radiosynda ilkinji leksiýa okalýar, radiokonsertler berlip, 1925-nji ýyldan bolsa, Kremliň Spass minarasyndaky sagadyň zaňlary yzygiderli goýberilip başlaýar.

XX asyryň rus žurnalistikasy

1905-nji ýylyň buržuaz-demokratik rewolýusiýasy ilatyň syýasy meselelere ýiti islegini oýardy. 1905 ýylyň 17 oktýabryndaky patyşa Manifestinde söz azatlygy hakda yglan edilipdi, gazetlerde syýasy jedellere rugsat berlipdi. (Elbetde ýöne bu ýagdaýda döwlet gurluşyny zorluk ulanmak arkaly agdarmaklyga şeýle hem dini hem milli duşmançylyklary ýakyp ýok etmeklige çagyryşlar gadagan edilýärdi). Aç-açanlyk bilen syýasy partiýalar ýüze çykyp başlaýar. Sosial-demokratik, eserlere mahsus(ýagny eserçiler - Russiýadaky buržuaz-demokratik partiýanyň bähbidi araýanlar) gazetler gizlinlikden çykyp başladylar. “Halk azatlygy”, “17 Oktýabr” ýaly halk sosialistler partiýasynyň gazet-žurnallary täzededen döredilýär. Şeýle hem zähmetkeşleriň, senagatçylaryň(ýagny buržuaz-monarhistik partiýasynyň agzalarynyň) we beýlekileriň öz

gazet-žurnallary peýda bolýar. Manifest gazetleri, çagyrys gazetleri, jedel listleri ýaly neşiriň täze görnüşleri peýda bolýar. Partiýa, kárdeşler arkalaşyklarynyň, ýaşlar, satiriki gazetleriň hasabyna döwürleýin neşiriň sany 1900 ýyldan 1906 ýyla çenli 1002-den 1797-ä çenli artdy. Dogry, ýöne eýýäm bir ýyldan ýasny, 1907 ýylda neşiriň sany 1542-ä çenli azalýar. Muňa hökümeti jemgyýeti durnuklaşdyrmak boýunça çäreleri, döwleti ýykмага küşgürjiler üçin kazyýet jogapkärçiliginiň girizilmegi sebäp bolýar. Syýasy garaýşly partiýa neşirleri hem gadagan edilipdir.

Ýöne muňa garamazdan 1909-1913-nji ýylar açaçanlygyny umumy siwilizleşen we rus metbugatynyň pajarlap ösen döwri bolupdyr. Ýurtda konstitusiýa hereket edýärdi, parlamet işleýärdi, metbugatyň hukugy kanun bilen çäklendirilýärdi. Hökümete garşy partyýalar kanuny gazetleri neşir edmän hukuklary bolupdyr. RSDRP bolşewistik özbaşdak toparý Dölet dumasynyda „Ýyldyz“, „Newa ýyldyzy“, „İşçi“, „Prawda“ gazetlerini kadetleriň partiýasynyň sag ganaty- „Söz“ gazetini; halk sosialistleriniň partiýasy bolsa- „Rus baýlygy“ žurnalyny we beýlekileri neşir edipdir. 1913-nji ýylda rus metbugatynyň düzüminde neşirleriň atlary üç mün, 1918-nji ýylda bolsa dört münä golaý bolupdyr.

1917-nji ýylda Russiýa öz döwri üçin kuwwatly metbugata eýedi. Döwürleýin neşirleriň dürli görnüşleri şäherleriň 180-den hem köpräginde çykýardy. Moskwa gazetleriniň ýyllyk tiražy 450 million ekzemplýardan hem geçýärdi. Peterburgda ýüz ýarym gazet we dört ýüzden gowrak žurnallar çykarylýardy. Gazet- žurnallarynyň sany boýunça we şeýle-de çap işiniň guralyşy boýunça Rusiýa köne gazet deržawelary bolan Angliýa, Fransiýa, Germaniýa gezek bermeýärdi.

Metbugatyň öňe gidýän ösüşi 1917-nji ýylyň Oktýabry bilen togtadylýar. Ikinji Gurultaýda täze döwlet häkimiýetiniň

geňesiniň döredilmegi garşylykly metbugatda tankyt döretdi. Ertesi gün bolşewistik öwrülişikden soň- 26 oktyabrda „Gün” eserçiler neşiri „Jenayät amala aşyryldy” makalasanyny çap edýär. „Söz” , „Halk işi” , „Halkyň erki” , „Russiýanyň ertiri” gazetleri bolsa bolşewikleriň ýaragly gozgalaňyna „syýasy aňsyzlygyň we bozgaklygyň” miwesi- diýip baha beripdirler. Muňa jogap edilip gysagly çäreler görülýär. Eýýäm 26-njy oktyabrda Petrogradyň we Moskwanyň harby- Rewalýusýon komitetiniň karary boýunça in iri buržuaz gazetleriniň 10-sy şol sanda „Söz” , „Gün” „Birža hasabatlary” , „ Rus sözi” , „ Russiýanyň ertiri” gazetleri ýapylýar.Ýöne bularda käbirleri başga atlar bilen öz neşirini gaýtadan dikeldýärler.

Eýýäm 1918-nji ýylyň başlarynda rewolýusiýadan öňki köpçülikleýin habar serişdeleriniň ýerine 884 gazet we 753 žurnal gelýär.1 ýyl geçenden soň bolsa gazet atlarynyň sany 1000-e ýetýär.Haýran galdyryan ýerem şeýle ösüş ýagny öňe gidişlik heniz çapyň, neşirýat işiniň, žurnalisleriň ýiti ýetmezçiligi zerarly gündelik redaksýon işlerinde ýeterlik tejribäniň bolmadyk kyn şertlerde aýaga galýan döwründe bolup geçýär.

Partiýa, komsomollar, sowetler we kärdeşler arkalaşyklarynyň neşiriniň yz ýany bilen daýhanlar, harby we ykdysady çaplar, milli dilerdäki neşirler, aýallar üçin döwürleýin neşirler, edebi –çeper we satiriki neşirler peýda bolýar. „Gyzyl ýyldyz” ýaly merkezi gazetler çykyp başlaýar(1924ý.), „Komsomol hakykaty” (1925 ý.), „Pioner hakykaty” (1925 ý.). 30-njy ýyllaryň başynda sosial- synpy esasda differensiasyýalaşdyрма çapyň ýerine („Işçi we sürüji” , „Orak we çekiç” , „ Garyplyk” we ş.m. gazetleriň atlarynda berkidilen) territorial- pudaklaýyn çap gelýär. Jemgyýetiň sosial deňlige ymytlyşy hökmünde etrap we köptiražly gazetleriň ulgamy ösýär, „Oba- hojalyk gazetini” , „Azyk

senagaty üçin” , „Ýeňil senagat” we şuna meňzeşler ýaly pudaklaýyn köpçüliklerýin habar beriş serişdeleri gurulýar.

Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda, döwürleýin beşirleriň sanynyň gysgaldylmagyna garamazdan, metbugat duşman bilen göreşde örän uly orun tutdy. Front, goşun, diwizýa we beýleki harby gazetler söweşijilerde ýeňişe bolan ynamy oýarypdyr, olary söweşeň gahrymançylyga çagyrypdyr. Duşman tarapyndan basyp alnan etraplarda çykarylýan partizan we gizlin gazetler, listjagazlar uly ähmiýete eýe bolupdyr.

Ýöne uruşdan soňam çap mazmunly şekilde, bolşewik partiýasynyň jemgyýetiň durmuşyndaky ýolbaşçylyk roluny şöhratlandyrýar, kommunistik geljek üçin özüni pida etmäge taýýar täze gahrymany görkezýär, pikirleri we işleri ýurduň gülläp ösmegine gönükdirilen adam hakda gürrüň berýär. 70-80-nji ýyllarda žurnalistikanyň taryhyna çuň manyly materiallary bilen bütin ýurda belli bolan publisistlerden(A.Agranowskiý, A.Baksberg, B. Selyunin, O.Çaykowskaýa, Ýu.Rost we beýlekiler) başga HBS-in nazaryýetiniň we tejribesini dürli nukdaýnazarlaryny işläp düzen görnükli döwürdeş alymlaram(A.F.Berežnoý, Ýe.A.Blažnow, W.M.Gorohow, S.M.Gurewiç, Ýa.N.Zasurskiý, B.I.Zdorowega, B.D.Pelt, Ýe.P.Prohorow, B.M.Teplýuk, W.W.Uçýonowa, M.S.Çerepahow, B.A.Şandra, Ýu.A.Şerkowin, Ýu.A.Şkondin we beýlekiler) giripdirler.

Uzak wagtlap mäkäm syýasy metbugatyň penjesinde(isgenjesinde) gysylan rus köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň durmuşy syýasy aç-açanlygyň başlanmagy bilen özgerip başlaýar. Onuň ösüşiniň birinji tapgyrynda(1985-1987) syýaslaşdyrylan publikasiýanyň ösmegine getiren içeri syýasy temalaryň ähmiýeti artýar. Bar bolan düzgüne takat edip bilmeýänligi we täze syýasy, ykdysady hereketleri işeňňir goldaýanlygy bilen tapawutlanýan žurnalistikanyň aýratyn

görnüşi peýda bolýar. Şol bir wagtda HBS-iň eýeçilik gurluşy we esaslary entek gozgalmandy.

Üýtgetmeleriniň ikinji tapgyrynda (1988-1989) köçelerde köpsanly ýarym resmi gazetler bolan “Halk fronty”, “Dowul”, “Pozisiýa”, “Demokratik Russiýa” we beýlekiler satylyp başlanýar. Düzgün bolşy ýaly şuna meňzeş neşirler uzaga çekmändir. Ýöne olaryň ýüze çykmagy gadagan edilen temalaryň köpüsine gizlinlikden çykmaga mümkinçilik döredipdir. Bu uzak bolmadyk döwür metbugatyň özbaşdak neşirýatynyň “ýyldyz sagady” boldy.

1990-1991-nji ýyllarda(üçünji tapgyr) ilkinji kärende, bilelikdäki kärhänalar we aksioner jemgyýetler peýda bolýar. Şol bir wagtda HBS hem ýuridiki yüzler boldular ýagny, olar hem hojalyk işini alyp barmaga başladylar; köp redaksiýanyň şatlarynda marketologyň mahabat gullugynyň, kommersiýanyň müdirleri wezipeleri ýüze çykýar. Ýöne gazet-žurnallaryň neşiriniň, radiostansiýalaryň, garaşsyz telekompaniýalaryň, habarlar gulluklarynyň kanuny esasyny “Köpçülikleýin habar beriş serişdeleri hakyndaky” 1991-nji ýylyň 27-nji dekabrynda kabul edilen Russiýa Federasiýasynyň Kanuny goýýar.

1926-njy ýylda efire radiogazediň birinji sany çykýar, ol 20-nji ýyllarda jemgyýetçilik-syýasyhabar berişligiň esasy görnüşi bolupdyr. Gepleşikleriniň jemgyýetçilik gatlaklaryna bölünüş alamatlary peýda bolýar: „Krestýanskaýa radiogazeta“, „Raboçaýa radiogazeta“ we başgalar, soňra komsomollar, pionerler, gyzyt esgerler üçin. Adatça bu gepleşikler degişli neşirleriniň žurnalistleri tarapyndan taýynlanylýpdyr.

1925-nji ýyly çenli Sowetler döwletiniň merkezi habar beriş gullugynyň işini öňküsi ýaly, gurluşy hemişe giňeyän we kämilleşýän ROSTA ýerine ýetiripdir. Onuň bölümleri respublikalarda we guberniýalarda hereket edipdir, korrespondent nokatlary ýurduň iri şäherleriniň hemmesinde,

dünýäniň uly döwletleriniň paýtagtlarynda açylypdyr. 1925-nji ýylyň iýul aýynyň 10-yna SSSR-iň Ýerine Ýetiriji komitetiniň we Halk komissarlarynyň Geňeşiniň Prezidiumy Sowet Soýuzynyň Telegraf Agentligi (TASS) baradaky düzgünnamany tassyklaýar. „Bütün Sowet Soýuzy boýunça we daşary ýurtlarda syýasy, ykdysady, söwda we islendik beýleki umumy bähbitli maglumatlary ýaýratmak“ onuň üstüne ýüklenilipdir. Şundan soň ROSTA Orsýet Federasiýasynyň Agentligi bolýar, 1935-nji ýylda bolsa ýapylyp, onuň işi TASS-a geçirilýar.

Sowet häkimýeti gazedî „köpçüligi sowatly etmegiň, olara durmuşy öwretmegiň we öz hojalygyny gurmagyň ýaragy“ diýip atlandyrypdyr. Ykdysadyýet, önümçilik, hojalyk başlangyjy temalary merkezi we ýerli neşirlerde has giň beýan edilip başlapdyr. Ýurduň hojalygyny dikeltmekdäki üstünlikleri wagyz etmek – ýangyç we ulag kynçylyklaryny ýeňip geçmek, açlyk bilen göreş, ýurdy elektrikleşdirmegiň meýilnamasyny durmuşa geçirmek (GOELRO), söwdanyň ösdürilmegi, içerki bazary gaýtadan dikeltmek, hojalyk hasaplaşygynyň girizilmegi we beýlekiler geleňsiz ýolbaşçylaryň we ýerine ýetirijileriň ýiti tankydy bilen utgaşýar. Gazetlerde redaksiýanyň tankydy çykyşlary boýunça kabul edilen anyk çäreler barada okyjylara gürrüň berýän hereketlilik bölümleri („Prawdada“ ol „Sila raboçey pečati“ diýip atlandyrylýar) açylýar.

20-nji ýyllaryň başynda partiýa-sowet neşirleriniň alyp barýan çäreleriniň sanyna SSSR-iň taýýarlanylmagyny we döredilmegini goşup bolar. Onuň döredilmegi 1922-nji ýylyň dekabry aýynyň 30-yna jar edilýär. Şu hadysa bilen baglylykda milli döwletliligi formirmek, milli syýasat, soýuz şertnamasy ýaly konseptual häsiýetli meseleleri şöhlelendirmek dowam edýär. Şeýle-de, milli respublikalaryň durmuş-ýaşayşy barada jikme-jik gürrüň berlipdir.

20-nji ýyllarda partiýa durmuşynda aýanlyk ýörelgesiniň ulanylmagy SSKP-niň taryhynda ilkinji gezekki ýagdaý bolýar. Bu aýanlygyň esasy ýollarynyň biri-de 1919-1929-njy ýyllarda çap edilen „Izwestiýa SK“ žurnaly bolýar. MK-niň we onuň ähli bölümleriniň hasabatlary, Syýasy býuronyň we Guramaçylyk býurosynyň meýilnamalary bilen bir hatarda, bu ýerde MK-niň kabul edýän kararlarynyň, çözgütleriniň we gözükdirmeleriniň hemmesi çap edilipdir. Partiýa hataryndan çykarylan agzalaryň sebäbi görkezilmek bilen olaryň atlaýyn sanawy çap edilýär, onuň hataryndaky gozgalaňlar barada (şunuň ýaly ýagdaýlar şol wagt az bolmandyr) gürrüň berilýär.

1920-nji ýylda partiýanyň içindeki ýagdaýy gözden geçirip, Syýasy býuro partiýa neşirleriniň sahypalarynda „jedelli listleriň“ guralmagy baradaky başlangyç bilen çykyş edýär. Listlerde köpçüligiň, şeýle-de oppozisiýanyň tarapdarlarynyň makalalary çap edilmeli ekeni. MK gubkomyň „Izwestiýalarynyň“ ýanyndaky ýerli sowet „jedelli listleri“ döretmek hakyndaky pikir bilen çykyş edýär.

Pikirleriň jar edilýän azatlygy bilen baglanyşyklylykda (bolşewikleriň bellän çäklerinde bolsa-da) neşir erkinligi baradaky mesele ýene örboýuna galýar. Bu tapgyrdaky pikirleriň göreşi bolşewikler bilen oppozisiýanyň wekilleriniň demokratik jemgyýetçiligiň arasynda däl-de partiýa egindeşleriň arasynda gidýärdi. Sosialistik döwletdäki erkin neşir baradaky RKP(b) MK-niň „Dokladnoý zapiskasy“ we Uralyň iň iri kärhanalarynyň biriniň işçisi, kommunist, rewolýusiýadan öňki partiýa agzasy G.I. Mýasnikowyň 1921-nji ýylda ýazan „Keselli meseleler“ makalasy bilen baglanyşykly ýaýbaňlanýar. Onuň „Nutuk ýazglarynyň“ esasy bentleriniň birinde söz we neşir erkinligi baradaky talap, partiýanyň içindeki pikir erkinligini „iň bir nejis görnüşinde“ basyp ýatyrmazlyk şertleriniň döredilme talaby bardy.

G.I. Mýasnikow öz hatynda iň uly gündelik döwlet gazetleriniň birini jemgyýetçilik durmuşynyň ähli taraplary üçin jedelli etmegi teklipl edýär, ýagny “Sowet häkimiýeti rim imperatorlarynyň edişi ýaly, özüni tankytlaýanlary öz hasabyna saklar” diýýär.

G. I. Mýasnikowyň beýan eden tezisleri MK guramaçylyk býurosy tarapyndan partiýanyň bähbitleri bilen bir ýere sygyşmaýan hökmünde kabul edilse-de, bu jedeliň hemme materiallary (“Nutuk ýazgysy”, “Keselli meseleler” makalasy, W.I. Leniniň hatlary, G.I. Mýasnikowyň jogaplary we beýlekiler) ilki Permdede, soňra bolsa, Moskwada “Jedelli materiallar” ady bilen broşýura görnüşinde çapdan çykypdyr.

Partiýa işiniň ýiti we uzak jedelleri neşirleriň sahypalarynda, ýurt ösüşiniň iň wajyp meseleleri boýunça geçirilipdir. Täze ykdysady syýasatyň zerurlygy, ony durmuşa geçirmeginiň meseleleri we ýollary, partiýanyň orny we ýagdaýy, onuň beýleki jemgyýetçilik guramalary bilen özara gatnaşygy, obany gaýtadan guramagyň leninçilik kooperatiw meýilnamasy, sosializmi bir ýurtda gurmak mümkinçiligi, SSSR-iň başga jemgyýetçilik gurluşy özge ýurtlar bilen parahatçylykly ýaşaşmagy we beýleki köp temalar neşirlerde açyk ara-alnyp maslahatlaşylýan temalara öwrülipdir. Mysal üçin, 1923-nji ylyň oktyabr-dekabr aýlarynda ýaýbaňlanan ýiti jedel RKP(b)-n hojalyk syýasatynyň, demokratiýanyň ösüşiniň, partiýanyň içerki durmuşynyň esasy meselelerini gozgaýardy. G. Ýe. Zinowýewiň bellemegine görä “partiýa aryň öýjügi ýaly öjükdü”. “Prawda” gazetiniň öz sahypalaryny dürli-dürli nukdaýnazarlaryň tarapdarlaryna berýärdi, dekabryň 6-yna bolsa birbada L.D. Troskiniň we I.W. Staliniň makalalary çap edilýär. Şunda jedeliň netijesi tassyk bolýar we nähilidir bir eglişige gelinýär.

Emma 11-nji dekabrdaky merkezi neşiriň sahypalarynda L.D. Troskiniň partiýanyň dürli nesilleriniň meseleleri öňde

goýulyp, partiýa apparatynyň býurokratizmi tankytlanýan “täze ugur” diýen makalasy, soňra-da şu at bilen broşýurasy peýda bolýar.

Jedeli alyp barmanyň usullary barada L. D. Troskiý ýüz görmesiz çykyş edýär: “Dil üsti we ýazuw görnüşinde edilen partiýa jedeli döwründe hakykat bilen hiç hili baglansygy bolmadyk, dogrusyny aýtsaň, geldi-geçer joşgunyň netijesi bolan maglumatlaryň jyda köp mukdary goýberildi.” 11.(18).

Dekabr aýynyň 15-ine “Prawda” gazetinde çap edilen jogapda I. W. Staliniň Troskä garşylyklaýyn “Jedel hakynda, Rafaili barada, Preobraženskiniň we Sapronowyň makalalary hem-de Troskiniň haty hakynda” diýen makalasy çap edilýär. Makalada partiýa apparatynyň bolup biläýjek mertebesi nygtalýardy. Iki hepdeden L.D. Troskiniň täze çykyşlary, soňra bolsa, “MGK-niň ýol. Troskä jogaby” diýen çykyşy çap edilýär. Netijede, L. D. Troskiý we onuň tarapdarlary azlyk bolup galypdyr we olaryň platformasy ýazgarylypdyr. XIII partiýa konferensiýasynyň rezolýusiýasynda (1924-nji ýylyň ýanwar aýy) “partiýa içindäki ara-alnyp maslahatlaşyk partiýa düzgün-nyzamyny opurmak erkinligini aňlatmaýar” diýip bellenilýär we ony çagşatmak isleýänlere garşy tä partiýa hataryndan çykarylmağa çenli iň berk çäreleri görmäge çagyryş aýdylýar. Şeýle-de, “Prawdanyň” redaksiýasyny hemme gyşarmalara garşy kampaniýany alyp barmak üçin “ýerlikli güýçler” bilen berkitmek jedeli bolsa, gazetiniň ýanyndaky ýörite “Jedel listogyna” göçirmek karar edilýär.

Üýtgeşik pikir bilen göreş kem-kemden Glawlitiň işiniň esasy ugry bolýar. Ol 1922-nji ýylda esasy wezipesi döwlet syrlarynyň goragy bolan gurama görnüşinde döredilýär, hakykatda bolsa, syýasy senzuranynyň serişdesine öwrülýär. 1927-nji ýylda WKP(b)-niň MK-niň “Radio habarberişiniň ýolbaşçylygy hakyndaky” kararynda partiýa komitetleri tarapyndan hemme radiogepleşikleriniň meýilnamalaryny we

maksatnamalaryny hökmany we deslapky gözden geçirilişini bellemek“ baradaky talap öňe sürülýär. Munuň özi žurnalistikanyň üstünden doly partiýa-döwlet gözegçiliginiň girizilýändigini aňladýardy.

1924-nji ýylyň ahyrynda L.D. Troskiý “Oktýabryň sapaklary” atly makalany çap edýär. Makala partiýada edebi jedeliň ýüze çykmagyna ýene bir itergi bolýar. Partiýanyň ýolbaşçylarynyň oktýabrdan öňki geçmişi, kommunistleriň rewolýusiýadaky we sosializm gurluşygyndaky “awangard orny” baradaky rehimsiz jedeller başlanýar.

Partiýanyň içindäki şunuň ýaly gapma-garşylyklary teswirlendirýän makalalar bilen bir hatarda, umumylykda ýurduň syýasy durmuşynyň liberallaşmagynyň örküjinde partiýa-sowet žurnalistikasyna bolşewik akymynyň şygarylaryndan daşda bolan sosial-pelsepewi estetiki pikirleriň aralaşmagy başlanýar. Nemes pelsepeçi-idealisti O. Şpengleriň nazaryetiniň täsiri Petrogradyň “Mysl” pelsepewi jemgyýetinde, Moskwanyň “Mysl i slovo” pelsepewi ýyllyk neşirinde ýüze çykýar. Şu neşirleriň çykyşlarynda Russiýanyň MESSIANSTWOSY hakyndaky mesele ara-alnyp maslahatlaşylýardy, sosializmi ruhy we din ygtykady bilen ýeňip bolýma mümkinçiligi barada aýdylýardy. Asyr çalşyjy pikirler, NEP şertlerinde Sowet häkimiýetiniň gaýtadan döredilmegine, onuň demokratiýa garşy öwrülmeğine edilýän isleg-arzuwlar “Economist”, “Ekonomičeskoýe wozroždeniýe”, “Rossiýa”, “Nowaya Rossiýa” we beýleki neşirlerde beýan edilipdir. Smenowehow gazetleriniň, žurnallaryň, ýygyndylaryň käbiri ýurda daşary döwletlerden getirilipdir.

Graždan urşunyň tamamlanmagynyň yz ýany, ors intelligensiýasynyň münlerçe wekilleri daşary ýurda düşen halatynda, ors dilindäki köpsanly gazetlerde we žurnallarda çap edilip başlaýar, olar bir tarapdan daşary ýurt döwletleriniň neşirleri ulgamynyň bir bölegi, ikinji tarapdan bolsa, ors

žurnalistikasynyň ösüşiniň bir akymy bolup durýardy. Umumylykda, dürli syýasy toparlar daşary ýurtlarda üç müňden gowrak döwürleýin neşirleri çap edýärdiler. Oktýabrdan soňky emigrantlar terk edilen Ata watana dürli-dürli garaýardylar, şol sebäpdenem emigrant neşirleriň ugry hem sosialistikden ultramonarhizme çenli düri-dürlidi. Emigrant döwürleýin neşirleri Ýewropanyň dürli şäherlerinde, hususan-da Rigada – “Segodnýa” (M. A. Ganfmanyň redaktorlyk etmeginde), Waşawada – “Za swobodu” (B. W. Sawinkow tarapyndan esaslandyrylan), Konstantinopolda – “Konstantinopolskoýe echo” (I. M. Wasilewski tarapyndan neşir edilýärdi), Belgratda – “Nowoýe wremýa” (redaktory M.A. Suworin) we beýlekiler çap edilýärdi. Emigrant neşirleriň esasy merkezi Pariž bilen Berlin şäherleridi.

I. W. Gessen Germaniýada ors dilli žurnalistikanyň tanalýan işgäri bolan. Ol ors žurnalistleriniň Berlindäki Birleşiginiň başlygy, “Arhiw ruskoý rewolýusiýi” neşiriniň guramaçysydy. Kadetçilik ugurly, ors daşary dünýäsiniň iri neşirleriniň biri bolan gündelik syýasy “Rul” (1920-1931 ýý.) gazetini hem ol esaslandyrypdy. Hut şu ýerde, 1921-nji ýylyň fewral aýynyň 01-ine Ýu.O. Martowyň esaslandyran ors sosial-demokratiýasynyň neşiri “Sosialističeskiý westnik” çap edilip başlanýar (soňra Parižde, Nýu-Ýorkda 1965-nji ýyla çenli çep edilýär). A. F. Kerenskiý 1922-nji ýyldan 1925-nji ýyl aralygynda Berlinde özüniň “Dni” atly gazedini neşir edýär, soňra gazet Pariže geçirilýär. “Dni” gazediniň maksatnamasy haýsydyr bir akymlardan we partiýalardan azat bolmagy göz önünde tutýardy.

Parižde çykýan daşary ýurtdaky ors neşirleriniň adygany we bellisi “Posledniýe nowosti” (1920-1940 ýý.) gezedidir. Ol respublikan-demokratik ugurly bolup, ony ilki başda M. A. Golnşteýn, 1921-nji ýylyň bahar möwsüminden tä ýapylýança bolsa, P. N. Milýukow redaktirläpdi. Birbada P. B. Struwäniň

ýolbaşçylygyndaneşir edilen “Wozroždeniýe” gazediniň (1925-1940 ýý) sagsentristik ugry bardy we ol aşa antisowetizmi bilen tapawutlanýardy. Şu iki neşiriň arasynda syýasy meseleleriň, ilkinji nobatda hem Orsýetde bolup geçýän wakalara jogapkärçiligiň derejesi hakynda birehim jedeller gidýärdi.

Pragada 1921-nji ýylda “Smena weh” ýygyndysynyň neşir edilmegi bilen, asyrlaryň çalşygy akymy emele geldi we soňra ol Parižde adybir žurnalyň, “Nowosti žizni” (Harbinde), “Nakanune” (Berlinde) we beýleki gazetleriň üsti bilen ýaýradyldy. Asyrlaryň çalşygy akymynyň tarapdarlarynyň arasynda Watana gaýdyp gelmek hereketi ýaýbaňlandy. Ors intelligensiýasynyň görnükli wekilleri şu akymyň täsirine düşdiler. Öňki emigrantlaryň bir bölegi Sowet Orsýetine tiz uýgunlaşdylar, täze sosial-syýasy gatnaşyklara goşulyp gitdiler, beýleki bölegi bolsa, kabul edilmän galdy we dessine ýa-da soňraky wagtlarda repressiýalara sezewar boldy.

Nepiň kömegi bilen 20-nji ýyllaryň ortalaryna rewolýusiýadan öňki Orsýediň senagat ösüşi dñe bir dikeldilmän, eýsem, 32 göterime çenli ýokary galdy. Şol bir wagtda hem, hojalyk görkezijileri boýunça Sowet Soýuzy heniz industriallaşmagyň başlangyç tapgyrlaryndady. Ýurt aglaba oba hojalyk, daýhan ýurdydy: adamlaryň 80%-den gowragy obalarda ýaşaýardy. 9 ýaşdan uly ilatyň ýarysyna golaýy sowatsyzdy. 1925-nji ýylda partiýanyň XIV gurultaýynda ösüşiň baş ugry hökmünde bellenilen ýurdy industriallaşdyrmak ugry ilkinji başýyllyklaryň döwründe kabul edilen täze eýýamyň başlangyjyny alamatlandyrýar.

Döwürleýin gazetleriň birinji başýyllygyň dowamynda san taýdan ep-esli ösmegigi 20-30-njy ýyllaryň žurnalistikasynyň ösüş häsiýetli tendensiýalarynyň biridir. Eger-de 1925-nji ýylda ýurtda bir gezekde 8,1 mln tiražly gazetleriň 1120 sanysy çykan bolsa, onda birinji başýyllygyň ahyrynda (1932-nji ýylda) olaryň sany 7,5 müňe çenli ýetirildi, umumy tiraž bolsa

35,5 mln. nusgadan agdy. Ikinji başýyllykda we üçünji başýyllygyň başynda neşirleriň köpelmegi o diýen bolmasa-da dowam edýär: 1940-njy ýyla gazetleriň sany takmynan 8,8 müňe, tiraży bolsa 38 mln nusga ýetipdir (şu sandan merkezi gazetleriň tiraży 8,7 mln nusga deň bolupdyr).

Döwürleýin neşirleriniň san taýdan beýle köpelmegi başýyllyklaryň buşlukçylary bolan iri senagat kärhanalarynyň gurluşygy we işe girizilmegi bilen baglylykda ýüze çykan täze fabrik-zawot gazetleriniň açylmagy bilen bagly bolupdyr. Ilkinji zawod gazetlerinden moskwanyň “Serp i molot” zawodynda 1926-njy ýyldan bäri çykýan “Martenowka” gazedini mysal getirmek bolar. “Moskowskiý awtozawodowes” , “Domna” (Kerç), “Golos Dzeržinski” (Dneproderžinsk), “Za ugol” (Stalino), “Daýeş traktor” (Stalingrad), “Za generalnuýu liniýu” (Kalinin), “Portowik” (Leningrad) we beýleki gazetler şu kysmy neşirlerdir.

Oba hojalygynyň kollektiwizasiýasy kolhoz we sowhoz neşirleriniň ýaýbaňlanmagyna getirýär. Neşiriň täze ülnüsi – raýon gazetleri ýüze çykýar: olaryň sany BKP(b) MK-niň “Okruglaryň ýatyrylmagy bilen baglylykda gazetleriň gaýtadan guralmagy” hakyndaky kararyndan (1930 ý) soň göz-görtele köpelip başlaýar. Eger-de 1928-nji ýylda olar bary-ýogy 46 sany bolan bolsa, 1932-nji ýylda eýýäm 1918 sany bolupdyr. 1940-njy ýylda “raýonkalaryň” sany 3800-e ýetipdir, olar ýurduň ähli sebitlerinde çykyp başlapdyr. Ýurduň partiýa ýolbaşçylygynyň belleýşi ýaly, raýon gazetleri “köpçülikleýin syýasy organ bolyp”, “ýiti önümçilik häsiýetde bolmaly” ekeni. 1933-nji - 1935-nji ýyllar maşyn-traktor stansiýalarynyň (MTS-ň) we sowhozlaryň syýasy bölümünde gysgawagtlaryň, emma üns bererlikli waka bolup geçipdir.

Ýerli döwürleýin neşirleriň esli bölegi milli dillerde, 30-njy ýyllaryň ortalarynda bolsa, ýurduň gazetleriniň tas üç bölegi SSSR halklarynyň dillerinde çap edilipdir. Hut şu döwürde,

welaýat gurluşygy emele gelen milli respublikalarda täze welaýat neşirleri, iri şäherleriň käbirinde bolsa, agşamky şäher gazetleri peýda bolupdyr. 30-njy ýyllaryň ahyryna SSSR-iň düzümine täze ýerleriň (Günbatar Ukraina, Günbatar Belorussiýa, Pribaltika ýurtlary) goşulmagy netijesinde iki täze milli gazet, şol sanda “Sowetskaýa Latwiýa”, “Sowetskaýa Litwa” we “Sowetskaýa Estoniýa” respublikan gazetleri çykarylyp başlapdyr (1940 ýyl).

Merkezi neşirler täze pudaklaýyn neşirleriň hasabyna san taýdan köpeldir. “Sosialistiçeskoýe zemledeliýe”, “Za industrializasiýu”, “Tehnika”, “Lesnaýa promyshlennost”, “Wodnyý transport”, “Ugol”, “Stroitelnaýa gazeta”, “Maşinostroýeniýe”, “Sowetskaýa torgowlýa” (1934-nji ýyla çenli “Kooperatiwnaýa žizn” ady bilen çykypdyr) we beýlekiler ýüze çykypdyr. Bu neşirleriň peýda bolmagy partiýa ýolbaşçylygynyň önümçilik propagandasyny umumy döwlet masşabynda goýmak talabyndan gelip çykypdyr. Beýle ýagdaý ýurduň industriallaşmagyna we kollektiwleşmegine bolan umumy ugrundan gelip çykypdyr.

Senagatyň hem oba hojalygynyň aýry-aýry pudaklaryna bagyşlanan gazetleriň esasy bölegi 30-40-njy ýyllaryň ahyrynda çykmasyny bes edipdir. Şol bir wagtda hem belli-belli okyjylar toparlaryna anyk niýetlenilen neşirleriň köpüsi ýaşaýşa ukyply bolansoň şu günki güne çenli çykmagyny dowam edýärler. Gürrüň 1924-nji ýylda çykyp başlan “Krasnyý sport” (1946-njy ýyldan “Sowetskiý sport”), SSSR-iň Ýazyjylar Birleşiginiň 1929-njy ýylyň aprel aýyndan bäri neşir edilýän “Literaturnaýa gazeta” gazetleri we beýlekiler hakynda barýar.

Ylmy-tehniki bilimleri köpçülikleýin ýaýratmaga bildirilýän talap şu ugurdan ýörite žurnallaryň ýaýbaňlanmagyna itergi beripdir. 30-njy ýyllarda senagatyň, oba hojalygynyň, gurluşygyň dürli pudaklary boýunça önümçilik žurnallarynyň sany köpeliş ugrapdyr. Tehniki sowatlylyk, hünärmenleriň

hünär derejesini ýokarlandyrmak, öňdebaryjy tejribäni wagyz etmek, döwlet meýilnamalaryny möhletinden öň doldurmak ýaly meseleler olardaky materiallaryň baş wezipesine öwürülipdir. Hut şu döwürlerde “Promyşlennaýa energetika”, “Sement”, “Stanki i instrumenty”, “Selhozmaşina” we beýleki žurnallar döredilipdir. Esasan, işçiler üçin niýetlenen “Maşinist”, “Kamenşik-štukatur”, “Železobetonşik” , “Slesar-wodoprowodčik”, “Otoplenes” we başga-da köpçülikleýin tehniki žurnallaryň köpüsi okuw-önümçilik işlerini ýerine ýetiripdirler. Şunuň ýaly neşirler sebitlerde hem peýda bolup başlapdyr. Hususan-da, diňe önümçilik-tehniki žurnallar SSSR-iň takmynan 150 sany ilatly punktunda neşir edilipdir. Mysal üçin, Nowosibirde “Za industrializasiýu Sibiri” , Samarada “Za industrializasiýu Sredney Wolgi”, Leningradda “Na fronte industrializasiýi” we beýlekiler çap edilipdir. Ýurtda sosialistik ýaryşyň we stahanowçylyk hereketiniň ösmegi bilen, 1936-njy ýylda “Stahanowes” bütinsoýuz köpçülikleýin žurnal çap edilip başlaýar. Ol öňdebaryjy tejribäni, zähmetiň täze usullaryny wagyz etmek bilen meşgullanypdyr.

Ylmy žurnallaryň kysymy ep-esli berkäpdir, Ylymlar Akademiýasy olaryň neşir edijisi hökmünde çykyş edipdir we netijede: “Žurnal prikladnoý himiýi”, “Žurnal tehničeskoý fiziki” we başgalar çykyp başlapdyr. Ylmy-köpçülikleýin neşirleriň sany köpelişdir. Hususan-da, 20-30-njy ýyllaryň ahyrynda “Znaniýe - sila”, “Nauka i žizn”, “Tehnika molodýoži”, “Ýunyý naturalist” we beýleki neşirler çykyp başlapdyr.

1928-nji ýylda watanyna dolanyp gelen A. Gorkiniň gönüden-göni gatnaşmagynda we başlangyjynda döredilen žurnallar çykyp başlapdyr. Mysal üçin, “Naši dostiženiýa” žurnaly (1929 ýyl) oçerk žanry üçin ýörite niýetlenen we durmuşa ornaşdyrylan žurnal bolupdyr. Sowetler ýurdunyň ýeten sepgitlerini wagyz etmek meselelerine, özi-de

fotoillýustrasiýalara salgylanmak bilen, birnäçe Ýewropa dillerinde çykarylýan “SSSR na stroýke” (1930) žurnaly hyzmat edipdir. Oba hojalygyna degişli “Kolhoznik” (1934) žurnaly jemgyýetçilik-syýasy, edebi-çeperçilik we ylmy-köpçülikleýin neşirleriň alamatlaryny özünde jemläpdir. “Literaturnaya uçýoba” (1930) edebi-tankydy žurnal “Döredijiligine täze başlaýan ýazyjylara edebi sowatlylykdan, ýazyjynyň seneden, işiň tehnikasýndan, söz bilen işlemekde we sözün üstünde işlemekde goltgy bermegi maksat edinipdir.” Umumylykda, 1940-njy ýylda ýurtda ýyllyk tiražy 250 mln-a golaý nusga ýetýän 1800-den gowrak žurnal çykarylýar ekeni.

30-njy ýyllary “radionyň altyn asyry” diýip atlandyrylýar. Beýle ýagdaý diňe ýaýlym ýaýratmagyň möçberiniň köpelmegi (tas iki esse) bilen hem däl-de, “radioýaýradyjy stansiýalaryň sanynyň hem artmagy (1937-nji ýylda olar eýýäm 90 sany ekeni), radio ýaýrawynyň ep-esli giňemegi, şeýle-de hil taýdan täze sepgide geçmegi, ýagny özboluşly radio alamatlaryny, öz formalaryny we žanrlaryny ulanmagy” bilen baglydyr. 1929-njy ýylda Bütinsoýuz radiosy “Dinamo” stadionyndan sport baýramçylygynyň we futbol oýnunyň alyp görkezilişiniň birinji tejribesini amal edýär. Redioreportažlar, radioseslenmeler, radiomitingler yzygiderli häsiýete eýe bolýar, dürli radiokonsertler, radifestiwallar geçirilipdir, radiogepleşikleriň bütin ulgamy durnukly häsiýete eýe bolupdyr.

Ilkinji başýyllyklaryň döwründe köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň täze görnüşi – telewideniýe ýüze çykýar. 20-nji ýyllaryň ortalarynda ilkinji alyp görkezilişikdäki üstünlikli tejribeleri şu ulgamyň ylmy-tehniki işlenmelerini tijendirmäge itergi beripdir. 30-njy ýyllarda Moskwada we Leningradda telewizion merkezleriň gurluşygy başlanýar, hökümediň karary bilen telewizion enjamlaýň önümçiligi guralýar. 1934-nji ýylda ýurtda birinji telewizion gepleşiğiň görkezilişi amala aşyrylýar, birnäçe ýyldan bolsa, “Prawda” öz okyjylaryna: “Tizara

Moskwa telewizion merkeziniň gurluşygy tamamlanýar. Biraz wagt mundan öňräk teleenjamlaryň synag işleri başlandy. Gepleşikleriň hilini barlamak üçin paýtagtda we onuň künjeklerinde bölümçeleriň otuzysynda teletutujylar oturdyldy. Durnukly synag gepleşikleri maý aýynda başlanar. Şol wagta çenli klublarda, medeniýet öýlerinde, gyzyly burçlarda we Moskwanyň beýleki ýerlerinde 100-e golaý telewizor oturdylar” 12(19) diýip habar berýärdi. Bu heniz telewideniýäniň başlangyç tapgyrydy. Ol, esasan, köpçülikleýin habar beriş üçin material-tehniki binýadyň taýynlygyny öz içine alýardy.

Žurnalistika ulgamynyň 20-30-njy ýyllardaky ösüşi partiýanyň gönüden-göni ýolbaşçylygy we hemişe gözegçiligi astynda amala aşyrylypdyr. Onuň işi diňe ýurduň kanunçylygy tarapyndan däl-de, eýsem, RKP(b)-BKP(B)-SSKP-niň köp sanly resminamalary, özüne çekiji we wagyz ediji ulgamyň emele gelmegini, şeýle-de aýry-aýry kysymlaryň, hatda anyk döwürleýin neşirleriň işini ugrukdyrýardy. 20-nji ýyllaryň ahyryndan SSSR-de buýruk beriji-administratiw ulgamyň gülläp ösen döwri başlanyp, döwlet we partiýa apparatlaryna baglylykda aýanlyk dura-bara aradan aýrylýar, 30-njy ýyllaryň ortalaryna bolsa, ol iň pes derejä çenli ýetirilipdir.

1925-nji ýylyň ahyrynda partiýanyň baş ugry hökmünde kabul edilen ýurdy industriallaşdyrmaga alnan ugur ýurduň liderleriniň hemmesi tarapyndan diýen ýaly goldanylypdyr. Emma industriallaşdyrmany geçirmegiň depginleri we senagatyň ösmegi üçin obanyň tölejek bahasy baradaky ýiti gapma-garşylyklar ýüze çykyp ugrapdyr. Industriallaşdyrmany çaltlandyrylan depginler bilen geçirmek pikirini ilki L. D. Troskiý teklipe edipdir, emma partiýa ony kabul etmändir. N.I. Buharin 1928-nji ýylda “Prawda” gazetinde çap edilen “Ykdysadyýetçiniň bellikleri (täze hojalyk ýylynyň başlanmagyna)” atly makalasynda senagatyň we oba

hojalygynyň ösüşiniň arasyndaky disbalansyň “önümçilik bilen isleg bähbitleriniň arasyndaky aradaşlyga” garşy çykyş edýär.

Şol bir wagtda ol we onuň tarapdarlary partiýanyň işiniň buýruk beriji-administratiw usullaryny tankytlamak işini ýaýbaňlandyrypdyrlar. Tizara N.I. Buharin “saga egilmekde” aýyplanyp, “Prawdanyň” jogapkär kätibi wezipesinden boşadylyp, MK syýasy býurosynyň düzüminden çykarylýar. Şunuň ýaly çäreler onuň tarapdarlarynyň garşysyna hem ulanylypdyr.

1928-nji ýylyň oktyabr aýynyň 01-ine 1928-1933-nji ýyllar aralygyna niýetlenen ilkinji başýyllyk meýilnamany resmi taýdan durmuşa geçirmek başlanýar. Emma başýyllygyň konsepsiýasynyň we onuň esasy meseleleriniň daşynda partiýa içri jedeller dowam edipdir.

Tizara ilkinji başýyllygyň barlag sanlary hem çap edilipdir. Gysga wagtyň içinde ýaryş senagatyň ähli pudaklaryny, ýurduň industrial merkezleriniň hemmesini, soňra bolsa, oba hojalyk, bilim, söwda we beýleki ulgamlaryny tutupdyr.

Öz aralarynda jebis baglanyşykly bolan başýyllyk we ýaryş temalary partiýa-sowet neşirleriniň hemmesiniň baş temasy bolupdyr. Partiýanyň MK görkezmesi boýunça merkezi we ýerli gazetlerde hemişelik “Tiz maglumat” bölümi açylypdyr. Onda önümçilik meýilnamasynyň ýerine ýetirilişi baradaky maglumatlar, kärhananyň işini häsiýetlendirýän köp anyk sanlar çap edilipdir. Öňdebaryjylaryň işi “Gyzyl tagtalarda” beýan edilipdir, yza galaklar bolsa, “gara tagta” ýerleşdirilipdir. Neşirler udarnikleriň hereketini işjeň wagyz edipdir, dürli başlangyçlary goldapdyr we ýaýradypdyr. Köteklemäniň dürli usullary ulanylyp başlapdyr, meýilnama-tabşyryklaryň ulaldylmagyna tarap gözden geçirilmegi höweslendirilipdir. Mysal üçin, ilki “Prawdada”, soňra bolsa, gazetleriň hemmesinde merkezi orunda ýerleşdirilen “Başýyllygy dört ýylda!” diýen çagyryş çap edilýär. Başlangyçlaryň köpüsi

ýurtda joşgun-hyjuwyň hakyky ýokary göterlişigini, köpçülikleýin seslenmäni ýüze çykarypdyr. Industriallaşdyrmanyň Bütinsoýuz gününü bellemek pikiri ilkinji gezek iýun aýynda çykan “Leningradskaýa prawda” gazetiniň sahypalarynda çap edilen ýüzlenmede beýan edilipdir we tizara Moskwanyň, Minskiniň, Saratowyň, Rostowyň we beýleki şäherleriň gazetleri we partiýa guramalary tarapyndan goldanylypdyr.

İki aýdan ýurtda köpçülikleýin ýekşenbe güni geçirilýär, şonda gazanylan serişdeler bolsa, industriallaşdyrma çäresiniň hasabyna geçirilipdir. Gazet sahypalarynda çap edilýän hatlar, toparlaýyn ýüzlenmeler, çagyryşlar we hasabatlar giňden ýaýradylypdyr. Magnitka bilen Kuzneskiniň metallurgiki kombinaty, Moskwanyň we Gorkiniň maşyn zawodlary işi girizilipdir, DneproGES, Turksib, Belomor-Baltika kanaly işläp başlapdyr. Žurnallistler başýyllygyň ilkinjileri hakynda joşgunly gürrüň beripdirler. Resmi maglumatlara laýyklykda, ilkinji başýyllyk meýilnama möhletinden öň amal edilipdir, emma hakykat ýüzünde görkeziljileriň köpüsi ýoýulan ýa-da gizlenenilen bolupdyr. Jemler jemlenmäkä, MK-nyň syýasy býurosy respublikalara, pudak edaralaryna we welaýatlara haýsydyr bir jemleýji işleri neşir etmegi gadagan edýär. Jemleýji resminamalar diňe SSSR-iň Döwlet planynyň rugsady bilen neşir edilmeli edilipdir. Bu barada, ýagny partiýanyň ýolbaşçylygynyň şu çözgüdi baradaky habar ýörite gizlin telegram arkaly wezipeli adamlaryň çäkli toparyna ýetirilipdir.

Ilkinji başýyllyk meýilnamanyň durmuşa geçirilmegi bilen bir hatarda ýurtda oba hojalygynyň sosialistik özgertmeleri geçirilipdir. Kolhozlar köp sanlylykda açylypdyr, neşirlerde bolsa, önümçiligiň toparlaýyn görnüşleri güýçli wagyz edilipdir. Gazet sahypalary “kolhozlar we sowhozlar – öňdäki hatarlara!”, “Obany kollektiwleşdirmek – hasyly ýokarlandyrmagyň iň ygtybar ýoludyr!”, “Sowet hünärmenleri

– kollektiweleşdirmek ugrunda işjeň göreşijileriň hataryna geçiň!” we ş.m. çagyryşlar bilen doldurylypdyr. “Prawda” gazetiniň redaksiýasynyň ýanynda kollektiweleşdirmäniň ýörite ştaby döredilipdir, neşirleriň köpüsinde iş tejribesini öwrenmek üçin oba etraplaryna saparlara gidýän göçme redaksiýalar döredilipdir. 1930-njy ýylyň ýanwar aýynda WKP(b) MK-niň “Kollektiweleşdirmegiň depginleri we kolhoz gurluşygyna döwletiň kömegi” atly karary çykypdyr. Onda kollektiwlik hereketini saklamagyň ýol berilgisizligi hakynda aýdylypdyr, kolхозlary we sowхозlary açmak boýunça sosialistik ýaryşy ýaýbaňlandyrmak hakynda çagyryşlar beýan edilipdir. Şol bir wagtda ýekebара daýhanlar bilen barlyşyksyz göreş başlanypdyr. Tizara “Prawda” gazetinde “Gün tertibine kulakçylygy synp hökmünde ýok etmek meselesi girdi” atly makala çap edilipdir. Onda baý-kulaga barlyşyksyz uruş ygılan edilip, “iň soňunda ony ýer ýüzünde ýok etmek” maksady goýulypdyr.

Belli bir wagtda neşirlerde meýletinlik, ýerli şertleri hasaba almak, kollektiweleşdirmekde zor berme çäreleriniň ýol berilmesizligi ýaly tezisler ýoň bolupdyr. Ýöne, administratiwleme boýunça 1931-nji ýylyň barlag sanlaryna laýyklykda, esasy däne öndürýän sebitlerde daýhanlaryň 80 göterimi kolхозlar birleşigine, umumy Soýuz boýunça bolsa, daýhan hojalyklarynyň ýarysyna golaýy kolхозlara birikmelidi. 1932-nji ýyl “tutuş kollektiweleşdirmäniň tamamlanan ýyly” diýlip ygılan edilipdir. Daýhanlaryň geçirilýän syýasat bilen nãrazylygy gazet-žurnallarda hiç hili beýan edilmeyärdi. Obalardaky zorluga garşylygyň bardygy hakynda “zyýan berijiler”, “opuryjylar”, “kulaklaryň ýaranjaňlary”, “sosial taýdan keseki elementler” we beýleki şunuň kysmy jümleler, köp sanly habarlar şaýatlyk edýär.

1932-1933-nji ýyllaryň gysynda ýurduň däne öndürýän etraplarynyň: Ukrainanyň, Demirgazyk Kawkazyň, Aşaky we

Orta Wolganyň, Günorta Uralyň we Gazagyztanyň obalarynda köpçülikleýin açlyk başlanýar. Tutuş obalaryň gyrilan

ýagdaýlary hem bolupdyr. Häzirkizaman hünärmenleriniň hasaby boýunça açlykdan 3-4 milliona golaý adam ýogalypdyr. Sowet neşirleri üçin açlyk temasy dolulygyna ýapyk bolupdyr we ol hakda diňe halkara gurmalarynyň üsti bilen açlykdan kösenýänlere kömek etjek bolýanlara gönükdirilen “Günbatar şyltakçylaryna” atly garşylyknamalarda aýdylýardy. 1929-njy ýylda I.W. Staliniň 50 ýyl ýaş toýy giňden belleniýär. Onuň şanyna partiýanyň görnükli işgärleriniň joşgunlylyk bilen ýazan makalalarynyň birinji ýygındysy çap edilýär. Bu wagta I.W. Stalin eýýäm köpçülikleýin tankytdan daşardady, onuň bimöçber syýasy häkimiýeti we hiç bir jedelsiz awtoriteti bardy.

Köpçülikleýin agitasiýanyň we propagandanyň kömegi bilen soňraky başýyllyklar ýyllarynda has gözilginç bolan şahsyýet kulty ýüze çykyp başlapdyr.

Ikinji başýyllyk (1933-1937 ýyllar) has asuda ýagdaýda geçýär: meýilnamalar hakykata ýakynlaşdyrylýar, gamçylama, zabt bilen alma, depgini esassyz çaltlandyrmak ýaly usullar az ulanylypyr.

“Gaýtadan gurama döwründe hemme meseläni tehnika çözüýär” şygarynyň ornuna “Meseleleriň hemmesini kadrlar çözüýär” şygary gelýär.

Ileri tutulýan ugurlaryň üýtgemegi täze önümçilik kuwwatlyklarynyň özleşdirilmegi netijesinde ýüze çykan hünärmenler ýetmezçiligi bilen baglanyşykly bolup geçýär. Hatda umumygurluşyk işlerinde ýeňiş gazanýan öndebaryjy we aňly-düşünjeli işçiler hem çylşyrymly stanoklaryň, ýygnaýjy konweýerleriň başyna geçen halatynda, ýumuşlary ýerine ýetirip bilmeýärler. Aýratyn gysga wagtyň içinde gurlan Stalingradyň traktor zawodynda önümçiligi özleşdirmek işi 2 ýyla golaý wagta çekýär. STZ-daky näsazlyklar barada

“Prawda” gazetini ilkinji gezek “Býom trewogu” atly materialda habar berýär we şu makaladan soň gazet zawotdaky işleriň ýagdaýy barada yzygiderli maglumat berip başlaýar. Mundan başga-da, partiýanyň MK-niň karary boýunça “Prawdanyň” sahypalarynda traktorlaryň ýygnaýyşy hakynda maglumatlar her gün çap edilipdir.

Eger-de birinji başýyllyk ýyllarynda makalalaryň baş gahrymany işçi bolan bolsa, 30-njy ýyllaryň ikinji ýarymynda oýlap tapyjylara, hünärmenlere, tehniki intelligensiýanyň wekillerine has köp üns berlipdir. Merkezi gazetlerden başlap köptiražlylara çenli hemmesi, esasanam edebi-çeper žurnallar “täze zamananyň adamsyna” bagyşlanan oçerkleri çap edipdirler. A. Stahanow, N. Izotow, A. Busygin, uýalar Winogradowalar, çelýuskinçi gahrymanlar W. Çkalow, A. Papanin we beýlekiler ilkinji başýyllygyň nyşanyna öwrülipdirler. Žurnalistler “Ýurt öz gahrymanlaryny tanamalydyr” diýen şygary üstünlikli durmuşa geçiripdir. 30-njy ýyllarda sosialistik ýaryşyň propagandasy täze kysma geçipdir, ýagny olar ilkinji nobatda önümçiligiň ösüşi, şeýle-de ideologiýanyň we medeniýetiň käbir meseleleri bilen bagly bolupdyr. Neşirler Rostowyň oba hojalyk maşynlary zawodynyň ähli önümçilige degişli bolan brigadasyny, ýagny jemgyýetçilik buksiri, başgaça aýdanynda öňdebaryjylaryň yzagalaklara kömegi, garşylykly senagat maliýe meýilnamasy, bütinsoýuz täzeçillikli hasap we ş.m. görnüşlerini propagandirläpdirler.

1935-nji ýylda dörän hereketi - sosialistik ýaryşy iň uzakmöhletleýin kampaniýalaryň birine, şeýle-de propagandirlämegiň aýratyn formasyna öwrülipdir. Awgustyň ahyrynda Donbasyň şahtalarynyň birinde kömür gazyp çykaryjy A. Stahanow kömrüň aňrybaş mukdaryny köwüp alýar. Bu sebäpli “Prawda” gazetini bellik çykarýar. Soňra bu rekord birnäçe gezek täzelenýär we neşirlerde stahanowçylyk

hereketine bagyşlanan yzygiderli rubrikalar açylýar. Gynansakda, şol döwrüň beýleki many-mazmunly we döredijilik bilen bagly meseleleriniň köpüsi ýaly, sosialistik ýaryş meselesi hem neşir organlarynyň köpüsinde kelläňe sygmajak derejelere ýetirilipdir. Mysal üçin, “Ekonomičeskaýa žizn”, “Gorkowskaýa kommuna” we beýleki gazetler sosialistik ýaryşyň lukmanlaryň we mugallymlaryň arasynda ýaýbaňlanmagyna, “Sowetskoýe iskusstwo” gazetini bolsa, teatr artistlerine: “wagt birliginde aňrybaş hereket” diýen ýaly talaplary bildirýärdi.

1927-nji ýylda öňe çykan beýleki meseleleriň köpüsi ýaly, býurokratik apparatyň tankydy we öz-özüňi tankyt etmek baradaky syýasy täsirlilik bolmajysyna çenli ýetirilýär we repressiýalary esaslandyrmak üçin ulanylýar. Ilkinji tapgyrlarda gazetler tankydy materiallaryň köpüsini çap edýär, “Kalýonym perom” kysymly rubrikalary salýarlar. 1938-nji ýylyň mart aýynda “Prawda” gazetini “Listok raboçe-krestýanskoý inspeksiýi”, “Pod kontrol mass” bölümlerini girizýär. Beýle ýagdaý köpüsiniň zehini felýetonlarda we reportažlarda gül açan işçi-oba habarçylar- žurnalistler üçin syýasy we döredijilik işhanasy bolupdyr. “Listoklaryň” aktiwistleri köpçülikleýin reydleri, mysal üçin Moskwanyň edaralaryna gelýänleriň kabul edilişini barlamak boýunça geçirilipdir, zähmetkeşleriň hatlaryna edara gulluklarynyň jogap berme hökmanylygy barlanylypdyr. “Listki RKI”-de M. Kolsowyň, N. Pogodiniň, W. Maýakowskiniň materiallary, K. Rotowyň, D. Mooryň, Kukryniksleriň karikaturalary çap edilipdir. 1928-1929-njy ýyllarda “Listki RKI”-niň gatnaşmagynda geçirilen döwlet apparatynyň arassalanmagy özüni biabraý eden, ýöne ýene-de jogapkärli wezipelere bellenen “peredwiženes” býurokratlar bilen göreşde kömek berýär.

Şunuň bilen birlikde, bu neşirleriň netijesinde dogruçyl, işjeň işgärleriň hem köpüsi ejir çekipdir. Olar bilen

redaksiýalar, şeýle-de häkimiýet hem hasaplaşyp başlapdyr. N.K. Krupskaya “öz-özümizi tankyt etmekde sagdyn hem kesel ýerlerimiz” diýen makalasynnda tankyt ýapynjasy bilen özüniň hususy aryny alýan, azar berýän gazetleriň adyna bellikler berýär.

Döwrüň iň uly adaty däl ýagdaýlarynyň biri-de (onuň köki gadymy siwilizasiýalara baryp direýär) 30-njy ýyllaryň awtoritar sowetler Orsýedinde edebiýatyň, jemgyýetiň we bilim gözegçiliginiň ösmegi bilen baglanyşykly bu amalyň käbir oňyn sebäpleri hem bardy, ýagny sowatsyzlygyň ýok edilmegi, ilatyň medeni we ruhy derejesiniň umumy ösüşi.

Edebiýatyň we sungatyň galkynyşy görnükli di we köptaraplydy, emma ol awtoritar düzüniň berk ýörelgelerine hemişe gabat gelmeýärdi. Jemgyýetçilik-syýasy we ýörite (“Literaturnaýa gazeta”) häsiýetli gazetler we žurnallar edebi we beýleki ugurlardan bäsleşikleriň ençemesini geçirýärdiler, sowet nusgawy eserlerine öwrülen eserlerden M. Şolohowyň “Podnýataýa selinasyndan” , P. Nowikow-Priboýyň “Susimasyndan” A. Fadeýewiň “Posledniý iz Udegesinde” we beýlekilerden bölekler çap edilýär. 1935-nji ýylda “Prawda” gazetiniň sahypalarynda iň gowy köpçülikleýin aýdymyň bäsleşigi geçirilýär. Neşirlerde G. Kozinsewiň “Ýunost Maksima”, doganlar Wasilýewleriň “Çapaýew”, G. Aleksandrowyň “Wesýolyýe rebýata” we beýleki kinofilmler babatda çap edilen synlar olara ýokary baha berýär. “Prawdanyň” iň gowy pýesa üçin geçiren bäsleşigi netijesinde W. Kirşonowyň “Çudesnyý splawy” , A. Korneýçugyň “Gibel eskadrasy” ýüze çykýar.

Emma döredijilik gözleglerine, çeperçilik synaglaryna edilýän islendik synanyşyklar neşir we ideologiýa edaralary tarapyndan rehimsizlik bilen basyp ýatyrylypdyr. 1933-nji ýylda “Literaturnaýa üçýoba” žurnalynda çap edilen makalasy resmi ideologiýanyň talaplaryna deň gelmeýän eserlere garşy

repressiýalar üçin ideologiýa esasy bolup hyzmat edipdir. Başgaça pikir edýänlere garşy hereketleriň resmi taýdan guramaçylykly görnüşe öwrülmegi sowet ýazyjylarynyň I Bütinsoýuz gurultaýynda (1934-nji ýylyň awgusty) bolup geçýär. Gurultaýda A.A. Ždanow doklad bilen çykyş edýär. Ýazyjylaryň köpüsi sosialistik realizmi sowet edebiýatynyň ýeke-täk usuly hökmünde kabul edilýändigini ykrar etmeselerem (ýurduň taryhynda ilkinji gezek bolan waka - gurultaýda ýaýradylan elde ýazylan listowka muňa mysal bolup biler), Birleşigiň Tertipnamasynda bu tezis belleniýär.

Berk çäklendirmelerden ol ýa-da beýleki görnüşde “gyşarýan” zehinli sowet edebiýatçylaryna we suratkeşlerine garşy repressiýa kampaniýalary neşirlerde peýda bolup başlaýar. Şeýle-de, awtoritar häkimligiň başgaça pikirlenmäniň islendik görnüşinden gorkusy görünýärdi.

Ilkinji zarbalaryň biri zehinli kompozitor D. Şostakowiçiň döredijiligine urulýar. 1936-njy ýylyň ahyrynda “Prawda” gazetini onuň “Ledi Makbet Msenskogo uýezda” operasyna bagyşlanan “Sazyň deregine bulam-bujarlyk” atly makalany çap edýär. Formalizmde, Günbataryň önünde bil epmekde aýyplanmalar netijesinde oňa repressiýalar wehim salýardy. Kompozitor sazy düýbünden täzeleýär we onuň özboluşly görnüşini diňe häzirkizaman jemgyýetçilik özgermeleri döwründe saz jemgyýetçiligi üçin elýeterli bolýar.

Soňra neşirlerde M. Bulgakowyň “Molýer” pýesasy boýunça MÇAT -yň şahamçasynynda goýlan spektakly, suratkeşleriň fantaziýa elementlerini ulanyp çagalar kitaplarynyň bezegi üçin döreden eserleri (“Hapalaýjy suratkeşler hakynda”), arhitekturlaryň käbiriniň döredijiligi (“Arhitekturadaky sazlaşygyň bozulmagy”) derbi-dagyn edilýär.

Hatda çeperçilik ýörelgeleri taýdan akylly-başly hasap edilýän tankydyňam häsiýeti öte agyrlaşýar we repressiýa häsiýetine eýe bolýar (Kubanyň kolhozçylarynyň ýaşaaýyş-

durmuşyna bagyşlanan “Swetlyý ruçeý” baledine ýazylan synlar, režissýor I. Kawaleridžäniň “Prometeý” kinofilmine ýazylan makalalar we başgalar).

Repressiýalaryň, şol sanda neşirleň üsti bilen güýçlenýändigine, Staliniň şahsy kultuna garamazdan, jemgyýetiň ösmegi Baş kanunyň – SSSR-iň Konstitusiýasynyň kanuny taýdan üýtgemegine getirdi. Konstitusiýanyň taslamasy 1936-njy ýylyň iýul aýynda merkezi neşirlerde çap edilýär we onuň ara alnyp maslahatlaşygy başlanýar. Gazetlerde, radioda taslamanyň esasy düzgünleriniň düşündirilişi berilýär. Konstitusiýanyň teksti 1936-njy ýylyň dekabry aýynyň 5-ine Sowetleriň gurultaýy tarapyndan tassyklanylýar. Hakykatda kabul edilen Konstitusiýa dünýäde bar bolan kanunlaryň iň demokratik nusgasydy. Onuň gapmagaşylygy onda şahsyýetiň esasy azatlyk hukuklarynyň ykrar edilýänligidi. Emma güýçlenýän awtoritarizm, repressiýalar we Staliniň kulty ýagdaýlarynda jar edilýän düzgünler diňe deklaratiw häsiýete eýe bolup, uzak wagtyň dowamynda diňe wagyz etmäniň guraly hökmünde ulanylypdyr.

30-njy ýyllaryň başynda neşirler içerkil meseleler bilen birlikde halkara ýagdaýlara hem uly üns berip başlaýar.

1933-nji ýylda Germaniýada hökümet başyna Adolf Gitleriň gelmegi, dünýäniň täzedan bölünmegi meseleleriniň ýüze çykmagy bilen emele gelen umumy hümmetsizlik netijesinde, okgunly ösýän halkara wakalara 30-njy ýyllaryň başyndaky içerkil meseleler bilen deň hatarda üns berilýär. Neşirler 1933-nji ýylyň fewral-mart aýlarynda reaksiýanyň eden-etdiligi, işçilere we beýleki progressiw guramalara garşy terrorlar barada habar berýär, faşistleriň ýokary işgärlerini reýhstagiň ýakylmagynda aýyplaýarlar. Mihail Kolsow işjeň we zehinli işleýär. Soň-soňlar, 1936-njy ýylyň iýul aýynda yspan halkynyň faşizme garşy göreşi başlansoň, M. Kolsow Yspanyýa gidýär. Onuň şu döwre degişli “Yspan ýazgylary”,

“Basklaryň ýurdunda” eserleri sowet žurnalistikasynyň nusgawy eserlerine öwrülýär.

1939-njy ýylda Hasan kölüniň boýunda Ýaponiýa bilen geçen harby jedeli, frontdaky ak finler bilen bolan harby jedeli beýan etmek bilen sowet žurnalistikasy ilkinji söweş tejribesini edinýär. Staliniň Angliýa hem Fransiýa bilen syýasy oýunlaryny, esasanam hakykatda Polşanyň bölünmegine getiren we 1939-njy ýylyň sentýabrynda Germaniýanyň söweş hereketleriniň başlamagyna, şeýle-de Gyzyl Goşunyň Günbatar Ukrainany we Belorussiýany eýelemegine we Pribaltika ýurtlarynyň SSSR-e goşulmagyna “ak pata” beren 1939-njy ýylyň awgust aýynyň 24-ine baglaşylan çozmazlyk baradaky sowet-german şertnamasyna gol çekilmegini neşirlerde düşündiräýmek örän kyn bolupdyr.

Neşirlerde harby tematika uly orun tutup başlaýar. Gazet ýene-de mekdebe öwrülýär, ýöne bu gezek döwrüň talabyna laýyklykda ol harby ussatlygyň mekdebine öwrülýär. Merkezi we ýerli neşirler okopy nähili gazmalydygy, ot saçyjy suwuklykly çüýşeler bilen tanky nädip otlamalydygy baradaky materiallary barha köp çap edýärler.

Neşirleriň ähli işi barha güýçlenýän repressiýalaryň fonunda alnyp barylýardy. 30-njy ýyllaryň ahyryna marşallaryň we generallaryň 80%-mi ýok edilipdir, tussag astyna alnypdyr, 40-njy ýyllaryň başyna goşun başsyz galypdyr, Stalin bolsa Gitleriň we onuň töwereginiň özüne dostdugy hakyndaky toslama ynanýardy. Bu zatlar neşirlerde duýulýar, emma anyk ýagdaýlar häsiýetine eýe bolmansoň, propaganda pyrlampaç häsiýetde, gazetler bolsa, halkyň hem ýurduň durmuşynda iň gorkunç, howply we ykbala täsir ediji wakalaryň öňüsrasynda öz okyjysyny azaşdyrýardy.

Ýurtda görüp-eşdilmedik zähmet joşguny, “aşakdan” başlangyjy goldamak, öňdebaryjy synplaryň wekilleriniň dolandymaga gatnaşmagy, dürli ugurlarda jemgyýetçilik

başlangyçlarynyň ösmegi – bularyň hemmesi ilkinji başýyllyklar döwründe gazet-žurnallarda orun tapypdyr. Işçi-daýhan habarçylarynyň hereketi öz-özünü köpçülikleýin dolandyrmagyň bir gönüşi bolýar. Bu hereket baryp 20-nji ýyllarda başlanypdyr, emma ösüşiniň hörpi 30-njy ýyllaryň başyna gabat gelýär. Şol döwürde merkezi we ýerli redaksiýalar bilen 3 milliona golaý adam hyzmatdaşlyk edýär ekeni. Işçi-daýhan habarçylary diňe ştatdan daşary awtorlar hökmünde däl-de, döwlet apparatyna, partiýa guramalaryna gözegçilik işini amala aşyran jemgyýetçilik durmuşynyň guramaçylary hökmünde kabul edilipdir.

Köpsanly işçi-daýhan reýdleri, iri kärhanalarda barlaglar guralalypdyr, hemişe hereket edýän postlar döredilipdir, redaksiýalaryň köpüsinde işçi-daýhan habarçylaryndan düzülen ştatdan daşary bölümler açylypdyr. Olar redaksiýalaryň geçirýän kompaniýalarynyň hemmesine – jemgyýetçilik-önümçilik gözden geçirişlere, mitinglere, sanaşyklara, bäsleşiklere, maslahatlara, konferensiýalara we ş.m. işjeň gatnaşýarlar. Uruşdan öňki ýyllarda žurnalistikada jemgyýetçilik başlangyçlary pese gaçypdyr.

Kanun bozulmalar, eden-etdilikler, repressiýalar 30-njy ýyllarda adaty ýagdaýa öwrülipdir. 30-njy ýyllara çenli repressiýalar esasan synpy duşmançylykly elementleri – kulaklar, nepmenler, buržuaz hünärmenleri bilen göreş baýdagynyň astynda alnyp barlypdyr. Mysal hökmünde, 1928-nji ýylda Donbasyň kömür şahtalarynda zyýankeşlikde aýyplanyp köne hünärmenler toparynyň üstünden, 1930-njy ýylda bolsa, hojalyk pudaklarynyň käbirinde işläň iri hünärmenler toparynyň (Prompartiýa prosesi) üstünden geçirilen uly syýasy prosesleri getirmek bolar. Şu döwre partiýanyň we hökümedin ýokary ýolbaşçylygynyň düzüminden I.W. Staline garşydaşlaryň hemmesi aýryldy. 1934-nji ýyldan, ýagny S.I.Kirow ýogalandan soň, jeza beriş

çäreleri partiýada hasam köpeliþdir. Ýaňy-ýakynda hem “wepaly leninçiler” we “egindeþler” diýip atlandyrylýan, bütin ýurda belli adamlaryň üstünden syýasy prosesler galplaşdyrylyp geçirilip ugrapdyr. Gazetler biri-biriniň yzyndan bolup geçýän gopgunly syýasy prosesleri jikme-jikliginde teswir etmek bilen bir hatarda (1935-nji ýylda “Moskwa merkezi” prosesi, 1936-njy ýylda – “troskistik-zinowýewçilik terrorçylyk merkezi” prosesi, 1937-nji ýylda – “sowetlere garşy troskistçi merkez” prosesi, 1938-nji ýylda – “troskistçi sag blok” we beýlekiler) kähalatlarda “aýyplaýjy” makalalary hem çap edipdirler. Subut edilmedik aýyplanmalar, ýanalmalar, mertebe kemsidilmeleri – şu materiallaryň häsiýetli alamatlary bolupdyr. Mysal üçin, “Prawdanyň” sahypalarynda L.B. Kamenew bilen G.Ýe. Zinowýewi “ganhorlar bandasy”, “faşistik bandasy” diýip atlandyryýarlar, olary “maslyk hökmünde ýok etmäge” çagyýarlar.

Neşirler köplenç syýasy prosesi gurnaýjylar hökmünde çykyş edipdirler, gazet sahypalaryndan “günäkärleri jogapkärçilige çekmek” barada kazyýet edaralaryna ýüztutmalar çap edilipdir, syýasy şugulçylyklara ýol berlipdir, okyjylara telegrafyň üsti bilen prokuratura ýüz tutmak tekliþ edilipdir. Mysal üçin, 1930-njy ýylyň ýazynda “Prawdanyň” sahypalarynda “Şahta kazyýetinde” diýen hasabatda “Komsomoles Ukrainy” gazediniň göçme redaksiýasynda “Kapitalnaýa” şahtasynyň üstünden jemgyýetçilik-görkeziş prosesiniň geçirilişi barada gürrüň berilýär. Kazyýet jogapkärçiligine çekilenleriň hataryna administratiw-hojalyk, partiýa we profsoýuz düzüminiň ýolbaşçylarynyň ählisi, şeýle-de köne işçiler çekilipdir. Neşirlerde aýyplaýjy ykrarnama çap edilýär, soraglar geçirilýär, şaýatlar soraga çekilýär. Bütinligine şahta aýyplansa-da, “işçileriň her biri özüni günäkär hasaplaýardy”. Hasabat “Kapitalnaýadaky tejribe – gymmatly

tejribe. Ony yza galak kärhanalaryň hemmesine geçirmek gerek” diýen sözler bilen tamamlanýar.

20-30-njy ýyllar ýurduň žurnallarynyň taryhynda gapma-garşylykly, pajygaly, şol bir wagtda-da döredijilik gözleglerine we tapyşlaryna beslenen, zehinleri, meşhur atlary ýüze çykaran döwür bolýar.

Häzirki zamana, adama bolan öte gyzyklanma, öz materiallarynyň gahrymanlary bilen bir durmuşda ýaşamagy başarmak, deňlige, doganlyga, durmuş adalatlylygyna tüýs ýürekden ynanmak – şu häsiýetler žurnallaryň köpüsine professional ussatlygyň belentliklerine ýetmäge, kabiri üçin bolsa, žurnallaryň hakyky ussatlary bolmaga mümkinçilik döretdi.

Şu döwrüň iň zehinli we tanyml žurnalistleriniň biri-de M. Kolsow bolupdyr. Ony dogra gazetçi diýip atlandyrlýarlar: söze inçeden düşüňän edebiýatçynyň zehini, onda işewürlük, ýadawsyzlyk, repetitoryň üşükligi oňat guramaçylyk başarnyklary bilen utgaşýardy. Okyjylar M. Kolsowy ilkinji nobatda býurokratçylary, iş ýakmazlary, geçegçileri paş edýän felýetonçy hökmünde sylaýarlar. Onuň köpsanly satiriki materiallary formasynyň okgunlylygy, ýazaryň aýratyn wäşiligi, diliniň obrazlylygy we ýönekeýligi bilen özüne çekýärdi. Meseleleýin, jedelli makalalar çap edilenden soňra, ol öz ideýalarynyň iş ýüzünde amala aşmagyna girişýär. Mysal üçin, “Daça tak daça” ,”Pustite w çaynuýu” we beýleki materiallar bilen hem şunuň ýaly boldy. Ol keşpleýin oçerkleriň ençemesini ýazdy, olaryň arasynda N. Ostrowskiý hakynda ýazylan “Mužestwo” oçerki giň seslenmä eýe boldy. Bir ýyldan gowrak wagtlaý M. Kolsow Yspanyýanyň frontlarynda bolýar, ol ýerden “Prawda” üçin materiallary iberýär we bu materiallaryň esasynda onuň iň oňat kitaplarynyň biri bolan “Yspan gündeligi” çap edilýär. M. Kolsowyň döredijiliginiň agramly bölegini faşizme garşy göreş temasy tutýar. Eýýäm

1933-nji ýylda G. Dimitrowyň üstünden geçirilen Leýpsig prosesinde ol faşizmiň adamzada garşy ýüzüni açyp görkezýär, ony bütin dünýä salynýan howp diýip hasap edýär.

M. Gorkiý 30-njy ýyllaryň faşizme garşy ýazylan ýiti eserleriniň awtorydyr. Ýöne onuň şu döwürdäki materiallarynyň köpüsini SSSR-iň gazananlaryny taryplaýan oçerkler tutýar. Ol žurnalistleri we ýazyjylary Sowetler döwletiniň “uly-kiçijik” adamlaryny wasp etmäge çagyýar, özi bolsa bu niýetini “Sowetleriň Soýuzy boýunça” diýen ýol oçerkleriniň tapgyrynda amala aşyrýar.

Ýol oçerkleriniň sanynyň köp bolmagy şu döwrüň aýratynlykly tarapy bolýar. M. Şaginýanyň “Sowetleriň Kawkaz aňyrsy”, P. Lidiniň “Ýollar we parsahlar”, P. Pawlenkonyň “Türkmenistana syýahat” oçerkleriniň üsti bilen okyjylar ýurt we onuň dürli künjeginde bolup geçýän özgermeler bilen tanyşýarlar.

Baş gahrymany gurluşyk, zawod, önümçilik prosesleri bolan industrial oçerkler şu döwrüň aýratynlykly we gyzykly ýagdaýy bolýar. Žurnalistler tehnika guwanýarlar, onuň şahyрана, ýiti keşbi kähallatlarda diňe zähmet gatnaşyklarynda görkezilýän adamyň keşbinden hem oňat işlenilýär. Bu žanryň iň saýlama eserlerine F. Gladkowyň “Dneprostroý hakynda hatlary”, B. Agapowyň “Tehniki hekaýalary”, W. Ilýenko bilen F. Panferowyň “Beton”, B. Galiniň “Geçit”, B. Gorbadowyň “Çoýun” we beýleki eserler mysal bolup biler.

B. Gorbadowyň şu döwre degişli eserleriniň baş temasy zähmet, gahrymany bolsa “rewolýusiýanyň uly şemaly” bilen ganatlanyp ýokary galýan adam bolýar

1935-1936-njy ýyllarda Dikson adasynda gyslagda ýaşap ýazan “Adaty Arktika” kitaby B. Gorbadowa meşhurlyk getirýär. “Prawda” gazetiniň ýörite habarçysy hökmünde ol iki hepdelik polýarnikleriň ýanyna gidýär, netijede bolsa ol ýerde baş aýlap ýaşaýar. Polýarnikleriň gündelik durmuşy, olary

tolgundyrýan meseleleriň we aladalaryň içgin beýan edilmegi okyjylara Demirgazyk ýarym polýusynda zähmet çekýän we ýaşayan adamlaryň psihologiýasyna düşünmäge we öz ýurdunyň üstünliklerine guwanmaga mümkinçilik berýär.

Oba hojalygynda bolup geçýän düýpli meseleler hakynda gürrüň berýän adybelli “oba” žurnalistleriniň hataryna W. Stawskiý, M. Rýabow, A. Kolosow we beýlekiler degişlidir. A. Kolsowyň döredijiliginiň aýratynlykly tarapy hem oba, ýer eýelerine bolan üýtgeşik söýgi, şahyranalyk bolýar. A. Kolosowyň işdeş ýoldaşy N. Pogodin ony “däp bolan ors halkylygynyň ykrar edilen dogruçyl ýazyjysy” diýlip atlandyrýar. Ol ors daýhanyna örän oňat düşünyärdi, obanyň durmuşynyň ähli gapma-garşylyklaryny we meselelerini doly açyp görkezýär. Onuň “Ýangyn”, “Kuzma Wetelkiniň işi”, “Gelinli waka”, “Paýlanyşyk” we beýleki köp materiallary janly halk sözi, “ütüklenmedik” dialoglar we monologlar, nepis peýzaž teswirleri bilen doldurylan bu zatlar eserleri hekaýa ýakynlaşdyrýar.

Şu döwürde satiriki žanrlarda belletristika däpleri, edebi-çeperçilik şekilleri we tipleşdirme tärleri işjeň ulanylýar. I. Ilfiň we Ýe. Petrowyň “Şadyýan birlik”, “Robinzon nähili döredildi”, “Aladasyz tumba”, “Direktiwalý bantik” we beýlekiler aýry-aýry ýagdaýlary däl-de ýörelgäni teswir edýär. Belli salgysynyň ýoklugy, satiriki hekaýa ýakynlygy M. Zoşsenkonyň döredijiligine hem ýakyn. Ol örän ýiti, tanalýan “kategoriýa gahrymanlaryň” giden tapgyryny döredýär. Olar bada-bat adamyň pes gylyklarynyň alamatyna öwrülýär. “Agitator”, “Na žiwsa”, “Aristokratka”, “Nerwnyye lýudi”, ýaly eserleriň, “Golubaýa kniga” (1934) ýygyndysynyň çap edilmegi awtora meşhurlyk, okyjylaryň dürli gatlagynyň arasynda üstünlik getirdi.

Şol bir wagtda dokumental, nusgawy gazet felýetonlary hem ösýär. Bu žanrda M. Kolsow, I. Zaslavskiý, A. Zoriç, K.

Radek, L. Sosnowskiý we beýlekiler işleýär. Özboluşly, köp babatda biri-birine meňzemeýän bu awtoryň döredijiligini oňyn däl ýagdaýlary anyk faktlaryň üsti bilen, kähallatlarda diňe takyk salgysyny däl, eýsem gahrymanlaryň familiýasyny hem tutup ýaňsylaýarlar. M. Kolsow bu žanrda işlemäniň aýratynlyklaryny: “...bar faktlara emeli boýaglary goşman, goý çeperçilik bolsun, faktlary toslama bilen garyşdyrman, publisistik faktlar bolsa, gözüni kesip barýan ýitilik bilen öňe çykarmaly” diýip kesgitleýär.

Uruşdan öňki döwrüň has ýiti publisistik çykyşlarynyň biri hökmünde M. Bulgakowyň, W. Kataýewiň, W. Maýakowskiniň, K. Paustowskiniň, A. Platonowyň, N. Pogodiniň, I. Erenburgyň makalalaryny, oçerklerini we felýetonlaryny agzaman bolmaz. Ýazyjylar hem žurnalistler bilelikde öz döwrüniň täsirli sene ýazgysyny döredýärler we ýurduň žurnalistikasynyň taryhynda iň ajaýyp sahypalaryň birini açýarlar.

Umuman, 20-30-njy ýyllaryň sowet žurnalistikasynyň ösüşi umumydünýä proseslerinden daşarda geçýär. Onuň maksady kommunistik jemgyýeti gurmakdy. Öz tebigaty boýunça ilkinjilik bolan HBS (has umumy sosial ulgamlara garanyňda) öz döwrüniň esasy gapma-garşylyklaryny we meselelerini yzyna serpikdirip beýan edýärdi. Sowet žurnalistikasynyň esasy ýörelgeleri partiýalylyk, synpylyk we halkylyk boldy, iş ugry bolsa, Leniniň “toparlaýyn propagandaçy, agitator we guramaçy” diýen formulasy esasynda alnyp barylýardy.

Partiýa HBS ulgamyny ýurtda şunuň ýaly guramaçylyk ýörelgelerini ulanyp döretdi: jemgyýetiň syýasy guramalar institutynyň her esasy böleginiň öz aýratyn neşiri bolmalydyr.

Ideologik monopoliýa hemme sebitlerde, milli respublikalaryň hemmesinde radioýaýlymlaryň, neşirleriň ýeke-täk unifisirlenen modeli hereket edýärdi.

Beýle ýagdaý žurnalistikany stalinçilik düzgüniň hyzmatyna goýmaga mümkinçilik döretdi. Uruşdan öňki ýyllarda döredilen döwürleýinlik ulgam, onuň kysymlylygy, esasan, 90-njy ýyllaryň başyna çenli üýtgeşsiz galdy.

Beýik Watançylyk urşy we uruşdan soňky onýylyklaryň žurnalistikasy

Beýik Watançylyk urşunyň başlanmagy sowet adamlarynyň hemmesi üçin duýdarsyz, dogrusyny aýtsaň, “wäh” diýlen ýaly boldy. TASS urşuň edil 1 hepde öň ýanynda Germaniýanyň Sowet Soýuzynyň üstüne çozmagy baradaky gepleriň “myş-myşdygy” hakyndaky habary ýaýradýar. 22-nji iýunda çykan gazetleriň hemmesi parahat ýaşaýyş hakynda söhbet açýardy, şol bir wagtda ýurduň günbatar serhedinde gan dökülýärdi. Günörtan Merkezi radio W.M. Molotowyň çykyşyny berdi. Hökümet beýanynda faşistik Germaniýanyň ähtiýalanlyk bilen çozuşy habar berilýärdi. Adamlar bu eýmendiriji täzeligi aglaba köçelerde, бүтін ýurt boýunça oturdylan reproduktorlardan eşidýärdiler.

Harby döwrüň öňde goýan meselelerine baglylykda, neşirleriň ulgamy ep-esli üýtgeýär. Raýat neşirleri düýpli gysgaldylýar.

Urşa çenli ýurtda 39 sany merkezi gazet çap edilen bolsa, indi olaryň sany 18-e ýetýär. “Nebit”, “Maldarçylyk”, “Metallurgiýa” ýaly pudak neşirleriniň käbiri togtadylýar. Temasy we okyjylary ýakyn bolan neşirleriň köpüsi birleşdirilýär. Şeýle ýagdaý “Literatura i iskusstwo” diýen bir gazete birleşdirilen “Sowetskoýe iskusstwo” bilen “Literaturnaya gazetanyň” paýyna hem düşdi. Jemgyýetçilik-syýasy neşirler tiražyny hem-de göwrümini kemeltdi: “Prawda”

6 sahypadan 4 sahypa, respublikan, ülke, welaýat gazetleri 2 sahypalaýyn çykyp başlady, etrap gazetleri bolsa, hepdeleýin düzgüne geçýär. Ähli ýerde diýen ýaly welaýat komsomol neşirleri ýapylýar we graždan urşy döwründäki ýaly olaryň işini partiýa gazetlerindäki çalşykly ýaşlar sahypalary ýerine ýetirip başlaýar. Gazetleriň we žurnallaryň sanynyň azalmagy territorial ýitgileriň hasabyna bolup geçen ýagdaýlary bolýar. Şeýlelik bilen, eger-de urşuň öň ýany ýurtda 8800-den gowrak gazet bir saparlaýyn tiraž bilen 38 million nusgalykda çap edilen bolsa, 1942-nji ýylda olaryň sany 4,5 müňe ýetip, tiražy 18 milliona çenli kemeldilýär.

1941-nji ýylyň iýun aýynyň 24-ine partiýanyň MK-niň we hökümetiň bilelikdäki “Sowet Habarlar býurosyny döretmek hakyndaky” karary kabul edilýär. Onuň esasy iş wezipeleri hökmünde: “a) neşirlerde we radioda Sowet Soýuzynyň içerki durmuşyny we halkara ýagdaýlaryny şöhlelendirmek boýunça gollanma; b) nemes we beýleki duşmançylykly propaganda garşylykly propagandany guramak; w) frontlardaky wakalary we harby hereketleri we wakalary şöhlelendirmek, Baş Komandowaniýanyň materiallary boýunça harby netijenamalary düzmek we çap etmek” kesgilenilýär. Meseleleri şunuň ýaly beýan etmek bilen ýurduň ýolbaşçylygyny ilkinji nobatda ilaty köpugurly maglumatlar bilen üpjün etmek däl-de, žurnalistikany barlag astynda saklamak meseleleri gyzyklandyryýardy. Her näme-de bolsa, Sowinformbýuronyň gündelik habarlary urşuň bütün dowamynda frontdaky ýagdaý barada ýeke-täk çeşme bolup hyzmat edipdir. Sowinformbýuronyň işgärleri TASS-dan, merkezi gazetleriň redaksiýalaryndan, öz hususy habarçylaryndan maglumatlary alýardylar, emma esasy habarlar General ştabdan gelýärdi.

Urşuň ilkinji günlerinden harby neşirler giň gerim alyp ugraýar. “Krasnaýa zvezda” gazetiniň köpçülikleýin merkezi

gazet bolupdyr. Ondan başga-da bütünsoýuz neşirleriň hasabyna “Krasnyý flot”, “Krasnyý sokol”, “Stalinskiý sokol” gazetleri hem degişli bolýar. Köplenç merkezi harby žurnallar goşun görnüşleri boýunça ýöriteleşdirilýärdi we serkerdeler düzümine niýetlenilýärdi – “Artilleriýskiý žurnal”, “Swýaz Krasnoý Armii”, “Woýenno-inženernyy žurnal” we başgalar. Hatar esgerleri üçin köpçülikleýin neşirler bolan “Krasoarmeýes”, “Frontowaýa illýüstrasiýa” çap edilýär ekeni.

Frontlaryň we flotlaryň gazetleri (olaryň köpüsi harby okruglaryň neşirleriniň esasynda döredilipdir) gündelik 4 sahypada, goşunyňky hem gündelik 2 sahypalaýyn göwrümli çykarylypdyr. Diwiziýanyň we brigadanyň neşirleri adatça, 2 sahypalyk bolup, döwürleýinligi hepdede 3-4 sapar bolupdyr. Şu topar neşirleriň hemmesi, esasan, köpçülikleýin okyja niýetlenilipdir, gazetleriň käbiri SSSR halklarynyň dillerinde çap edilipdir. Hereket edýän goşunda 1942-nji ýylda 13 frontlaýyn, 93 sany korpus we goşun, 600-den gowrak diwiziýa we brigada gazetleri çykarylypdyr.

Eýelenen ýerlerde partizan birikmeleriniň, partizan guramalarynyň döredilmegi partizan we podpolýe neşirleriniň döremegine getirýär. Olaryň ösüşi 1943-nji ýylda has işjeňleşýär. Hususan-da, Smolensk oblastynda “Lazowes”, “Narodnyý mstitel” , “Pratizanskaýa prawda” gazetleri çykarylýardy. Ukrainada, Belarussiýada hem köp gazet çap edilipdir, umuman ýurt boýunça 1943-1944-nji ýyllarda 270 sany partizan we podpolýe neşirleri çap edilýär ekeni. Bu gazetler faşistleriň eýelän sebitleriniň ilatynyň arasynda ýaýradylýpdyr, olaryň baş wezipesi ýeňşe bolan ynamy berkitmek, duşmana gaýtawul bermäni guramak, gitlerçilik propagandany paş etmek bolup durýar.

Şunuň ýaly wezipeler eýelenen ýerleriň ilaty üçin çykarylýan neşirleriň hemmesiniň (bu bolsa 80 milliondan gowrak adamdan ybarat ilat) – “Westi s Sowetskoý Rodiny”

merkezi gazetine, “Za sowetskuýu Ukrainu”, “Za sowetskuýu Litwu” we beýleki respublikan gazetleriniň we welaýat gazetleriniň üstüne ýüklenilipdir. Adat bolşy ýaly, bu neşirler Moskwada çap edilip, soňra partizanlaryň we podpolýeçileriň üsti bilen, samolýotlardan taşlanyp ýaýradylýpdyr. Mysal üçin, Smolensk welaýatyna “Raboçiy put” gazetini yzygiderli ýetirilipdir. 1942-nji ýylda bolsa, onuň “Malýutka” goşundysy çykyp başlapdyr. Ölçeği boýunça bu goşundy uly bolmadyk görümde, garyň üstünde oňat görüner ýaly gýş paslynda gyzyl zolakly çap edilýärdi.

Uruş ýyllarynda Leningradyň žurnalistleri aýratyn şertlerde işläpdirler. 900 günün hemmesinde gabalan şäherde esasy merkezi neşirler, şeýle-de ýerli welaýat partiýa gazetleri bolan “Leningradskaýa prawda”, welaýat komsomol gazetini “Smena”, “Na straže Rodiny” harby gazetini, hatda Kirow zawodynyň “Za trudowuýu doblest” ýaly köp tiražly gazetler hem çykarylýpdyr. Döwürleýin neşirler we listowkalar üçin gerek bolan kagyz “ýaşayyş ýoly” arkaly; merkezi gazetlerini materiallary bolsa – samolýotly ýetirilipdir. Uruş döwri bombalamalara we ot saçmalara garamazdan, Leningradyň radiosy hem işläpdir. Radioulgamda gije-gündiz “şäheriň simwoliki” metronomynyň kakuwlary eşdip durupdyr.

Sowet radioýaýlymynyň 1941-1945-nji ýyllardaky işi ýurduň ähli ilatyny harby hereketleriniň ýagdaýy baradaky hemişelik we tiz maglumat bilen üpjün edilmegi üçin oňa gurnalýpdyr. Kuýbyşewde, Swerdlowskide we Amur boýundaky Komsomolsk şäherinde Bütinsoýuz radiokomitetiň şahamçalary açylýpdyr. Ýaýlymda frontuň dürli uçastoklaryndan söweş reportažlary, esgerleriň garhrymançylygy hakynda, tyl işgärleriniň gaýratlylygy barada oçerkler we hekaýalar hemişe gürrüň berip durupdyr. Şol döwrüň radiožurnalistleriniň oýlap tapan gymmatly täzeligi - esgerleriň “gürleýän hatlary” boýunça biri-birini ýitiren

garyndaşlar tapyşypdyrlar. Eýelenen ýerlere ýaýradylýan ýaýlymlar ol ýerdäki ilaty Watan bilen baglaşdyrýan ýeke-täk nokat bolup hyzmat edipdir. Gazetleri partizanlar bilen ýerzeminçiler listowka görnüşinde göçürüp, faşistik propagandasyna garşy ýeke-täk ýarag hökmünde ulanylypdyrlar. Daşary ýurtlara ýaýradylýan ýaýlymlaryň wagty bir gije-gündizde 50 sagatdan gowrak möçbere köpeldilipdir.

Graždanlyk urşy döwründe bolşy ýaly, 1941-1945-nji ýyllarda-da propagandanyň we agitasiýanyň listowkalar, broşýuralar, plakatlar diýen ýaly görnüşleri giňden ulanylypdyr, “Okna TASS” yzygiderli çap edilipdir (jemi bir mün ýarym goýberiliş).

Sowet žurnalistikasynyň bütin ulgamy umumy ýeňşe, duşmany kül-peýekun etmäge gönükdirilen bolupdyr. Urşuň ilkinji aýlarynda Sowinformbýuronyň habarlarynyň esasynda ýurtda nämeleriň bolup geçýändigine düşünmek kyndy: şäherleriň ady tutulmaýardy, diňe ugurlar, frontuň “n” uçastoklary barada aýdylýardy. Gyzyly Goşunyň ýitgileri agzalmaýardy, emma aýry-aýry bölümçeleriň esgerleriniň goranyandygy, olaryň duşmanyň näçe tehnikasyny we adam sanyny ýok edendigi baradaky habarlar berilýärdi.

Wagtyň geçmegi bilen eýelenen ýerlerde partizanlaryň hereketleri nemesleriň wagşylygy, tyldaky işçileriň zähmet gahrymançylygy hakyndaky maglumatlar peýda bolup başlapdyr.

Gyzyly Goşunyň syýasy propagandasynyň Baş müdirligi uruş başlanan gününüň ertesi harby neşirleriň baş wezipesi hökmünde gahrymançylygy, gaýratlylygy, harby sungaty, tertip-nyzamy terbiýelemek meselelerini goýmak hakynda buýruklary taýýarlaýar. Neşirleriň ýolbaşçylyk edinmeli şygarlary, hususan-da “Faşizm halklary ezijidir. Faşizm – munuň özi açlyk, gedaýlyk, tozgunlykdyr. Ähli güýji faşizme

garşyl”, “Biziň ýolumyz dogry. Duşmany kül-peýekun ederis. Ýeňiş biziňkidir!” diýen ýaly şygarlar düzülýär. Olar harby we raýat gazetleriniň esasy mazmunyny kesgitläpdir.

3-nji iýulda ir säher radionyň üsti bilen I. W. Staliniň çykyşy bütin ýurda berilýär. Bu çykyşynda ol diňleýjileri “agalar we uýalar”, “dostlar” diýip atlandyrýar. Staliniň ilkinji günlerdäki yza çekilmeleri we harby şowsuzlyklary gitlerçileriň duýdansyz çozmagy we ähtiýalanlygy bilen düşündirýär. Urşuň başyndan 1941-nji ýylyň noýabryna çenli I.W. Staliniň ady gazetlerde düýbünden tutulmaýar, portretleri ýok, serdaryň “halka ýüzlenmesi” çap edilenok. Emma, umumylykda, Staliniň neşirlere bolan gatnaşygy öňküliginde galýar. Harby syr bahanasy bilen maglumatlaryň hemmesi berk düzgüne salynýar. Mysal üçin, Ukrainanyň paýtagty gabalandan soň, Sowinformbýuronyň habarynda bu barada “Köp günki gan döküşikli söweşlerden soň biziň goşunlarymyz Kiýewi yzda galdyrdylar” diýen ýekeje setir bardy. Merkezi neşirleriň redaktorlarynyň hemmesine “hiç hili jikme-jiklik gerek däl” diýen ýörite jaň kakylýar. 1941-nji ýylyň güýzünde Moskwanyň üstüne gönüden-göni howp abanan mahaly, gazetlerde bu barada açyk ýazyp bilmändirler, sebäbi şunuň ýaly habar Sowinformbýuronyň maglumatlarynda heniz ýokdy. “Prawdanyň” 10-njy oktyabryndaky sanynyň önbaşçy makalasynda duşmanyň ýetjek bolýan “möhüm ýaşayyş senagat merkezleri” hakynda aýdylýar, ýöne Moskwanyň ady tutulmaýar.

Watanparazlyk, Watana söýgi temalary aýratyn güýç bilen ýaňlanýar. Proletar internasionalizm ideýasynyň propagandasýndan soňra, milli duýgulara, milli mertebelilige, milli häsiýetleriň aýratynlyklaryna ýüzlenilýär. Neşirlerde ýygy-ýygýdan taryhy meňzeşlikler ulanylýar, beýik ors serkerdeleri, geçmişde ýurduň harby üstünlikleri hakynda gürrüň berilýär, Orsýet halklarynyň azat edijilik däpleri

görkezilýär. Mysal üçin, “Krasnaýa zvezda” gazetiniň ilkinji harby sanynda “Taryhyň sapaklary” makalasynda W. Wişnýowskiý: “Erkin ors adamsyna – Çud kölündäki, Tannenbergdäki söweşlerde, Berlini boýun egdirijilere – faşist dabanyňyň aşagynda galmak ýaraşmaz. Erkin ukrainli – zaporožylaryň ogly – baronlaryň dabanyňyň astynda galmaz... Hiç haçan! Belorusam, gruzinem, gazagam, latyšam boýun egmez” diýip ýazypdyr.

Urşun başynda sowet adamlarynda basybalyjylara bolan hakyky ýigrenç ýokdy, belli bir sada pikirler, şeýle-de ýurtda 1939-njy ýyldan bäri ýol alan faşistlere garşy çykyşlara gadaganlyk bardy. Faşizmiň wagşyýana ýüzüni görkezmek, duşmana ýigrenç we gahar döretmek žurnalistleriň çözen möhüm meseleleriniň biri bolýar. Mysal üçin, I. Erenburg öz makalalaryny “Ýigrenç hakynda”, “Ýigrenji aklamak”, “Öldür!”, “Ar almaly!” diýip atlandyrypdyr.

Sowet goşunlary yza çekilýän wagty radionyň we neşirleriň ünsi frontuň uly bolmadyk böleklerine, uly gaýrat hem gahrymançylyk görkezen aýry-aýry esgerlere gönükdirilýär. N. Gastellonyň, A. Matrosowyň, W. Talalihiniň, 28 panfilowçylaryň we beýleki münlerçe gahrymanlaryň gahrymançylygy hakyndaky hekaýalar diňe bir sowet adamlarynyň ruhy güýjüni görkezmän, eýsem bütün adamzada nusga bolýar. 2-nji iýuldan “Prawdada” “Boýewyýe epizody” (soňra “Watançylyk urşunyň frontlarynda”) diýen hemişelik rubrika peýda bolýar we ol 1945-nji ýyla çenli gazet sahypalaryndan düşmeýär. Mysal üçin, bu ýerde A. Bezymenskiniň “Çetyre towarışa”, W. Wişnýowskiniň “Morskiýe ohotniki”, S. Golowaninowskiniň “Poýedinok” we beýleki köp eserler çap edilýär. Şu rubrika bilen çap edilýän materiallaryň aýratynlykly tarapy-da olaryň anyk ýagdaýlara, anyk epizodlara üns berýänligi bolýar. Harby söweşleriň giňişleýin teswirleri, goşunlaryň we frontlaryň hereketleri

umumylykda eýýäm Stalingratdan soňky hüjüm ediji amallar döwründe görkezilýär. Bu babatda B. Polewoýyň 1944-nji ýylyň ýazynda ýazan materiallarynyň sözbaşysy “Dnestrwsokaýa epopeýa”, “Razgrom nemsew pod Umanýu”, “Biziň goşunlarymyzyň Rumyniýadaky hüjümi” diýen sözbaşylar muňa häsiýetlidir.

Neşirler harby ussatlyk meselelerine köp üns beripdir. Ilkinji tapgyrda köpçülikleýin neşirler belli bir derejede harby iş boýunça okuw kitabyňyň ornuny tutýar, mysal üçin tanklary nähili ýok etmelidigi ýa-da goranyş desgalaryny gurmak hakynda gürrüň berilýär, raýat goranyşy boýunça anyk maslahatlary berýärler. Haçan-da gitlerçiler bilen söweşde tejribe alnansoň söweşmäniň baş görkezijisi diňe bir şahsy gahrymançylyk däl-de, duşmana ýetirilen zyýandygy baradaky pikir öňe sürülýär. Şonuň üçin-de, howadaky maňlaý çakyşdyrma (taran) söweşine garaýyş üýtgeýär.

Urşuň ilkinji ýyllarynyň dowamynda senagatyň, oba hojalygynyň işi kän şöhlelendirilmeýär, sebäbi kärhanalaryň münlerçesi ewakuasiýa (göçürilme) ýagdaýynda bolansoň, olar indi-indi harby ulgama ugrukdyrylýar. 1942-nji ýylyň maý aýynda harby önümini ýokarlandyrmak boýunça Bütinsoýuz sosialistik ýaryş gaýtadan ýaýbaňlandyrylýar. Stanoklaryň başyndaky aýallaryň, ýetginjekleriň gaýratly işi baradaky oçerkler, reportažlar, korrespondensiýalar “Hemme zat front üçin! Hemme zat ýeňiş üçin!” diýen şygarlar bilen başlanýar.

Eýelenen ýerleriň azat edilmegi bilen halk hojalygyny aýaga galdyrmak temasy has giňişleýin teswirlenilýär.

Faşistleriň eýelenen ýerlerde eden elhenç etmişleri, ýerzeminçileriň we partizanlaryň gahrymançylygy temalary 1941-1942-nji ýyllaryň gysynda aýratyn güýçli ýaňlanýar. Faşistler Moskwanyň eteklerinden kowlup çykarylandan soňra žurnalistler Petrişewo obasynyň ýaşaýjylaryndan nemes basybalyjylarynyň ýaşaýan jaýyny otlajak bolan bir gyzy

neneňsi gynap öldürendigi barasynda eşidýärler. 27-nji ýanwarda “Prawdada” P. Lidowyň “Tanýa” makalasy, “Komsomolskaýa prawdada” S. Lýubimowyň “Biz seni ýatan çykarmarys, Tanýa!” atly oçerki çap edilýär. Fewral aýynda çap edilen fotosuratdan gahryman Z. Kosmodenýanskaýany tanaýarlar we P. Lidowyň “Tanýa kim bolupdyr?” diýen ikinji oçerki çykýar. Materiallar uly seslenmä eýe bolýar, ýerli we goşun, daşary ýurt neşirlerinde çap edilýär, radioda goýberilýär, aýratyn listiwkadyr broşýuralar görnüşinde neşir edilýär. Azat edilýän obalardyr şäherleriň her biri faşistleriň wagşylygynyň üstüni has anyk maglumatlar bilen ýetirýärler. Urşuň bütin dowamynda žurnalistler öz materiallarynda basybalyjylaryň gandöküşikli hereketlerini beýan edýärler. Jenaýatlaryň senenamasynyň soňky sahypalary 1945-1946-njy ýyllarda sowet neşirlerinde çap edilen Nýürnberg prosesiniň dokumentleri bolýar.

Ýewropa ýurtlarynyň basybalyjylardan boşadylyp başlamagy bilen sowet žurnalistikasynda Sowet Goşunyň azat edijilikli hereketleri, internasional birek-birege kömek we doganlyk halklara kömek bermek ýörelgeleri ýol alýar. Goşunlaryň Germaniýa girmegi faşizmi gutarnykly kül-peýekun etmek, “wagşyny öz süreninde bogmak” zerurlygy bilen esaslanýar. Urşuň başynda bolşy ýaly, faşizm, nasizm temasy aýratyn aktualyga eýe bolýar, emma indi ol gitlerçileriň jenaýatçylyklaryna jogap bermeli däl nemes milletiniň pajygalygy görnüşindäki aktualyga eýe bolýar. Mysal üçin, duşmanyň topragyna aýak basan Sowet esgerleriniň adamkärçiligi 1945-nji ýylyň 26-njy fewralynda “Prawdada” çap edilen B. Gorbadowyň we O. Kurganowyň “Asuda nemesler” diýen oçerkinde beýan edilýär.

Neşirler we radioaýlymlar Beýik Watançylyk urşunyň möhüm tapgyrlarynyň hemmesi – Moskwa ugrundaky söweş, Leningradyň goragy, Stalingrad ugrundaky söweş, Berlini zabt

etmek hakynda gürrüň berýär. 1941-1945-nji ýyllaryň publisistikasynyň adamlaryň aňyna we ýüregine eden täsiri hiç wagtam oň ýaly güýçli bolmady, gazet setirleri, ýaýlymda ýaňlanan sözler köplenç söweşjeň ruhy beripdir, gahrymançylykly hereketler ýeňişe ynam döredipdir. Uruş ýyllarynda žurnalistleriň ussatlygynyň ýokary derejelere ýetmeginde hiç hili geň-taňlyk ýokdy. A. Tolstoý, M. Şolohow, I. Erenburg, K. Simonow, A. Twardowskiý, B. Gorbатов, N. Tihonow, A. Platonow, W. Grossman, W. Wişnýowskiý we beýleki tanymal ýazyjylar gazetleriň hemişelik habarçylary bolýar. Olaryň ýiti hem täsirli çykyşlary sowet adamlaryna XX asyryň iň aýyrganç urşundan çykmaga we ýeňmäge kömek etdi.

A. Tolstoýyň uruş başlanandan soňky ýazan ilkinji makalasy “Biz nämäni goraýarys?” diýlip atlandyrylýar we ol 1941-nji ýylyň 27-nji iýunynda “Prawdada” çap edilýär. Makalada ýazyjynyň soňraky harby publisistikasynyň temalary, şol sanda baş Watan temasy belli edilýär. Makala “Bu meniň Watany, meniň mähriban topragym, meniň Diýarym, durmuşda oňa bolan söýgimden gyzgyn, çuň hem mukaddes duýgy ýokdur” diýen ýürek elendiriji sözler bilen tamamlanýar. A. Tolstoýyň “Halkyň huny” atly makalasy ýiti, dogruçyl eser, ýeňşe bolan ynama, şol bir wagtda-da agy-ynja ýugrulan. Ýazyjynyň “Watan” makalasy hem okyjylaryň arasynda uly tolgunma döredýär. Ol bir soraga jogap hökmünde bagyşlanýar. Onuň “Zyýany ýok, biz çydarys!” diýen ýaşayşa ykrar ediji sözleri makalanyň içinden eriş-argaç bolup geçýär we ol ýurduň gazetleriniň köpüsi üçin nyşan, şygar bolýar.

A. Tolstoýyň şu we beýleki makalalary “Prawda”, “Krasnaýa zvezda”, “Izwestiýa”, “Komsomolskaýa prawda” we beýleki gazetlerde çap edilen “Ors häsiýeti” hekaýasy, “Iwan Sudarewiň hekaýalary” tapgyry, “Nemes ordalary çym-pytrak ediler” (1942), “Biz nämäni goraýarys?” (1942), “Men ýigrenje çagyryaryn” (1942) we beýleki makalalary çap edilýär.

Urşuň ilkinji günlerinden M. Şolohow “Prawda” we “Krasnaýa zvezda” gazetleri bilen hyzmatdaşlyk edip başlaýar. Eýýäm 4-nji iýulda “Prawdada” onuň “Na Donu” oçerki çap edilýär. Oçerkde kazak obalarynda urşa ugradylýan pursatlary, hojalykda galanlaryň oý-pikirleri we meýilleri ussatlyk bilen suratlandyrylýar. Kazaklaryň watançylyk ruhy “W stanise Weşenskoý”, korrespondensiýasynda, “W kazaçýih kolhozah” oçerkinde inçelik bilen berlipdir. Gönüden-göni hereket edýän goşundan M. Şolohowyň “Na smolenskom napravleniýi” diýen materialy ýazylýar. Onuň baş manysy “Biziň Watanymyz her hili agyr synaglara uçrasa-da, ýeňilmez” diýen jümle bilen kesgitlenilýär. Faşistleriň wagşylygy, adamlaryň ýüreginde lowlaýan gahar-gazap barada ýazyjy “Günortada” diýen oçerkinde beýan edýär. Material urşuň başlanmagyna 1 ýyl dolan günü - 1942-nji ýylyň 22-nji iýunynda “Prawda” gazetinde çap edilýär. 1941-nji ýyla çenli I. Erenburg diňe ýazyjy hökmünde däl, eýsem “Izwestiýa” gazetinde çapdan çykan Ispaniýa urşy hakyndaky oçerkleriň we reportažlaryň awtory hökmünde belli bolupdyr. Beýik Watançylyk urşy döwründe ol iň işjeň žurnalistleriň biri bolýar, merkezi we front gazetlerde çap edilen materiallaryň her aýda 10-20-ni ýazýar. Soňra bu materiallar “Woýna” atly ýygyny görnüşinde neşir edilýär (4 jildi çap edilýär). Soň-soňlar I. Erenburgyň özüniň ýatlaýşy ýaly, ol ömrüne şu ýyllardakysy ýaly işlemändir. Kähalatlarda ol bir günde 3-4 materialy “Krasnaýa zvezdanyň” bir sany üçin, “Deily Herald”, “New York Post”, “La France”, “United Press” habarlar gullugy we beýlekiler üçin materiallary ýazýar ekeni. Günün-gündesine diýen ýaly sowet, şeýle-de fransuz, amerikan, çeh, polýak radio diňleýjileri üçin çykyşlar edipdir. Barlyşyksyz antifaşist I. Erenburg duşmanlary duzlap çykyş edýärdi. “Pelsepeçi Frans”, “Nerkes Frans”, “Azgyn Frans”, “Edebiýatçy Frans” atly materiallar toplумы basybalýjylaryň hyrsyzlygyny, ruhy göýdükligini,

haýýarlygyny, ahlak taýdan bozuklygyny açyp görkezýär. I. Erenburgyň meşhur makalalarynyň biri bolan “Durmaly!” diýen eseri 1941-nji ýylyň oktýabrynda Moskwanyň etegindäki agyr söweşler döwründe “Krasnaýa zvezda” gazetiniň sahypalarynda çap edilýär. Awtor öz gorkusyny gizlemeyär, emma onuň ýeňşe bolan ynanjy mizemez: “Duşman ýetip gelýär. Duşman Moskwa howp salýar. Biziň diňe bir pikirimiz bolmaly – duşmana garşy berk durmak... Biz berk durmaly. Kyrk birinji ýylyň oktýabryny nesillerimiz göreşiň we buýsanjyň aýy hökmünde ýatda saklamalydyr. Gitler Orsýeti ýok edip bilmez! Orsýet bardy, bar, bolar hem!”.

“Prawdanyň” habarçysy B. Polewoý işleýşiniň aýratyn tizligi we matereiallarynyň dürsligi bilen tapawutlanýardy. Harby nukdaýnazardan onuň materiallary hemişe sowatlylygy, hakyky ýagdaýa jogap berýänligi bilen tanalýardy. Marşal I.S. Konewiň pikirine görä, B. Polewoý frontdaky ýagdaýlar barada “tapbilerlik, has adalatly we dogruçyl” gürrüň beripdir. Ony frontuň iň wajyp bölümlerine iberipdirler, ol hemişe öň hatarda, kähatalar bolsa, wakalaryň jümmüşinde bolupdyr. Swodkalaryň esasynda däl-de şahsy gözden geçirilişleriň esasynda ol ýiti oçerkleriň we habarlaryň birgidenini neşir edýär, onuň “Ýoldaşlaryma hatlary” döredijiliginiň çürbaşy hasaplanýlar. “Hatlarda” žurnalist söweşijiler – esger şinelini geýen ýoldaşlary bilen açyk hem içgin söhbetdeşlik alyp barýar. Ol bu hatlara бүтін özüni, öz ýüregini sygdyrýar, bu ýerde olaryň her haýsysyna aýratynlykda, şol bir wagtda hem hemmesine ýüzlenýär. “Hatlaryň” ilkinjisi 1941-nji ýylyň sentýabrynda, nemesler şäherleri biri-biriniň yzyndan eýeleýän döwürleri neşir edilýär. B. Gorbatow mähriban topragy, öz Donbas şäheri hakynda: “Ol ýerde biziň öýlerimiz – seniň we meniň öýlerim bar. Ol ýerde biziň şadyýan ýaşlygymyz – seniň we meniň ýaşlygymyz geçdi. Ol ýerde tükeniksiz sähralyk, asman bolsa, agras...”. Diliniň çeperçiligi, şahyranalygy taýdan

tekstiň aýry-aýry bölekleri kyssa şygryny ýada salýardy. „Ýaşayş hem ölüm hakynda“ diýen ikinji hatyň düýbünden başga häsiýeti bar. Ol kasama meňzeýär: „Mähriban Donesk sähramyň üstünden gün dogýar. Söweş kuýaşy. Onuň şöhleleriniň astynda, ýoldaş, men saňa kasam edýäriň! Söweşde sarsmaryň! Ýaralanyp hatardan çykmaryň. Duşman gabasa, ýesir düşmeriň! Häzir meniň ýüregimde gorky-da ýok, duşmana rehimdarlygam ýok, diňe ýigrenç bar. Tükeniksiz ýigrenç bar. Ýüregimi ýakyp barýar... Barýaryň“. Soňky „ýolaşma hatlaryny“ B. Gorbatow mähriban Donbasy nemes basbalýjylaryndan azat edilenden soňra ýazýar. Ol goşgular toplумы halk hojalygynyň dikeldilmegine bagyşlanýar. K. Simonowyň pikirine görä, B. Gorbadowyň „hatlar“ tapgyry uruş döwrüniň iň güýçli we iň dogruçyl „resminamasydyr“.

1941-1945-nji ýyllarda ýurduň žurnalistikasynyň HBS-niň dünýä ulgamy bilen gatnaşyklary has hem pugtalanýar. Umumy duşman bolan faşizm dünýä döwletlerini jebisleşdirýär, Gitlere garşy bileleşik emele gelýär, ikinji front açylýar. Ýewropa neşirlerinde bolşy ýaly, sowet neşirlerinde hem faşizme garşy göreş temasy esasy orna geçýär.

Habarlaryň işjeň alyş-çalşygy başlanýar. SSSR-iň gazet sahypalarynda ors ýaragynyň ýeňişlerine bagyşlanan seslenmeleriň birentegi, daşary ýurt awtorlarynyň materiallary çap edilýär. Günbataryň HBS-de bolsa sowet awtorlarynyň materiallary çap edilýär.

1917-nji ýyldan soňra ilkinji gezek ýurduň žurnalistleri Ýewropanyň we Amerikanyň gazetleri, žurnallary, radiokompaniýalary we habarlar gulluklary bilen işjeň iş alyp başlaýarlar. Diňe I. Erenburg daşary ýurt diňleýjileri we okyjylary üçin birnäçe ýüz materiallary taýýarlaýar. Uruş gutarandan soňra şunuň ýaly integrasion ýagdaýlar azalyp başlaýar, şol bir wagtda hem Gündogar Ýewropa ýurtlarynda žurnalistika ulgamynyň işine SSSR-iň täsiri köpeliپ başlaýar.

Gitlerçilik Germaniýanyň kapitulýasiýasy baradaky ukrarnama gol çekilenden we ýeňiş baýramçylygyndan soň, ýurduň parahat durmuşyna tarap gurluşyk başlanýar. Urşuň SSSR-e ýetiren zyýany ägirt bolýar: 20 milliona golaý pida bolan adam jany, 70 müňe golaý tozdurylan obalar, 2 müňe golaý weýran edilen şäherler. Orsýediň günbatar böleginiň senagat kärhanalarynyň köp bölegi— jemi 32 müň zawod, fabrik, elektrik beketleri, şahtalar we ş.m. bölekleyin ýa-da dolulygyna gaýtadan dikeldilmeli bolýar. Şonuň üçin uruşdan soňky ilkinji ýyllarda halk hojalygyny dikeltmek we ösdürmek meseleleri бүтін ýurt, şol sanda žurnalistika üçin hem merkezi mesele bolýar.

Habar beriş ulgamynyň özünde hem dikeldiş çäreleri amala aşyrylýar. 1945-nji ýylyň iýun aýynda BKP(b) MK-niň „Respublikan, ülke we welaýat gazetleriniň hilini gowulandyrmak we möçberini köpeltmek hakyndaky“ karary kabul edilýär. Resminamada 35 gazetden yybarat sanaw berlip, olaryň 15-nji iýuldan 4 zolakly möçbere geçmelidigi, ýagny uruşdan öňki nusgasyna gelmelidigi nygtalýar. Ýuwaş-ýuwaşdan şäher bilen etrap neşirleriniň möçberi we döwürleýinligi dikeldilýär. „Kalinigradskaýa prawda“, „Lwowskaýa prawda“, „Newskaýa zarýa“ (Çernýahowsk), „Zapolýarýe“ (Workuta), „Komsomoles Kuzbassa“, „Molodež Estoniýi“, „Týumenskiý komsomoles“ we ş.m. täze welaýat, şäher we ýaşlar gazetleri peýda bolýar. Diňe şäher gazetleriniň 60-sy açylýar. Milli dillerdäki neşirler hem işjeň ýaýbaňlanýar. Şu çäreleriň hemmesi neşirleriň san taýdan çalt köpelmegine getirýär: 1946-njy ýylda 7039 gazet 296 million nusga bilen çap edilýän bolsa, 1950-nji ýylda olaryň sany 800-e çenli köpeliýär, nusgasy hem 6 milliondan gowrak bolýar. Döwürleýin žurnallaryň ösüşi has hem ýokarlanýar: 1946-njy ýylda 960 neşir çykan bolsa, 1950-nji ýylda 1408, nusgalary

hem degişlilikde 104 milliondan tas 182 milliona çenli köpeliär.

Heniz uruş gidip durka, ýagny 1944-nji ýylyň ahyrynda SSSR-iň hökümeti radioýaýlymlaryň material-tehniki binýadynyň berkemegi boýunça çäreleri geçirýär. Uruşdan soňky ilkinji başýyllygyň ýyllary içinde radiotutujylaryň (radiopriýomnikleriň) we reproduktorlaryň öndürilişi ep-esli artýar, 30 sany täze radiostansiýalar gurulýar, 1955-nji ýyla bolsa, olaryň umumy kuwwatlygy iki esse artýar. BKP(b) MK-niň „Merkezi radiogepleşikleri gowulandyrmagyň çäreleri hakyndaky“ (1947) kararynda syýasy, aýdym-saz we edebi gepleşikleriň syýasy we professional derejesi babatda nägilelikler birlidirilýär. Partiýa ýolbaşçylygynyň pikirine görä, ýetmezçilikleriň esasy sebäbi apparatyň işiniň ýaramaz guramaçylygy bilen radiogepleşikleriň mazmunyna berk gündelik gözegçiligiň gowşadylanlygy hasap edilýär. Ýylyň ahyryna Moskwada yzygiderli ýaýlym goýberilýär, ondan soňra bolsa ýurduň beýleki iri şäherlerinde hem goýberilip başlaýar. Moskwanyň telemerkezi gaýtadan enjamlaşydyrylýar, Leningradda, Kiýewde we Swerdlowskide bolsa täzeleri gurulýar. 1949-njy ýylda göçme telewizion beketleriň gurulmagy bilen SSSR-de ilkinji telewizion gepleşik – „Dinamo“ stadionynda geçirilýän futbol duşuşygy alnyp berilse-de, ýaýlyma esasan dürli kino filmleri, studiýalarda taýýarlanan jemgyýetçilik-syýasy, aýdym-sazly, edebi-dramaturgiýa programmalary goýberilýär.

Žurnalistikanyň merkezleşdirilmegi berk ýolbaşçylyk usullary arkaly amala aşyrylýar. 1945-nji ýylyň 20-nji iýunynda partiýanyň MK-i gazetleriň „köpçüligi syýasy taýdan terbiýelemegiň söweşeň organy“ bolmalydygyny diňe talap etmän, dürli kysymly gazetleriň redaksiýalarynda näçe we nähili bölümleriň bolmalydygyny, işgärler sanyny, hatda bir işgär sanynyň gonorar fondunyň möçberini hem kesgitleýärdi.

Redaksiýalaryň işiniň hemme tarapyny şunuň ýaly kesgitlemek I.W. Staliniň neşirleriň umumy partiýa işiniň tigrjigi we nurbatjygydygy we žurnalistleriň partiýanyň hyzmatkäridigi hakyndaky pikirlerine doly gabat gelýärdi. Şu ýyllarda merkezi we ýerli häkimiýet edaralarynda redaktorlaryň, olaryň hasabatlarynyň we dokladlarynyň maslahatlary we seminarlary geçirilýärdi. Bu çäreler žurnalistika ýolbaşçylyk etmegiň we redaktorlaryň neşir materiallarynyň we radiogepleşikleriniň mazmunyna şahsy jopgapkärçiligini ýokarlandyrmanyň bir görnüşidi.

Uruşdan soňky onýyllyklarda gazetleriň žurnallaryň we radioýaýlymyň çykyşlarynyň meseleleýin-tematiki toplумы umuman 30-njy ýyllardaky ýaly ösýärdi: başýyllyklaryň meýilnamalarynyň ýerine ýetirilmegi we arykmajy bilen doldurylmagy, täze senagat kärhanalarynyň işe girizilmegi hakynda jikme-jik gürrüň, oba hojalyk kompaniýalarynyň barşyny teswirlemek, sosialistik ýaryşyň, başlangyçlaryň dürli görnüşini goldamak, täzelikçileriň we oýlap tapyjylaryň öňdebaryjy tejribesini ýaýratmak, dünýä imperializmini paş etmek we ş.m. uruşdan öňki döwrüň esasy şygarlaryň we rubrikalaryň köpüsi – „Bäşýyllygy dört ýylda!“, „Bäşýyllygyň gurluşyklarynda“, „Öňdebaryjy kolhozlaryň tejribesinden“, „Öňdebaryjy tejribe mekdebi“ we başgalar gaýtalanýardy. Köpçülikleýin işiň şol bir görnüşleri we usullary – göçme redaksiýalar, jemgyýetçilik reýdleri, çalşyk zolaklary, işçi oba habarçylarynyň postlary we beýlekiler ulanylýardy.

1953-nji ýylyň sentýabrynda MK-iň Plenumy bolup geçýär, onda ýurtda işleriň o diýen gowy dældigi hakynda ilkinji gezek açyk aýdylýar. Umumylykda oba hojalyk syýasaty berk tankyt edilýär, maldarçylykdaky ýagdaý hem agyr diýlip häsiýetlendirilýär. Munuň özi emelilige edilen ilkinji urgudy. Däne meselesini çözmek üçin ýurduň ýolbaşçylygy boş ýatan millionlarça gektar ýeri ekerançylyga goýbermekçi bolýar.

1954-nji ýylyň baharynda tarp ýerleri özleşdirmek kampaniýasy ygylan edilyär. Neşirler hem radio ýaşlary tarp ýerlere çagyryrlar. “Tarp ýerleri giňden özleşdirmek ugrunda!” “Tarp ýerleri boýun egdirijiler”, “Gazagystanyň tarp ýerlerinde”, “Komsomolyň wekilleri şunuň ýaly işleýär” – ine, 50-nji ýyllaryň başlaryndaky gazet rubrikalary we “şapkalary” şunuň kysmydy.

Uruşdan soňky neşirleriň sahypalarynda Gündogar Ýewropa ýurtlarynda bolup geçýän özgermeler, sosialistik ösüş ýoly bilen barýan täze döwletler – Polşa Halk Respublikasy, Ýugoslawiýa Federatiw Halk Respublikasy, Bolgariýa Halk Respublikasy, Koreýa Halk Demokratik Respublikasy we beýlekiler barada materiallar ýerleşdirilýär. Bu wakalar hakyndaky habarlar kommunizm ideýasy бүтін dünýäni tutdy diýen ykrarnamalar bilen utgaşýardy. Sosializmiň бүтіндүнйә ulgamynyň ýüze çykmagy bilen, sowet žurnalistikasy sosialistik arkalaşyk ýurtlarynyň sosial, ykdysady we medeni gazananlaryny habar bermäge we wagyz etmäge, dünýäniň dürli sebitlerinde bolup geçýän milli azat edijilik hereketi barada gürrüň bermäge başlaýar. “Sowuk urşun” baýlanmagy bilen NATO-nyň ýurtlary bilen garşydaşlygyň güýçlenmegi bilen halkara imperializminiň agressiw meýillerini paş etmek we parahatçylyk ugrundaky hereketiň tarapdarlarynyň birleşmegi ýaýbaňlanýar.

Uruşdan soňky ýyllarda sowet žurnalistikasy öňküsi ýaly I.W. Staliniň şahsyýet kultuny saklamakda möhüm rol oýnaýar. Faşizm bilen gandöküşikli uruşda hut I. W. Staliniň ýeňiş üpjün edendigi baradaky pikiri gazetlerdir žurnallar we radio hemişe ýatladyp durýar. Staline baş egmeklik bilgeşleýin we yzygiderli alnyp barylýar. Äpet portretler, ýurduň iň tanymal adamlarynyň – ýazyjylaryň, alymlaryň, artistleriň mahabatlary, şeýle-de “ýönekey” adamlaryň adyndan günde diýlen ýaly tiražlanýardy.

Şol bir wagtda, ideologiýa işini güýçlendirmek boýunça çäreler amala aşyrylýar, edebiýatyň we sungatyň “partiýalylygy we ideologiýalylygy” ugrunda kompaniýa alnyp barylýar. 50-nji ýyllarda partiýanyň – “Zvezda” we “Leningrad” žurnallary hakyndaky, “Znamýa” žurnaly hakynda, “Drama teatrlarynyň repertuarlary we ony gowulandyrmak boýunça çäreler”, “Welikaýa družba” operasy hakynda” we beýleki birnäçe kararlary çykýar. Bu materiallarda tanymal ýazyjylaryň, şahyrlaryň, kompozitorlaryň adyna ýiti tankyt ýaňlanýar. A. Ahmatowanyň, M. Zoşşenkonyň, D. Şostakowiçiň, W. Muradeliniň, D. Kabalewskiniň adyna gödek sözlere ýol berilýär. Şol wagtlar “Kultura i žizn” gazetinde çap edilen materiallaryň köpüsi aýyplaýjy netijenama meňzeýärdi.

Yzarlama kompaniýasyna beýleki neşirler hem goşulýar. Mysal üçin, “Zvezda” žurnalynda A. Ahmatowanyň goşgularyny halka garşy, onuň poeziýasy – “busdurylan”, onuň ruhy dünýäsi bolsa, “otag dünýäjigi” diýip atlandyrylýan makala çap edilýär. Puşkiniň “Zolotoý petuşogynda” daşary ýurt folklorynyň döplerini görendigi üçin “Literaturnaýa gazetada” A. Ahmatowany daşary ýurduň önünde biwepalykda we eglşikde günäleýärler.

1948-nji ýylyň ahyrynda Ýewreýleriň antifaşist komiteti we „Eýnikaýt“ gazetini ýapýlýar, I. Erenburgy we beýleki tanymal şahyrlary we žurnalistleri neşir etmek bes edilýär, „kosmopolit“ ýewreýleri yzarlamak başlanýar. „Materialistik ylmyň arassalygy ugrunda“ we „Günbataryň önünde epilmäge garşy göreş“ kompaniýalarynyň çäklerinde görnükli alymlaryň we medeniýet işgärleriniň birnäçesi ejir çekýär. 1953-nji ýylyň ýanwarynda „zyýan beriji lukmanlaryň topary“ tussag astyna alynýar. Olar partiýanyň görnükli wekilleriniň ölümünde, käbir sowet marşallaryny öldürme synanyşygynda aýyplanýarlar. 1953-nji ýylyň 21-nji ýanwarynda W.I. Leniniň ölümünün belli günü gazetlerde onuň portretiniň aşagynda lukman aýalyň

„jellat lukmanlary paş etmek işinde“ görkezen kömegi üçin sylaglanylandygy hakyndaky Perman çap edilýär.

50-nji ýyllaryň başyna ýurtda täze ykdysady we syýasy ýagdaý emele gelýär. Aýaga galyş döwri tamamlanýar. Muny halk hojalygynyň ösüş görkezijileri hem tassyklaýar. Jemgyýetçilik durmuşynda parahatçylykly meýiller orun alýar, adamlar urşuň geçmişe gitmegi bilen kynçylyklar, durmuş näsazlyklary, «islendik ýol bilen» diýen ýörelgäniň oňaýsyzlara garşy göreş kampaniýasy hem aradan gidýär diýip oýlanýardylar. Sowet jemgyýetçiliginiň aglaba böleginiň şunuň ýaly täze pikirleri 1953-nji ýylda I. W. Staliniň aradan çykmagy we SSKP MK-niň 1-nji sekretary wezipesine N.S. Hruşçowyň gelmegi bilen ýurduň ösmeginde öz beýany tapýar. Eýýäm 1953-nji ýylyň 4-nji aprelinde I.W. Staliniň aradan gaýtmagyndan 1 aý soň lukmanlaryň bikanun aýyplanandygy, sülçiniň tussag edilendigi, «kömekçiden» bolsa, ordeniň alnandygy baradaky habar «Prawdada» çap edilýär. Tiz wagtda syýasy prosesleriň ýene-de birnäçesiniň ýatyrylandygy barada habar ýaýraýar, stalinçiligiň ideallarynyň aklanmagy boýunça proses başlanýar.

Uruşdan soňky onýyllygyň ahyryna ýurtda jemgyýetçilik durmuşynyň demokratiýalaşdyrylmagynyň diňe ilkinji alamatlary ýüze çykyp başlaýar. SSSR-i ösen ýurtlaryň hemmesinden aýrybaşgalap «demir tutunyň» aňyrsynda ýaýbaňlanan sowet žurnalistikasy parahatçylyk ugrundaky halkara howpsuzlygyň ösüşine we berkemegine Ýer togalagynyň üstünden abanýan termoyader howpuna garşy göreş işine uly goşant goşýar.

50-nji ýyllaryň ikinji ýarymynyň – 80-nji ýyllaryň başynyň žurnalistikasy

1956-njy ýylyň baharynda bolup geçen SSKP MK-niň XX gurultaýy ýurduň ösüşinde möhüm üýtgeşmeleriň başlangyjy boldy. Gurultaýda täze ykdysady ugur bellendi, partiýanyň işindäki demokratik esaslaryň gaýtadan döremegine ilkinji ädimler ädilýär, “sowuk uruşdan” parahatçylykly ýaşaýşa geçmeklik ygylan edilýär. Ýöne welin, XX gurultaýyň iň möhüm wezipesi – I.W. Staliniň şahsyýet kultuny we onuň netijelerini ýeňip geçmek, repressiýa düşen kommunistleriň we partiýada dälleriň köpüsi babatda adalatyň dikeldilmeginde bolýar. Bu mesele durmuşyň real meselelerine jogap bolýar. Bara geday düşýän obalar, tehniki taýdan yza galak senagat, ýaşaýyş jaýlarynyň ýiti ýetmezçiligi, ilatyň ýaşaýyş pesligi, millionlarça tussaglar, daşky dünýäden üzňelik – bularyň hemmesi täze syýasaty we aýgytly özgertmeleri talap edýär.

Şu döwürde pressanyň gurluşy düýpli täzelenýär, bütinsoýuz gazetleriň birnäçesi ýüze çykýar – “Promyshlennno-ekonomiçeskaýa gazeta”, “Ekonomiçeskaýa gazeta”, “Sosialistiçeskaýa industriýa”, “Moskowskiye nowosti” (ýewropa dilleriniň birnäçesinde) we beýlekiler. Ilkinji gezek SSSR-iň iň uly respublikasy bolan RSFSR-nyň öz merkezi gazetini – “Sowetskaýa Rossiýa” çap edilip başlaýar. 1960-njy ýyldan “Izwestiýa” gazetini iki goýberiliş bilen – ertirki we agşamky goýberilişler bilen çykýar, ýekşenbe günleri bolsa, onuň goşundysy – “Nedelýa” neşir edilýär. Ýerli neşirlerde hem üýtgeşmeler bolup geçýär, hususan-da köp tiražly kolhoz gazetleri çykyp başlaýar, etrap, kolhoz-sowhoz müdirlikleriniň gazet neşirlerine synanyşyk edilýär. Emma tizara bu döwürleýin neşirler kän bir netijesi ýok diýlip hasap edilýär we ýurduň oba etraplary üçin etrap gazetini ýeke-täk neşir bolup galýar. Täze žurnallaryň hatarynda galyň edebi-çeper žurnallar

– “Moskwa”, “Leningrad”, “Newa”, “Molodaýa gwardiýa”, şeýle-de jemgyýetçilik-syýasy “Agitator”, jemgyýeti öwreniş - “Woprosy istoriýi KPSS”, ylmy - “Izwestiýa Sibirskogo otdeleniýa Akademiýi Nauk SSSR” we şuna meňzeşler peýda bolýar. Jemi ýurt boýunça 1960-njy ýylda 7 müňden gowrak gazet, 4 müňe golaý žurnal we žurnal kysymly neşirler bardy.

1961-nji ýylyň fewralynda täze APN (Agentstwo Peçati “Nowosti”) habarlar gullugy döredilýär. Onuň döredijisi hökmünde bütinsoýuz jemgyýetçilik guramalary – Žurnalistler soýuzy, Ýazyjylar soýuzy, Daşary ýurtlar bilen dostluk we medeni aragatnaşyklar Bütinsoýuz jemgyýeti we syýasy hem ylmy bilimleri ýaýratmak boýunça Bütinsoýuz jemgyýet (soňraky döwürlerde ady “Znaniýe” Bütinsoýuz jemgyýeti görnüşinde çalşylýar), TASS döwlet habarlar gullugyndan tapawutlylykda, APN içerki we halkara durmuşyň iň möhüm wakalaryna “Sowet jemgyýetçiliginiň nukdaýnazaryny” teswirlemeli edilýär. Täze gulluk syn beriji häsiýetli maglumatlary ýaýratmaga ýöriteleşdirilýär. APN-iň wezipesine makalalary, teswirlemeleri, reportažlary, synlary, interwýulary, fotomateriallary taýýarlamak, soňraky döwürlerde bolsa, dokumental telefilmleri daşary ýurtlar üçin taýýarlamak, şeýle-de sowet habar berişi serişdelerini halkara durmuşy hakyndaky habarlar bilen üpjün etmek meseleleri girýär. Agentlik diňe köpsanly press-bülletenleri, press-relizleri, synlary taýýarlamak bilen çäklenmän, eýsem, neşir işi bilen hem giňden meşgullanýar, daşary ýurtly okyjylar üçin gazetleri we žurnallary, şeýle-de ors we daşary ýurt dillerinde broşýuralary we bukletleri, kitaplary neşir edýär (Angliýada “Sowetskaýa nedelýa”, Hindistanda “Strana Sowetow”, ABŞ-da “SSSR”, Ýaponiýada “Sowet Soýuzy şu günde” we beýlekiler).

Şu döwürlerde radiohabarberişleriň ýokary depginler bilen ösmegine tranzistor tutujylaryň (priýomnikleriň) ýüze çykmagy ýardam berýär. Olar gepleşikleri kabul etmegiň ýaýrawyny ep-

esli giňeldýärler. 1965-nji ýyla sowet radiosyny diňleýjileriň sany 200 mln-a ýetýär. Moskwa radiosynyň habar ýaýradyş möçberi bir gije-gündiziň dowamynda 250 sagada ýetýär, gepleşikler daşary ýurt dilleriniň 46-ynda we SSSR halklarynyň 10-nyň dillerinde alnyp barylýar. Mundan başga-da, respublikan, ýlke we welaýat studiýalary ýaýlyma SSSR halklarynyň 65-niň dillerinde taýýarlanan gepleşikleri ýaýlyma goýberýärler. 60-njy ýyllaryň başynda ýurtda 4 sany umumysoýuz programma çykýar, 130 sany ýerli radioreproduktorlar hereket edýär. Uruşdan soň magnitafon bar bolan ses ýazyjy enjamlaryň, görnüşleriň we usullaryň hemmesini gysyp çykarýar. Magnitafon SSSR-iň we dünýä ýurtlarynyň hemmesiniň radioýaýlymynda baş orny eýeleýär. Munuň özi radiožurnalistleriň (ilkinji nobatda montažyň dürli görnüşleriniň hasabyna) döredijilik mümkinçiliklerini giňeldýär, programmalaryň serişdeleriniň, görnüşleriniň we kysymlarynyň dürli-dürlisiniň oňyn bileleşigini tapmaga mümkinçilik berýär.

50-nji ýyllaryň ahyryndan telewideniýe ýokary depginler bilen ösýär. Onuň tomaşaçylary barha köpeliýär, ýurtda eýýäm 4 mln-a golaý telewizion tutujylary bardy.

„SOWET RUSSIÝASY” (gazet)

Ölçeği: A2

Baş redaktory: Walentin Wasilýewiç Çikin.

Esaslandyryldy: 1956 ýylyň 1iýulynda

Syýasy degişliligi: kommunistik-patriotik

Dili: rusça

Baş edarasy: Moskwa, Prawda köç. 24 j.

Tiraży: 300 000

“Sowet Russiýasy”- rus(öňki sowet) gazetini. 1956 ýylyň 1 iýulyndan bäri Moskwada neşir edilýär. 1966 ýylyň apreline çenli RSFSR boýunça SSKP MK hem-de RSFSR ministrler geňeşiniň guramasy, soňra SSKP MK gazetiniň hökmünde, 1974 ýylyň 1 ýanwaryndan SSKP MK, RSFSR Ministrler geňeşiniň hem-de Ýokary geňeşiň guramasy. 1986 ýylda baş redaktoryň wezipesini eýelän Walentin Wasilýewiç Çikin 1990-1991 ýyllarda gazetini RSFSR KP hem-de çep-patriot güýçleriň pikirlerini ýaýradýjy akymyň ýolbaşçy birleşiginiň neşirine öwürdi. Onda aýratynam Gennadiý Zýuganowyň “Arhitektor u razwalin” (“Harabaçylygyň ýanyndaky mimar”)-üýtgedip gurmagyň ideologlarynyň biri bolan A.N.Ýakowlewiň garşysyna hem-de “Slowo k narodu” (“Söz halka”)-RSFSR hökümetine garşy ugrukdyrylan sowet intelligensiýasyna çagyryş, Nina Andreýewanyň “Ne mogu posrupitsýa prinsipami” (“Garaýyşlarymdan el çekip bilemok”) haty-A.N.Ýakowlewiň beýany boýunça: “üýtgedip gurmak güýjüne garşy manifest”.

Neşir 1991 ýylyň awgustyndan soňra we 1993 ýylyň oktyabr-noýabr aýlarynda syýasy ahenlere görä ýapyldy.

Häzirki döwürde “Sowet Russiýasy” gazetini “Garaşsyz halk gazetini” ady bilen çykýar.

60-70 ýyllarda neşiriň taryhy

“Delo” žurnaly, 1869 ýyl, fewral

Ýöriteleşdirilen ugry: edebi-syýasy žurnal

Çykýan döwri: her aýda

Dili: rusça

Redaksiýanyň adresi: Sankt-Peterburg, Nadeždinskaya köç.39 j.

Baş redaktory: N.I.Şulgin(1866-1879), P.W.Bykow(1880-1881).

N.B.Şelgunow(1881-1882),K.M.Stanýukowicz

(1883),W.P.Ostrogorskiy(1883-1884),

D. N.Sertelew(1885-1886),I.S.Durnowo(1886-1888)

Neşir eden: N.I.Şulgin (1866-1879), G.Ýe.Blagoswetlow (1880)

G.Ýe.Blagoswetlowyň mirasdüşerleri(1880-1883)

K.M.Stanýukowiç,(1884),I.S.Durnowo(1885-1887),

N.I.Durnowo(1887-1888) (Russiýa)

Neşiriň taryhy: 1866 ýyldan 1888 ýyla çenli

Göwrümi: 30 çaphana listi

Tiražy: 3000-5000 ekz.

Ylmy-edebi žurnal “Delo” 1869 ýyldan başlap “edebi-sýýasy” žurnal bolýar. Her aýda bir gezek çykýan bu žurnal rewolýusion-demokratik ugurly bolup, ol raznoçinçi akymyň guramasydyr. Žurnal 1866 ýylyň ortalaryndan başlap tä 1888 ýylyň ýanwaryna çenli Sankt-Peterburgda neşir edilipdir.

“Delo” žurnaly 1866 ýylda hökümet tarapyndan ýapylan “Russkoýe slovo”(Rus sözi) žurnalyny gös-göni dowam etdiriji hasaplanypdyr. Ol D.W.Karakozowyň atuwyndan soň ýapyldy. Žurnal heniz “Rus sözi” hem-de “sowremennik”(Döwürdeş) gadagan edilmезinden öň oýlanyp tapylypdy. Ýöne neşirýatçy N.I.Şulgin oňa ýazyljaklaryň sanynynyň azlygyndan zyýan çekmekden howatyrlanyp, gol çekmegi haýalladýardy. Iki žurnalyňam gadagan edilmegi bolsa oňa bähbit getirdi. Şeýle bolansoň ol G.Ýe.Blagoswetlow bilen bilelikde “Delo” žurnalyny çykarmak hakda ylalaşyk baglaşdy. Şeýlelikde žurnal “Rus sözünüň” dowamy hökmünde ol onuň okyjylaryna ugradylýardy.

“Delo” žurnaly N.A. Nekrasowyň A.A.Kraýewskiniň “Oteçestwennyýe zapiski”(Watan hatjagazlary) neşirini alýança, bir ýarym ýylyň dowamynda ýeke-täk çürt-kesik neşirdi. Emma neşirýatçy täze neşirde “Rus sözünüň” žurnalistleri bilen işleşmäge ýol bermeli dældigi hakda duýdurylypdy. “Rus sözünüň” mirasgäri bolmagy neşiri ilkibaşda metbugatyň barlagyndan geçmezden çykarmaga

rugsat berilse-de 1866 ýylyň awgustynda oňa metbugatyň barlagyndan geçmek borjy ýüklenildi.

1866 ýyldan 1879 ýyla çenli N.I.Şulgin žurnalyň galp(kagyz ýüzünde) neşirýatçy-redaktory bolupdyr. Iş ýüzünde “Delonyň” redaktory mundan öňem “Rus sözünde” bolşy ýaly G.Ýe.Blagoswetlow bolmagynda galypdyr. Blagoswetlow diňe 1880 ýylda öz ölümünüň oň ýanynda žurnalyň resmi neşirýatçysy bolupdyr.

Hiç bir žurnal 70-80 ýyllarda “Delo” žurnalynyň metbugatyň şeýle basgysyna sezewar bolmady. “Deloda” metbugatyň gözegçiligi astynda bolmadyk žurnallardan hiç bir päsgelçiliksiz geçýän makalalary çap etmeklik gadagan edilýärdi. Käwagt bolsa žurnalyň taýyn sanynyň ýarysyndan köprägini çap etmek gadagan edilýärdi. Şeýle kyn ýagdaýlarda žurnalyň çykyşyny üpjün etmek üçin redaktoryň agramly makalalar gorunyň bolmagy gerekdi. Şeýlelikde žurnal diňe her gije-gundizde 16-18 sagadyny bagş edip işleýän Blagoswetlowyň ýadawsyz gaýraty bilen çykýardy. Ýöne neşirýatyň bar yhlasyna garamazdan žurnal köplenç öz okyjylaryna gijigip barýardy. Gonorarlary tölemekligem köplenç gijikdirilýädi.

D.I.Pisarew(“Emele gelen dyknyşyk”, “Ýaşaýyş üçin göreş”), N.W.Şelgunow, S.S.Şaşkow, P.N.Tkaçew, G.Ýe.Blagoswetlowyň özi, K.M.Stanýukowiç, W.O.Portugalow, L.I.Meçnikow, Elize Reklýu, L.A.Tihomirow, P.L.Lawrow, W.W.Berwi-Flerowskiý we beýlekiler žurnalyň öňdebaryjy publisistleri bolupdyrlar.

N.F.Bažin, A.K.Mihaýlow-Şeller, I.W.Fýodorow-Omulewskiý, F.M.Rešetnikow, G.I.Uspenskiý, S.M.Stepnýak-Krawçinskiý, D.N.Mamin-Sibirýak – prozaçylar bolupdyrlar.

Bulardan aşga-da “Delonyň” žurnalistleriniň arasynda D.D.Minaýewi, P.I.Ýakobi, A.P.Şapowy, N.M.Ýadrinsewi ýatlamak bolar. Şeýlelik bilen žurnalistleriň hem-de

ýazyjylaryň köpüsi çäksiz häkimlilik bilen göreşmegiň bar bolan usullaryny ulanmagyň tutanýerli tarapdarlary bolupdyrlar. Ýöne olara bu soraglar boýunça žurnalda öz pikirlerini aýtmak biçak kyn bolupdyr. Blagoswetlow nebsewür neşirýatçy abraýyny alypdyr(žurnalnyý ekspluatator-žurnal ezijisi). Ol öz žurnalynda altmyşlaryň iň meşhur ideallaryny ezip, öz bähbidine ulanypdyr we dereje gazanypdyr. Ykdysady äheň Blagoswetlowyň öňki redaksiýanyň ýaş işgärleri bilen tersleşmegine, dawalaşmagyna sebäp bolupdyr. Netijede 1867 ýylyň maýynda onuň D.I.Pisarew, W.A.Zaýsew hem-de N.W.Sokoloý bilen arasy bozulýar.

Ýöne Blagoswetlow özüniň günbatarçylyk garaýyşlarynda dogruçyldy. Ýagny ol”Hemme zat halk üçin, halkdan ötri hiç zat” diýen şygar bilen hereket edýän garaýyşly toparyň tarapdary dälidi. Bu babatda ol özüniň belli “dana egoist” pikirdeşi D.I.Pisarewden görelde alýardy.

“Biziň jemgyýetimizi onuň öz ölçeg birligi bilen ölçemeli; bu bir beýik hem samsyk Bambino, onuň entek ýagty hemem dogruçyl pikirlere güýji ýetenok; Bambino şalgam hemem sarymsak talap edýär, oňa bolsa dürli-dürli aramguşaklygyň ösümliklerini getirip berýärler.”

G.Ý.Blagoswetlow. Blagoswetlowyň neşiri özüniň “çürtkesik” eýýamynyň 18 ýylynyň dowamynda okyja çuň täsir ediş derejesi bilen “Watan hatjagazlary” žurnalyndan soň ikinji ýerde durnukly abraýyny saklap geldi. Žurnalyň garşydaşlarynyň pikirine görä, ol materializmi wagz etmekde gönümel hemem ahlaksyz bolupdyr. Emma muňa garamazdan okyja edýän täsiri diýseň uly bolupdyr. Ylaýta-da žurnal oba ýerlerinde giňden ýaýrapdyr. Onuň özüniň hemişelik abunaçylary bolup, tiražy 1868 ýylda 3500 ekzemplýar,1870-1881 ýyllarda bolsa 4000-5000 ekzemplýar aralygynda bolupdyr. Şeýlelikde “Delo” Russiýada iň söýlüp okalýan žurnallaryň üçlüginiň hataryna goşulypdyr. Ýagny

Nekrasowyň “Watan hatjagazlary” hemem buržuaz liberallarynyň guramasy bolan “Ýewropanyň habarlary” žurnallary bilen bir hatarda bolupdyr.

Žurnal özüniň esasi ideýalaryny “Rus sözünüň” ýörelgelerine eýerip, ähli bölümlerinde wagz edipdir; belletristikada(proza eserlerinde) ýagny diňe bir çeperçilik maksada eýermän, eýsem diňe žurnalyň umumy tanyşdyrylyşyna hyzmat edýän(publisistikada we edebiýat tankytlaryn, ykdysadyýet hakdaky makalalarda, bilimde, taryhda, aýallary tabynlykdan azat etmek, tebigy ylymlar hakda) suratly şekiller görnüşinde berlipdir. Belletristika bölümüniň redaktory A.K.Şeller-Mihaýlow; “ýazyjy hemişe suratlary bilen däl-de pikirleri bilen güýçlüdir”-diýip hasap edipdir. Žurnal krepstnoýçylygyň galyndylaryna garşy çykyş edipdir. Krepstnoýçylygyň agyr ýagdaýy barada materiallary yzygiderli ýerleşdiripdir. Jemgyýetiň goragynda çykyş edip, daýhançylyk hojalygynyň kollektiw görnüşinde alnyp barylmaladygyny ündäpdir. Hakyky sungat eserlerinde “arassa sungat” nazaryýeti bilen göreşipdir.

“Diňe bir makalalar bir ugurly bolman, eýsem zatlara baha bermek şol bir kem baha, ýüzleý ýa-da aşa üstüne gitme, bir söz bilen aýdylanda blagoswetlowçady”.

S.A.Wengerow. Setanda-seýranda bolsa-da “Delo” bilen “Watan hatjagazlarynyň” arasynda köne jedel ýüze çykýardy. Aýratynam Blagoswetlowyň žurnalynda M.Ýe.Saltykow-Şedrininiň satiralaryna kem baha garaýardylar. Ýöne žurnalyň redaksiýasy hatda Lew Tolstoýyň, I.S.Turgenewiň, I.A.Gonçarowyň, F.M.Dostoýewskiniňem döredijiligine sarpa goýmaýardy. Emma muňa garamazdan iki umumylykda alnanda iki žurnalam kän soraglar boýunça raýdaş bolup çykyş edýärdiler.

Saltykow-Şedrin “Delonyň” belletristik ýazyjylarynyň arasynda diňe Fýodorow-Omulewskä onuň “Swetlow” hem-de

“Şag za şagom”(“Ädimme ädim”) romanlary üçin sarpa goýýardy. Ýokary hilli asyl proza eserleriniň ýetmezçiliginiň öwezini “Delo” günbatar edebiýatynyň terjimeleri bilen doldurmaga çalyşýardy. Şunda Fridrih Şpilgageniň romanlary çap edilipdir. Wiktor Gýugonyň, Emil Zolýanyň, Andre Leonyň we başga-da birnäçe günbataryň öňdebaryjy romançylarynyň romanlary, Şandor Pýotefiniň goşgulary çap edilipdir.

Blagoswetlowdan soň. G.Ýe.Blagoswetlowyň ölüminden soň, 1880 ýylyň noýabrynda žurnalyň eýesi Ýe.A.Blagoswetlowa bolýar. Žurnalda düýpgöter özgerişlikler bolup geçýär. Iň tanymal tankytçylardan biri N.W.Şşelgunow žurnalyň redaktory hem-de ruhy serdary bolýar. “Delonyň” Saltykow-Şedriňiň “Watan hatjagazlary” bilen eýeleýän ugurlarynda göz-görtele ýakynlaşma bolýar. Žurnalda heniz Blagoswetlow barka çykyş edip başlan M.A.Protopowyň, N.S.Rusanowyň, N.F.Annenskiniň, P.F.Ýakubowiçiň, Ýa.B.Abramowyň, A.I.Iwançin-Pisarewiň çykyşlaryna görnükli orun berilýär. (Şeýle ýagdaý “Watan hatjagazlarynda-da bolup geçýär”).

Neşiriň estetik ýolbaşçylygyny K.M.Stanýukowiç öz üstüne alýar. 1883 ýyldan bolsa ol žurnalyň doly hukukly ýolbaşçysy hem-de eýesi bolýar. Şu ýyllarda žurnalda Gi de Mopassanyň, Alfons Dodeniň, Rafaello Jiwannioliňiň, Eliza Oželkonyň terjime edilen eserleri peýda bolýar. Žurnalyň çaphana işleriniň ýerine yetirilişi gowulanýar. Estetiki taýdan talap ediji bolmadyk G,Ýe.Blagoswtlowa girdeji getiren dar düşünjeli belletristikany ol žurnaldan kowup çykarýar. Onuň ýerine täze edebiýat ýüzlerini teklipe edýär. Netijede “blagoswetlowçy” okyjy žurnaly terk edýär.

“Biz gimnaziýaçylary haýran galdyrýan blagoswetlowça sögünçden, kilçiklikden gaça durýarys. Bary-ýogy iki-üç sany okalan kitabyň esasynda ylmyň hem-de durmuşyň çylşyrymly

soraglaryny ýüzleý çşzýän bolup, eger ýadyňyza düşýän bolsa öň “Delo” goppamsyraýardy. Biz “Taýn Baldy” (“Baldanyň syry”) ýa-da şoňa meňzeş dar düşünjeli hem-de ganhoe romanlary bermeýäris. Onuň netijesinde meniň pikirimçe köne okyjy gaçyp gidýär. Ýöne täzesi has giň okyjy ssenzi(bilim derejesi) hasaplanylýar, öňkisi bolsa närza bolýar. Öňräk şolaryň biri žurnalda maňa arzyny aýdyp şeýle diýdi:”Öň-diýdi ol,-“Delo” işi etmesi ýaly edýärdi-ajapdy, häzir bolsa romanlaram oň yaly bir gyzykly hem däl”.

K.M.Stanýukowiçin L.I.Meçnikowa ýazan haty, 1883 ýylyň 28 apreli.

Ýöne çaknyşma ýyllarynda žurnala ýazylyşyk diňe bir “Deloda” däl, eýsem “Watan hatjagazlarynda-da” görnetin pese gaçýar. Eger “Delonyň” 1881 ýylda 5000 sany abunaçysy bolan bolsa, 1882 ýylda diňe 4100, 1883 ýylda bolsa eýýäm 3400, 1884 ýylyň başynda bolsa 3200 abunaçysy bolupdyr.(Umumy tiraž birnäçe esse köpräk çap edilipdir). “Delo” ähli demokratik žurnallar bilen umumylykda çökgünligi başdan geçirýärdi. Stanýukowiç bu hakda bilmegem islemeýärdi. Hiç bir terjime edilen belletristika (proza eseri), A.I.Erteliň, M.N.Albowyň, I.N.Potapenkonyň ady geçýän, segsenleriň täze edebiýatam bu ýagdaýy düzedip bilmedi. “Watan hatjagazlarynyň” redaktory muny köne görnüşdäki “ideýaly” žurnallaryň çökgünligi diýip belläp geçipdir: “...”Niwanyň” 90 müň abunaçysy bar. Munuň ýalyny biziň uly žurnallarymyz düşünde-de görmediler. Ynha indi ikinji ýyldyr žurnala abuna ýazylyşyk artmagyň deregine pese gaçýar. Ähli ýadawlylyk duýulýar, kitap hiçkimi gyzyklandyranok, her kim gazete ýa-da suratlar bilen bezelen žurnala ýazylýar.”

M.Ýe.Saltykow-Şedriniň D.N.Mamin-Sibirýaga ýazan haty, 1884 ýylyň 10 ýanwary.

80 ýyllaryň çylşyrymly edebi ýagdaýy täze gymmatlyklary öňde goýýardy. A.P.Çehow “Delo” žurnalyny iň bir körzehin

edebiýat žurnalynyň sinonimi hasaplapdyr hem-de uzak wagtlap her aýlyk galyň žurnallarda çap bolmakdan düýbünden boýun gaçyrypdyr. Ol onuň deregine gazetini, suratlar bilen bezelen žurnaly hemem kiçi habarlar gullugyny makul hasaplapdyr. Şol döwürüň “Delo” žurnalynyň ähli ýatlamalary onuň üýtgeşsiz gynaňly tekstinde beýan edilýär. Hatda “Delonyň” mejbur ýapylýanlygy hakdaky habaram onda duýgudaşlyk döretmändir: “...”Delonyň” öz asyrynny ýaşap gutaryanlygy dogrumy? Eger dogry bolsa, ýoluň ak bolsun! Bu žurnaly gowy görmändim, günäli adam. Ol meni gaharlandyryýardy. Ýogsa-da häzirki žurnal garypçylygynda “Delo-da” bir işe ýarardy”.

A.P.Çehowyň “Oskolki”(“Bölejikler”) žurnalynyň neşirýatçy-redaktory N.A.Lýkine ýazan haty, 1884 ýylyň 20 maýy.

Žurnalyň bes edilmegi. Eger “Watan hatjagazlary” 1884 ýylyň aprelinde dört ministriň görkezmesi boýunça togtadylan, “Dela” beýle howp abanmandy-žurnal metbugatyň golastynda çykansoň, metbugatyň düzgünlerini hiç kim bozup bilmeýärdi. Ýöne barybir žurnalyň ýolbaşçylary N.W.Şelgunowyň 1883 ýylda, we K.M.Stanýukowiçiňem 1884 ýylda tussag edilmekleri onuň çykmasyny gadagan etdi. Okyjylara göýberilen soňky sany maýyňkydy. Radikal žurnalistika wagtlaýyn gutarypdy. Žurnalyň indiki hemem ýeke-täk sany laýyk bir geçensoň, 1885 ýylyň maýynda çykýar. Onda M.K.Sebrikowa we Alfons Dode tarapyndan öň başy başlanan romanlar tamamlanypdy. Ýöne žurnalyň öňki neşir bilen hiç bir umumylygy ýokdy. Onuň daşynda konserwatiw neşirýatçy I.S.Durnowyň hem-de redaktor D.N.Sertelewiň atlary görkezilipdir. 1886 ýylyň başyndan başlap Iwan Durnowo žurnaly boýdan-başa ýañadan täzelemäge synanyşypdyr. Ýöne ol zýygiderli çykmandyr. 1888 ýylda çykan ilkinji sany bilen bolsa ol abunaçylarynyň ýoklugy sebäpli bes edilipdir.

„RUS HASABATLARY” gazetı

1863 ýylyň 3 sentýabryndan bäri Moskwada çap edilen gazet ilki başda hepdede üç gezek çykypdyr. 1868 ýyldan başlap bolsa ol her gün çykyp başlaýar. Gazeti esaslandyran N.F. Pawlow onuň baş redaktory bolupdyr. Ol bu neşiri özüniň “Naše wremýa”(Biziň döwrümüz) gazetiniň ýapylmagynyň yz ýany kabul edipdir. Soňra gazetı 1865 ýyldan başlap I.N.Pawlow, 1866 ýylyň ortasyndan bäri N.S.Skworsow, 1882 ýylyň ahyrynda bolsa W.M. Sobolewskiý dagy neşir edipdirler. Gazetiň redaktorlaram şolaryň özleri bolupdyrlar. 1883 ýylda gazet edebiýat dostlugynyň hususyýetçiligine geçýär. Onuň düzümine W.M.Sobolewskiý, professor A.I. Çuprow, P.I.Blaramberg, G.A. Janşyýew, M.A.Sablin, professor A.S.Posnikow, A.P.Lukin, professor D.N.Anuçin, W.Yu.Skalon, Paganussi hem-de Bogdanow giripdirler. Jogapkär redaktorlary 1890 ýylyn ortalaryndan başlap A.S.Posnikow, 1891 ýyldan bäri bolsa şonuň özi bilen W.M.Sobolewskiý bolupdyrlar.

Gazet 1898 ýylyň martynda 3-nji gezek duýduryş alansoň onuň çykması iki aýlap saklanyldy. Soňra ol Metbugat ustawynyň 144 maddasynda ýola goýlan bellige görä metbugatyň aýratyn görnüşli başlangyç çapyna tabyn edildi.

“Rus hasabatlary”(“Russkiýe wedomosti”) diňe bir Moskwanyň milli ýa-da ownuk çapynyň däl-de eýsem umuman biziň gündelik neşirlerimiziň hatarynda-da aýratyn orun eýeleýär. Bu iň gowy aýlyk žurnallar tarapyndan döredilen çaphana guramasynyň ýokary görnüşine doly mahsus bolan ýeke-täk gazetdir. “Rus hasabatlary” hiç wagtam toplumyň islegine ýaranjaňlyk etmändir. Gaýtam ol tersine okyjylar köpçüliginiň derejesine düşmän ony öz derejesine çenli ýokary

götermäge çalyşýar. Bu bolsa gazeti “şadyýan”, “şagalaňly” diýip öwrenişen toplумыň arasynda gazetiň abraýyny “ýürekgysgynç” “professorlaryňky” we şuna meňzeş sözler bilen pese gaçyryýan ýagdaýy döredýär. Ýöne bu ýagdaýam gazetiň Moskwada bolşy ýaly aýratynam merkezi hem-de gündogar Russiýada giňden ýaýramagyna(20 müň.ýokary) päsgel berip bilmedi. Rus welaýatlarynyň in gowy gatlaklary “Rus hasabatlaryny” okaýarlar. Gazetiň işi diýseň çynlakaý hem manyly alnyp barylýar. “Rus hasabatlarynda” gazetiň hataralaryny doldurmak üçin bolar-bolmaz zatlar ýa-da göwrümi gysylan habarlar asla ýazylmandyr. Gazetiň abuna bahasy beýleki gazetleriňkiden pes bolupdyr. Gazet maglumatlary berk seljerip berýär. Russiýanyň ähli künjünde özüniň ynamdar habarçylary bolan bu gazet döwleti we jemgyýeti gyzyklandyryýan diňe seljerip barlanylan maglumatlar hakda habar berýär. Ol öz-özünü dolandyryýan guramalaryň işini hem-de jemgyýetçilik başlangyçlarynyň ýüze çykmasyny uly üns bilen yzarlaýar.

Ýewropanyň uly şäherleriniň ählisinde şolsanda Amerikanyň käbir ýerlerinde “Rus hasabatlary” diňe bir daşary syýasat bilen däl, eýsem köpçüligiň durmuşy, işçi hereketleri bilen gyzyklanýan ýörüte habarçylary bar. Aýratynam G.B. Ýollasyň Berlin habarçylygy hakda berilýär. Demirgazyk Amerikadan hanym Mak-Gahan uzak wagtlap habar beripdir, Angliýadan bolsa Dioneo.

“Rus hasabatlary” şeýle hem günbatar Ýewropanyň edebiýatyny hem-de ylmy pikirlerini beýleki gazetlere garanda has ünsliüräk yzarlapdyr.”Rus hasabatlarynda” öňdebaryjy makalalaryň bölümi aýratyn yhlas bilen alnyp barylýar. Ony düzmeklige Moskwanyň uniwersitetiniň in gowy güýçlülери gatnaşýarlar. “Rus hasabatlarynyň” gazet şol bir belli günlerde peýda bolýan hemişelik felýetonlardan gaça durýar. Ol powestleri hem-de hekaýalary, aýry-aýry tankydy, taryhy ýa-da

ylmy makalalary bermegi makul bilýär. Proza eserlerini ýazyjylardan(belletristler) “Rus hasabatlarynda” Ýe.Ardow, K.S. Baransewiç, P.D.Boborykin, I.P.Belokonskiý, N.N.Zlatowratskiý, S.Ýa.Ýelpatýewskiý, W.G.Korolenko, D.N.Mamin-Sibirýak, Dioneo, G.A.Maçtet, F.D.Nefedow, I.N.Potapenko, Saltykow, P.A.Sergeýenko, K.M.Stankýukowiç, L.L.Tolstoý-ogly, L.N.Tolstoý, Gleb Uspenskiý, Anton Çehow we başgalar peýda bolýarlar. D.n.Anuçin, Wedeneýew(lakamy), Alekseý Weselowskiý, G.A.Žanşýýew(reformalar taryhy boýunça “Soraglar”),I.I.Iwanow, P.N.Milýukow, N.K.Mihaýlowskiý, A.L.Skabiçewskiý, W.Ýe.Ýakuşkin(gymmatly taryhy, edebiýubileý makalalary)we başga-da birnäçe awtorlar gazetde özleriniň ylmy-publisistik hem-de tankydy mazmunly felýetonlaryny ýerleşdiripdirler. Lukin”Agras synçy” hem-de I.O.Wasilewskiý-Bukwa “Peterburgdan hatlar” ýaly jemgyýetçilik durmuşyndan alnan felýetonlary beripdirler.

80 ýyllarda A.I.Wwedenskiý has soňra bolsa I.I.Iwanow we başgalar žurnal synlaryny ýazypdyrlar. Teatr hem-de saz hasabatlaryny I.I Iwanow, Blaramberg, Kaşkin we başgalar beripdirler. Özüni üns bilen yzarlaýan “ýagşyniýetliler” tarapyndan gurşalan gazet(hatda “Moskwa hasabatlarynda olaryň biri birnäçe ýyl mundan ozal, “Rus hasabatlarynyň ýolbaşçylarynyň Rus döwlet gurluşynyň esaslaryna wepalydyklaryna ikinji gezek kasam etmeklerini talap edipdir) islese-islemese ýakdanaşa hüşgär hem-de çydamly bolmaly bolupdyr. Şonuň üçinem onuň ugry aýdýan zady bilen däl-de dymýan zady bilen kesgitlenilipdir.

„Delo” (20 asyryň žurnaly)

Yöriteleşdirilen ugry: ylmy we syýasy-jemgyýetçilik žurnaly

Çykýan döwri: iki hepdeden

Dili: rusça

Redaksiýanyň adresi: Moskwa

Neşir edýän (ýurt): Russiýa

Neşiriň taryhy: 1916 ýyldan 1917 ýyla çenli

“Delo”- Iki hepdeden bir çykýan ylmy we syýasy-jemgyýetçilik neşir bolup, ol goragçy azlyklaryň(menşewikleriň) žurnalydyr. 1916 ýylyň awgustyndan başlap 1917 ýylyň ýanwaryna çenli redaktorlar A.N.Potresowyň, P.P.Maslowyň we L.I.Akselrodyň(Ortodoks) ýolbaşçylygy astynda Moskwada neşir edildi. Neşir A.N.Potresowyň başlangyjy bilen ýola goýuldy. “Delo” Potresowyň öňki ýapylan “Naşa zarýa”(“Biziň şapagymyz”), “Naşe delo”(“Biziň işimiz”)-Sankt-Peterburgdaky neşirleriniň dowamydyr. 1916 ýylda onuň 10 - sany(şonuň 3-si goşadyr), 1917 ýylda 1- sany çykdy. Žurnal RSDRP-niň patriotik ganatynyň garaýyşlaryny beýan edýärdi. Žurnalyň redaktorlarynyň öz makalalary ideologik äheňindedi. Olara halkara we içeri syýasy partiýanyň tärleriniň we usulynyň soraglaryny aýdyňlaşdyrypdyrlar. Neşiriň syýasy dünýä garaýyşy şu şekilde beýan edilipdir:

“Russiýa gaýtadan dogulmasa onuň goragy mümkin däl, yöne tersine-de ony goramazda, ýañadan dogulmasy mümkin däl...Marksistlere “Soýuz”(birleşik) sözünden gorkmazlygyň döwri geldi we syýasy elipbiýe sarpa goýmakdan ahyryn

şekilsiz “amalgama” bilen wagtlaýyn soýuzyň soýuzyň arasyndakyaratapawudy saýgarmagy öwrenmeli.”

Munuň ýany bilen žurnal edebi-çeper tankyda köp ýer beripdir. Bu babatda žurnalda W.I.Zasuliç, D.I.Zaslowskiý, W.L.Lwow-Rogaçewskiý, Ýe.A.Gutowskiý, I.N.Dementýew webeýlekiler çap bolupdyrlar.

“PRAWDA”

Ölçeği: A2

Baş redaktory: B.O.Komosskiý

Esaslandyryldy: 1912 ýylyň 5 maýy

Syýasy degişliligi: RFKP guramasy

Baş edarasy: 125993,GSP-3, Moskwa, Prawda köç.24

Tiraży: 100 300(2008)

“Prawda”- gazetini uzak wagtlap bolşewikleriň (b)(RSDRP, (b) RKP, (b) WKP, SSKP) merkezi guramasynyň gündelik gazetini we has täsirli sowet neşiri bolupdyr. Has takygy ýurduň baş gazetidir. Sylaglary: (1945,1962) Lenin Ordeniniň ikisi,(1972) Oktýabr rewolýusiýasynyň Ordeni. Häzirki günde – RFKP guramasy bolup, hepdede üç gezek çykýar. 2008 ýylyň awgustyndaky tiraży 100 300 ekzemplýar.

Gazetiň döredilişi (b) RSDRP Pragada geçen 6-y bütinrussiýa konferensiýasy W.I.Leniniň başlangyjy boýunça köpçülikleýin işçi bolşewikleriň gündelik gazetini çykarmak kararyna geldi we 1912 ýylyň 22 aprelinde (5 maýda)

“Prawdanyň” ilkinji sany çykdy. Şol döwürde “Prawda” (b) RSDRP Merkezi komitetiniň resmi guramasy dälidi. Şeýle gazet diýlip bikanun çykarylýan gazet “Sosial-demokrat” hasap edilýärdi. Ol daşary ýurtda çap edilip, Russiýa bikanun ýollar bilen getirilipdir. Entek oňa çenli 1908 ýyldan 1912 ýylyň apreline çenli L.D.Trosskiniň redaktorçylygynda sosial-demokratik gazet “Prawda” çykypdyr. Onuň halkara bölümini A.A.Ioffe alyp barypdyr(t.n.”Wena ”Prawdasy”). Şol bir at bilen ikinjin gazetiniň çykmagy birdenkä jedel döretdi. Şol bir sanda treteý kazyýeti hökmünde hatda nemes socialistlerine-de ýüz tutuldy. Ýöne bu hem hiç bir netije bermedi. “Prawda” ady bolsa Lenin gazetini hökmünde saklanyp galdy. Gazetini tiražy takmynan 40 müň ekzemplyara, käwagt bolsa 60 müňe-de ýetipdir.

Rewolýusiýadan öňki döwür. Gazet birnäçe gezek ýapylypdyr. Ýöne ol başga atlar bilen çykmagyny dowam etdirýärdi. 1913 ýylda “Raboçaýa prawda”(“Işçi prawdasy”), “Sewernaýa prawda”(“Demirgazyk prawdasy”), “Prawda truda”(“Zähmet prawdasy”), “Za prawdu”(“Prawda üçin”), 1914 ýylda – “Proletarskaýa prawda”(“Zähmetkeşler prawdasy”), “Put prawdy”(“Prawdanyň ýoly”), “Raboçiy”(“Işçi”). 1914 ýylyň 8 iýulynda(21 iýulda) birinji jahan urşunyň öň ýanynda gazet gutarnykly gadagan edildi.

“Prawda” 1917 ýylda. Nemes maliýeleşdirmesiniň meseleleri. Artur Simmerman, 1917 ýylda Germaniýanyň daşary işleri boýunça stats - sekretary. Fewral rewolýusiýasyndan soňra “Prawda” 1917 ýylyn 5 martyndan (18 martyndan) Merkezi Komitetiniň hem-de (b) RSDRP Peterburg komitetiniň guramasy hökmünde çykyp başlaýar. “Prawdanyň” tiražy 85-90 müň ekzemplyara ýetýärdi. Käbir alymlaryň pikirine görä gazet bu döwürde Parwusyň arada durmagy bilen Germaniýa tarapyndan işeňňir maliýeleşdirilipdir. Germaniýanyň (daşary işler ministri) stats –

sekretary Kýulman 1917 ýylyň 3 dekabrynda kaýzere ýazan hatynda şeýle belleýär: “Bolşewikler” diňe bizden dürli kanallar arkaly hem-de dürli lakamlar bilen gaznanyň hemişelik akymyny alyp başlanlaryndan soň, olar özleriniň baş guramasy bolan “Prawdany” aýaga galdyrdyryp bildiler. Şeýdip ilkinäşda az biýady bolan partiýalaryny görnetin giňeldip, ony has kuwwatly wagz etmegi ýola goýup başladylar”. 3 iýulda stats – sekretar Simmerman “Leniniň parahatçylyk wagzy gitdigiçe güýçlenýär we “Prawda” gazetini eýýäm 300 000 ekzemolýar edilip çap edilýär”- diýip, kanagatlanmak bilen telegraf habaryny beripdir. Ýöne resminamalaryň asyl bolşy ýaly oňa salgylanýan gazetini tarapdarlary bu çaklama garşy çykýarlar. 1917 ýylyň 5 iýulynda (18 iýulynda) Petrogradda häkimiýete garşy edilen çykyşlardan soň gazet ýapyldy we ol oktyabra çenli dürli atlar bilen çykdy. (“Prawdanyň listogy, “zähmetkeşler”, “Işçi”, “Işçi ýoly”). 1917 ýylyň 27 oktyabrynda (9 noýabrynda) Oktyabr rewolýusiýasyndan soň gazet ýene-de (b) RSDRP Merkezi Komitetiniň guramasy hökmünde “Prawda” ady bilen çykyp başlady.

“Prawda” sowet döwründe. 1918 ýylda kommunistik däl pressanyň ýok edilmegi bilen sowetleriň guramasy hasap edilýän “Izwestiýany” hem gysyp “Prawda” ýurtda baş gazet bolýar. Onuň lkinji sanynyň çykan güni bolan 5 maý “Çap günü”- diýlip yglan edilýär. Gazetini tiražy artýar we 1975 ýylda 10,6 mln.ekz. ýetýär. Bu ýagdaý SSKP agzalarynyň partiýa neşirlerine ýazylmagynyň hökmanydygy bilen düşündirilýär. “Prawdada” hatda az tanalýan familiýalar tarapyndan yazylan makalalaram, oçerklerem, felýetonlaram bütin ýurt tarapyndan edil ýerine ýetiriläýmeli buýruk ýalydy.

Sowet döwri dagandan soňky “Prawda” 1991 ýylyň 19 awgustynda “Prawda” Adatdan Daşary ynanylan Döwlet

Komitetiniň karary bilen ýapylmadyk dokuz gazetiniň sanawyndady. 1991 ýylyň 22 awgustynda gazet SSKP MK guramasy hökmünde iň soňky gezek çykýar. Şol gününň özünde ADYDK we dagan SSKP guramasyny goldaýan neşir hökmünde gazetiniň çykarylyşy B.N.Ýelsiniň buýrugy bilen togtadyldy. Sentýabrda gazet “umumysyýasy gazet” hökmünde çykyşyny täzeläp, zähmet kollektiwi tarapyndan neşir edilýän gazete öwrülýär. Gazetiniň dolandyryjy guramasy hökmünde redaksiýanyň ýany bilen N.I.Ryžkowyn başda durmagynda jemgyýetçilik geňeşi döredilýär. 1992 ýylda “Prawda-Interneşnl” ZAO döredilýär we 1996 ýyla çenli gazeti Yannikosyn grek işewürleri gözegçilik edýärler. 1993 ýylyň 4 oktyabryndaky wakalardan soň neşir ýene-de gysga wagtlyk saklanylýar. 1997 ýylyň aprelinden başlap gazet SFKP 4 gurultaýynyň ýörite tassyklanan karary esasynda RFKP guramasy hökmünde çykyp başlady. 2003 ýyla çenli “Prawda” ady bilen birnäçe gazet çykýardy. Şol sebäpli haryt belligi üçin döwürleýin kazyýet düşünişmeleri dowam edýärdi. Şonuň üçin asyl “Prawdany” köplenç “Gyzyl Prawda” ýa-da “RFKP Prawdasy” (“Russiýa Federasiýasynyň Kommunistik Partiyasy”- diýen setiri üçin) diýip atlandyryýardylar.

“Prawdanyň” Baş redaktorlary :

Poletaýew, Ýegorow, Molotow, Stalin, Buharin, Nikolay Iwanowıç (1918-1929)

Olmskiy, Mihail Stepanowıç, Sawelýew, Maksimilian aleksandrowıç (1928-1930)

Mehlis, Lew Zaharowıç (1930-1937)

Nikitin, Iwan Ýefimowıç (1937-1938)

Pospelow, Pýotr Nikolaýewıç (1940-1949)

Suslow, Mihail Andreýewıç (1949-1950)

Ilicýow, Leonid Fýodorowıç (1951-1952)

Şepilow, Dmitriý Trofimowıç (1952-1956)

Satýukow, Pawel Alekseýewıç (1956-1964)

Rumýansew, Alekseý Matweýewiç (1964-1965)
Zimýanin, Mihail Wasilýewiç (1965-1976)
Afanasyew, Wiktor Grigorýewiç (1976-1989)
Frolow, Iwan Timofeýewiç (1989-1991)

“Prawdanyň” SSSR dagandan soňky Baş redaktorlary:

Seleznýow, Gennadiý Nikolaýewiç (1991-1993)
Linnik, Wiktor Alekseýewiç (1993-1994)
Ilin, Aleksandr Alekseýewiç (1994-2003- yarawsyzlygy sebäpli aýrylýar we ýogalýar.
Nikiforowa, Walentina Nikolaýewna (2003-2005)- wezipesini ýerine ýetiriji.
Şurçanow, Walentin Sergeýewiç (2005-2009)
Komoskiý, Boris Olegowiç (2009 ýyldan bäri)

“Prawdanyň” tanymal işgärleri:

Kolsow, Mihail Ýefimowiç
Ýefimow, Boris Ýefimoeiç
Nýurenberg, Amşey Markowiç
Zaslowskiý, Dawid Iosifowiç
Sturua, Melor Georgiýewiç
Žukow, Ýuriý Aleksandrowiç
Kožemýako, Wiktor Stefanowiç
Kawtaradze, Sergeý Iwanowiç

Öňki Sowet Respublikalaryň žurnalistikasy

Sowet Soýuzy darganyndan soňra olaryň ösüşi bazar ykdysadyýetine we demokratiýa geçiş ulgamynda ýaýbaňlandy diýen pikirden ugur alnyp, öňki sowet respublikalary kähallatlar “geçiş döwri” diýen jümle bilenem atlandyrylýar. Hakykatda

bolsa, täze garaşsyz döwletlerde sowetlerdensoňky ösüşiň dürli görnüşleri amala aşyryldy. Dünýä kartasyndan SSSR ýiteninden soňky onlarça ýylyň dowamynda, täze garaşsyz döwletlerde ol ýa-da beýleki gerimde we depginde bazar ykdysadyýeti gatnaşyklary ýaýbaňlandy. Demokratiýanyň ösüşiniň çaltlanmagy bolsa, o diýen birmeňzeş bolmady: bu gatnaşykda öňki sowet respublikalary diýseň durnuksyz täsiri emele getirdi. Baltika döwletlerinde, ors dilinde gatnaşyk saklaýan “raýat dällere” degişli meseleler ýaly düýpli gyşarmalaryň bardygyna garamazdan, ýewropanyň demokratik derejeleriniň esasynda gurlan syýasy-döwlet ulgamlary döredildi. Şunuň bilen birlikde, birwagtlar Ýer togalagynyň altynjy bölegini tutan bütewilikde “dolandyrylýan demokratiýanyň” dürli görnüşlerini saýlap alan, ýa-da bolmasa, awtoritar häkimiýetiň gözeilginç ýa-da göze ilmeýän anyk alamatlary bolan ýurtlar (Türkmenistan munuň anyk mysalyny görkezýär) biri-biri bilen ýaşaşýardylar. Ykdysady we jemgyýetçilik ösüşiň ýokary görkezijelerini görkezýän baltika döwletleri ÝES-e girmek üçin hakyky dalaşgärler bolup duran wagty, SSSR darganyndan soň Garaşsyz Döwletleriň Arkalaşygyna giren respublikalaryň köpüsi ösýän täze döwletleriň hataryna goşuldylar.

XXI asyryň bosagasynda öňki sowet respublikalaryň žurnalistikasy milli aýratynlygyň anyk alamatlaryny görkezýär. Eýsem-de bolsa, öňki SSSR-iň respublikalarynyň garaşsyzlyk yglan eden ilkinji ýyllaryndan soň, şu ýurtlaryň HBS ulgamy hem, öňki partiýa-döwlet ulgamynyň dargamagy we täze häkimlikleriň döremegi, döwletliligiň konstitusion we hukuk esaslarynyň döredilmegi, bazar ykdysadyýeti gatnaşyklaryndaky özgermegi, şeýle-de üýtgän geosyýasy şertlerinde öz ornuňy we wezipäni kesgitlemek we halkara gatnaşyklarynda täze hyzmatdaşlary tapmak ýaly birmeňzeş kynçylyklara sezewar boldy. Demokratiýanyň we bazar

gatnaşyklarynyň baýdagy astynda 1990-njy ýyllaryň başlarynda geçen üýtgeşmeler öňki sowet respublikalaryň neşir we elektron serişdelerinde düýpli özgermelere getirdi. Neşir ediş we habar beriş işi partiýa-döwlet monopoliýasy bolmakdan galdy we bazar gatnaşyklary ýagdaýynda amala aşyrylyp başlandy.

Senzuranyň ýatyrylmagy partiýa-döwlet gözegçiliginde işlemäge endik eden žurnalistleriň dördijilik tolgunmasyny oýardy. 1990-njy ýyllaryň başlary GDA respublikalarynda aýanlyk döwri bolsa-da, soňa-baka bu ýagdaý kem-kem aradan aýryldy. Şol bir wagtda, şol döwür milli öz-özüňe akyl ýetirmäniň döwri boldy, beýle ýagdaý kähalatlarda derejeli milletleriň we rusofobiýanyň aýratynlyk pikirlerini wagyz edýän materiallaryň habar beriş serişdelerinde peýda bolmagyna getirdi. Öňki sowet respublikalaryň habar beriş serişdelerinde täze döwletleriň garaşsyz ösüşiniň gelejegi barada oňat çaklamalar şu döwrüň aýratynlykly tarapy boldy.

Sowet Soýuzy daganyndan we GDA döräninden soňky ilkinji ýyllarda öňki sowet respublikalarynyň köpüsinde, Gruziýada, Täjigistanda, Moldowada bolsa giňgerimli ýaragly dawalara çeken ýiti içerki syýasy durnuksyzlyk žurnalistikanyň ösüşine oňasyz täsir etdi. Azerbaýjan bilen Ermenistanyň arasynda Garabagyň üstünde tutaşan çaknyşyk žurnalistleriň we habar beriş serişdeleriniň işinde oňyn üýtgeşmeleriň amala aşmagyna bökdençlik döretti. Şeýle-de bolsa, 1990-njy ýyllarda, GDA respublikalarynyň köpüsinde, hususy gazetleriň we žurnallaryň ýüze çykmagy netijesinde (adatça, hökümet neşirleriniň saklanyp galmagy bilen bile) neşirleriň kysymlaýyn gurluşy düýpgöter üýtgedi. Güýmeýji we beýleki täjirçilik ugurly neşirleriň paýy artdy. Milli dilde çykarylýan gazetleriň we žurnallaryň sany köpeldi. Şol bir wagtda GDA döwletleriniň köpüsinde ors dilindäki köpsanly we köp tiražly neşirler çykmagyny dowam etdi. Gyrgyzystanda

hökümet gazetleriniň dördüsinden ikisi ors dilinde çykarylýar, gündelik gazetleriň arasynda ors dilinde çykýan “Weçerniý Bişkegin” 50 müňlük tiražy içinde iň ulusydy. Ukrainada, Belorusda we beýleki garaşsyz döwletlerde çykýan ors dilindäki neşirleriň ähmiýeti uludyr.

1990-njy ýyllarda GDA döwletlerinde gazet-žurnal bazarynyň, neşirleriň köpüsiniň ömrüniň gysgalygy, ykdysady ýagdaýyň birden-birden tolgunmalary, döwleti dolandyryş edaralarynyň ykdysadyýet ulgamyndaky adaty däl çäreleri, mysal üçin habar beriş serişdelerine ýokary salgyt salynmagy bilen bagly durnuksyzlyk belenilip geçildi. Täze garaşsyz döwletleriň neşir we elektron habar beriş serişdeleriniň çylşyrymly ýagdaýynyň esasy sebäpleriniň biri-de HBS-niň köpüsine bazar öz-özüni dolandyryş rejesine geçmäge we ykdysady garaşsyzlygy gazanmaga mümkinçilik berýän mahabat bazarynyň çäkliligi boldy. Şonuň netijesinde, Ukrainada diňe mahabat we erotika neşirleri girdejili boldy, jemgyýetçilik-syýasy neşirleriň ählisi bolsa, syýasy we ykdysady toparlaryň gözegçiligi astynda çykarylady, sebäbi olaryň garaşsyz neşiriniň zyýanly boljagy önünden bellidi. Ykdysady garaşsyz neşirleriň goýberilmegi üçin amatly şertler Baltika ýurtlarynda bar. Mysal üçin, Estoniýada 1990-njy ýyllaryň ahryryna adybelli gazetleriň hemmesiniň döwleti däl derejesi bardy we olar döwletiň kömegine garaşly daldiler.

1990-njy ýyllarda GDA respublikalarynyň neşir bazarynda bar bolanlarynyň umumy mukdary köpelse-de, olaryň umumylykdaky tiražy kemelýärdi. Soňky ýyllarda ukrain gazetleriniň (1799-dan 2551-e çenli) we žurnallarynyň (206-dan 1374-e çenli) sany köpeldi. Şol bir wagtda-da, olaryň umumyýyllyk tiražy üçden bire azaldy. İlatyň gündelik neşirler bilen üpjünçiligi boýunça Ukraina dünýäniň gowşak ösen ýurtlarynyň derejesine düşdi: 1999-njy ýylda bu ýurtda 1000 adama gazedin 60 nusgasyndan köp düşenokdy, şol bir wagtda,

ÝUNESKO-nyň bellän görkezijisi boýunça gazet bilen üpjünçiligiň iň az derejesi 1000 adama 100 nusga bolup dur. Güýçli ykdysady pese gaçyşy başdan geçiren Ermenistanda birsydyrgyn gazet okaýan raýatlaryň paýy üç göterime çenli kemeldi.

Gündelik neşirleriň azalmagy we häkimiýediň köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň üstünden gözegçilik etme maksadynyň gowşamaýanlygy bilen baglylykda okaýjylaryň iň köp bölegini elde saklaýan iri habar beriş guramalary döwletiň eýeçiliginde, döwlet býurokratiýasynyň golastynda galdylar. Ukrainanyň hökümedi, ýurduň meýdanynyň 100 göterim ünsüni saklaýan iki sany döwlet teleýaýlymynyň we birnäçe umumymilli radio ýaýlaýmlaryň işine gözegçiligi amala aşyrýar. Baltika respublikalarynda öňki döwlet habar beriş guramalary jemgyýetçilik guramalaryna öwrüldiler. 1990-njy ýyllaryň ahyrynda Estoniýada jemgyýetçilik TW-si beýleki iki täjirçilik teleýaýlymy bilen deňşdireniňde has ýokary ses berlişi gazandy, Litwada jemgyýetçilik habar beriş serişdeleriniň tutýan meýdany bazaryň üçden bir bölegine deň boldy, Latwiýada bolsa, hususy ýaýlym tomaşaçylaryň has köpüsiniň ünsüni çekdi.

Emma, adat bolşy ýaly, sowetlerden soňky döwürde dörän köpsanly – adatça peskuwwatly we ilatyň az sanlysyna ýaýraýan hususy habar beriş serişdeleri heniz döwlet habar beriş serişdelerine hakyky bäsdeş bolup bilmediler. Ermenistanyň bütün ýurda ýaýraýan döwlet radio habar beriş serişdelerinden tapawutlylykda, ýurtda döredilen otuza golaý hususy FM radioýaýlymlarynyň signaly ýaýradýş radiusy boýunça çäklidir. Olaryň köpüsi mahabat ýöretmek üçin netijesiz oba ýerlerine üns bermezden, diňe paýtagtyň çäklerinde hereket edýärler. Habar berişiniň döwlet tarapyndan gözegçilige salynmagy netijesinde, garşylyk (oppozisiýa) saýlawyň önüsyrysynda örän wajyp bolan döwlet

teleýaýlymlaryna we radinokatlaryna doly möçberde aralaşyp bilmeýärdi. HBS-ri barada sowetlerden soňky döwürlerde kabul edilen kanunlar we hereket edýän hukuk goraýjy düzgünler žurnalistleriň we HBS-niň garaşsyz hem howpsuz işi, neşirleriň deňhukukly syýasy we raýat gepleşikleri alyp barmak üçin ulanylmagyna hiç hili kepillikler döretmedi. Has beteri, 1990-njy ýyllarda kähalat öňki sowet respublikalarynda HBS-niň ösüşi ýerine ýetiriji häkimiýetiň ýokary wekilleriniň çap we elektron habar beriş serişdelerine gözegçiligi amala aşyrmak meýillerini beýan edýärdiler we şunda konstitusiyanyň we kanunçylygyň çäklerinden çykýardylar. Mysal üçin, senzuranyň kanuny taýdan gadagan edilen ýeri bolan Özbegistanda hakykat ýüzünde senzura bar, sebäbi ýurduň Prezidentiniň adyna tankydy bellikler gadagandyr. Täjigistanda garaşsyz neşir işiniň mümkinçilikleri çäkli, 1990-njy ýyllaryň ahyryna bu ýerde ýekeje garşylyk gazedi bardy. Habar beriş we mediýa guramalarynyň işgärleriniň garşysynda edilýän bikanun hereketleriň gözegçiligini amala aşyran guramalar hökümet tarapyndan žurnalistleriň we HBS-niň garşysyna gönükdirilen kanuny däl çäreleri: habar beriş serişdeleriň işgärleriniň yzarlanymagynyň we ýok edilmeginiň Ermenistanda, Belorusda, Gruziýada, Ukrainada we beýleki sowetlerden soňky respublikalarda birnäçe gezekler haý-haýly syýasy dawlara getirendigini hemişe belleýärdiler.

İşiniň kanunçylyk taýdan ugrukdyrylmagynyň häsiýetini, mediýa mazmunyna syýasy basyşyň we gözegçiligiň bardygyny ýa ýokdugyny, çap önümlerine göz-görtele ykdysady täsiri, žurnalistlere garşy yzarlanmalary (ýok etmeler, gorkuzmalar, yzarlanmalar, ýurtdan çykaryp kowmalar we başgalar) hasaba almak bilen HBS-niň we žurnalistleriň ýagdaýynyň bütindünýä gözegçiligini amala aşyran “Freedom House” guramasy 2000-nji ýylda Orta Aziýanyň öňki sowet respublikalarynyň ählisinde, şeýle-de Azerbaýjanda we

Belorusda habar beriş serişdeleriniň erkin işlemegi üçin şertler ýok diýen pikire geldi. “Freedom House” guramasynyň gelen netijesi boýunça Ermenistanyň, Gruziýanyň, Moldowanyň we Ukrainanyň HBS-ri we žurnalistleri “bölekleýin erkinlik” şertlerinde işlediler. Neşirleriň erkinliginiň ýokary derejesi diňe Baltika respublikalarynda bellenildi.

1990-njy ýyllarda, täze garaşsyz döwletlerde žurnalistikanyň demokratik döşleri we HBS-niň işlemegi üçin bazar şertleri ösen ýurtlarda toplanan tejribäni saýlap özleşdirmek amala aşyrylýardy. Günbatar döwletleri bilen daşary syýasy we maglumat hyzmatdaşlygynyň ösmegi, olar bilen žurnalistleri taýýarlamakda we gaýtadan taýýarlamakda hyzmatdaşlyk etmek hereketleri hem muňa ýardamçylyk etdi. Žurnalistikanyň günbatar standartlarynyň habarlary pikirden aýrybaşgalamany, gizlin habarlaryň çeşmesini pynhan saklamany, žurnalistleriň professional işindäki “bähbetler jedelinin” önüni almany göz önünde tutýan täsiri ol ýa-da beýleki derejede geçen onýyllyklarda Azerbaýjanda, Belorusda, Latwiýada, Litwada we Ukrainada žurnalistleriň kabul edilen ahlak kadalarynyň mazmunynda ýüze çykdy.

GDA-da ýeke-täk habar beriş giňişligini saklap galmak üçin Arkadaşlygyň ýurtlarynda köpçülikleýin maglumatlar ulgamynda özara gatnaşyklaryň gowulaşmagyna gönükdirilen başlangyçlaryň birnäçesi amala aşyryldy. 1992-nji ýylyň oktyabr aýynda “umumy habarlar gurluşlarynyň döredilmegini” göz önünde tutýan, maglumatlar ulgamyndaky hyzmatdaşlyk barada döwletara ylalaşyga gol çekildi. Ylalaşygy durmuşa geçirmek boýunça ädilen ädimleriň biri-de GDA respublikalarynyň “Mir” toparlaýyn halkara telekompaniýasynyň döredilmegi boldy. 1996-njy ýylda GDA döwletleriniň prezidentleri halkara ylalaşyga gol çekdiler. Resminama laýyklykda, dünýä taryhynda ilkinji gezek döwleti däl “Interfaks” habarlar gullugyna Garaşsyz Döwletleriň

Arkadaşlygynyň çäklerinde resmi (doly ygtyýarly) habar ýaýradyjynyň derejesi berildi.

Emma, GDA-nyň çäklerinde gatnaşyklary işjeňleşdirmegi maksat edinen şu we beýleki çäreler Arkalaşygyň arasyndaky özara habarlaşmagyň düýpli gowulaşmagyna getirip bilmedi. Halkara maglumat alyş-çalyşlarynyň netijeliliginiň pesligini Arkalaşygyň ýurtlarynyň HBS-niň neşirleriniň mazmuny hem tassyklaýar: öňki sowet döwletleriniň ýaşaaýyş-durmuşynyň beýleki köp tarapy üns merkezinde bolsa-da, olarda esasan, Orta Aziýanyň we Kawkazaňyrsynyň jedelli sebitlerinde bolup geçýän hadysalar orun tutýar. GDA-nyň käbir respublikalary deňagramlaşdyrylmadyk maglumat alyş-çalyşlary bilen baglylykda Orsýede nägilelik bildirýärler: sebäbi Belorusyň maglumatlar ministri şu ýurtda ors teleýaýlymlarynyň efir wagty, belorus ýaýlymlarynyň Orsýetde efir gidýän wagty bilen deň bolmalydyr diýip çykyş edipdir.

Özbek žurnalistikasy boýunça 20-30-njy ýyllarda çap edilen neşirler

Taryhda ençeme hanlyklary başyndan geçiren özbek halkynyň ýaşaaýyş ýeňil bolmandyr.

18-nji asyrdaky kokand hanlygynyň jebri-jepalary,soňra hywa hanlygynyň julumlary,buhara emiratlarynyň agalygy netijesinde özbek zähmetkeşlerine-de özliriniň hak-hukugy, erkinligi üçin ençeme söweşleri başdan geçiripdirler.

Oktabr rewolyusiýasyna çenli jemi 15-sany döwürleýin neşirler bolupdyr,özbek dilinde ýekeje gazet neşir edilýür. Edil beýleki respublikalarda bolşy ýaly,20-nji asyryň başlary özbek halkynyň durmuşy hem agalyk ediji synp bilen gapma –garşy söweşleri, dürli syýasy garaýyşlary bilen

häsiyetlendirilýär. Gazetleriň tematikasy neşiriň haýsy dilide çap edilendigine garamaňdan synpy göreşler, Oktabr rewolýusiýasynyň ähmiýeti, bolşewikleriň syýasatyny sada halka düşündürmekden ybarat bolubdyr. Şol ýyllarda neşir edilen gazetlerden rus dilinde çykýan „Naşa gazeta“, „Prawda Wostoka“ özbek dilinde çykýan „Inkilob kuýasi“ „Kizil Uzbekiston“ ýaly gazetler bolupdyr. 1924 –nji ýylda ÖSSR-niň döredilmegi bilen ykdysady we medeni yzygalaklaryň soňuna çykylyp başlanýňr. Ähli neşirlerde respublikanyň döredilmegi bilen baglanşykly makalalar bolýar, ýerli han-beglere tankyt, ýer-suw meselesi örboýuna galýar 30-njy ýyllardan başlap kolhozlara çagyryş, kolhoz düzgünleri, sowatsyzlygyň garşysyna göreşmek ýaly temalar ýerli neşirleriň esasy meselesi bolupdyr. össr-i gaty çalt depginleri bilen ösýar.

Metbugat has giň gerime eýe bolýar. Emma 1941-1945-nji ýyllaryň gazaply urşy zerarly respublikada bar zat üýtgeýär, ähli zat harby ýagdaýa görä bolýar, neşirler özbek halkynyň batly ösüşleri baradaky hyjuwly makalalardan, habarlardan birden uruş, urşuň pidalary, agyr ýagdaý, tyldaky edermenlikler baradaky materiallarageçýär. birnäçe respublikan neşirler ýapylýar, galanlary hem agyr ýagdaýda çap edilýär, gazetler harby ýagdaýa görä çykýar.

Özbekistanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleri

Özbekistanda köp gazet bolup, olar dürli dillerde çykýarlar. Kitapdyr žurnallar esasanam özbek hem rus dillerinde neşir edilýär. Konstitusiýa metbugaty yatyrda-da, hökümet köpçülikleýin habar beriş serişdelerine gözegçilik etmegini dowam etdirýär. Her gün çykýan “Halk sözi”, “Özbekistan owazy” we “Gündogar hakykaty” ýaly resmi gazetlerde hökümeti tankyt etmek ýa-da özbek jemgyýetiniň

durmuşy hakda nädogry makalalar berilmeyär. Ýerli tele we radostansiýalar döwletiň elinde. Mokkwanyň teleýaýlymlaram alnyp görkezilýär.

1990 ýyllarda türk, hindiwe başga-da birnäçe günbatar stansiýalary kabul etmek mümkinçiligi döredi, ýöne ilatyň agramly bölegi diňe ýerli özbek we Moskwanyň gepleşiklerini görýär.

Soňky ýyllarda Özbegistanyň çaphana we habarlar gullugynda 100 müňdenem gowrak gazet-žurnallaryň, habarlar gullugynyň, köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň elektron web-saýtlary hasaba alyndy. Köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň işinde hereket edýän kanuny ýerine ýetirmegiň yzygiderli monitoringi geçirilýär.

Özbegistanyň radiostansiýalary

Daşkent. Bu radio 1950 ýylda esaslandyrylan milli radiodur. 87,9 FM ýygylgynda eşitdirilýän bu radionyň gepleşikleri özbek, rus, täjik, krym-tatar, başgyr-tatar dillerinde berilýär. Padio Daşkent hem-de Daşkent welaýatynyň ähli ýerinden tutýar. Onuň diňleýjileri çäksidir. Radio Özbegistanda hem-de Daşkent welaýatynda bolup geçýän iri wakalar we syýasy-jemgyýetçilik, sosial-ykdysady çäreler hakda gyzykly habarlary berýär.

Nowruz. Nowruz radiosy 2003 ýylyň 4 ýanwarynda esaslandyryldy. Bu radionyň tolkunlary Daşkent şäherine, Daşkent welaýatyna, 6 million töweregi adam ýaşaýan Syrderýa hem-de Jyzzak welaýatlarynyň bir bölegine baryp ýetýär. Aýdym-sazly habarlar radiosynyň gepleşikleri özbek hem rus dillerinde alnyp barylýar. Şeýlelikde onuň ýalymynyň 80% özbek dilindäki gepleşiklere, galan bölegi bolsa rus dilindäki gepleşiklere berilýär. Onuň diňleýjileri 20 hem-de

ondan ýokardaky ýaşlardyr. OOO"NAWROZ-MEDIA" Öbegistan Respublikasynyň elektron köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň Milli Assosasiýasynyň agzasy hasaplanylýar.

ORIAT. Täzelikler, mahabatlar we aýdym-sazlar radiosy bolan bu radiostansiýa, 2002 ýylyň 5 ýanwarynda işläp başlaýar. 100,5 FM ýygylgyndaky bu radiostansiýa Daşkent şäherine, Daşkent, Syrderya, Jyzzak we Samarkant welaýatlaryna eşitdirilýär. Radiostansiýa gije-gündizleýin işleýär. Aýdym-sazly habarlar radiosynyň gepleşikleri rus we iňlis dillerine alnyp barylýar. Onuň diňleýjileri bolsa 25-45 ýaşlaryndaky adamlardyr.

2002 ýylyň ýanwarynda "Oriat FM" FM 100.5 radiostansiýasy peýda bolýar. Şondan soň radionyň eşitdirilişi "Oriat Dono" FM 106.5 – döwlet dilinde, "Oriat FM" FM 100.5- rus hem iňlis dillerinde ikä bölündi.

Özbegim taronasi. Bu radiostansiýa 2000 ýylyň 24 iýulyndan bäri işleýär. FM 101 ýygylgynda Daşkente, Daşkent welaýatyna, Samakanda we Buhara eşitdirilýär. Gije-gündiz işleýän bu radio aýdym-sazly bolup, özbek, rus dillerinde eşitdirilýär. Paýtagtyň iň meşhur radiostansiýalarynyň biri bolan "Özbegim taronasi" 2000 ýylyň 42 iýulyndan bäri öz taryhynyň hasabatyny ýöredýär. Çünki hut şol gün ir sagat 7-de Marhaba Mädehinowa özüniň irki gepleşigi bilen tolgundyryjy ýagdaýda ýaýlyma çykypdy.

Grand. 1997 ýylyň 19 noýabrynda esaslandyryldy. 101.5 FM ýygylgynda eşitdirilýän bu radiostansiýa Daşkente hem-de Daşkent welaýatyna ýaýraýar. Onuň diňleýjileri bolsa 18-29 ýaşyndaky ýaş nesildir.

Awtoradio. Radiostansiya 200 ýylyň 12 oktyabryndan bäri eşitdirilýär. 102.0 FM ýygylgynda Daşkende we Daşkent welaýatyna eşitdirilýär. Gije-gündizleýin işleýän aýdym-sazly habarlar kommersiýa radiosynyň gepleşikleri özbek, rus dillerinde alnyp barylýar. Kommersiýa radiostansiýasy Daşkent ýaýlymynyň in meşhur radiostansiýalarynyň başligine girýär. Olaryň arasynda awtoulagda diňlenilýän radio öňe saýlandy.

Eho Doliny(Ýaýlanyň ýaňy). Radiostansiya 2002 ýylyň iýulyndan bäri işleýär. 102.7 FM ýygylgynda Özbegistanyň ähli ýerine eşitdirilýär. Aýdym-sazly habarlar radiosy gije-gündiz işläp, onuň gepleşikleri özbek we rus dillerinde eşitdirilýär. “Eho Doliny” radiostansiýasy OOO”Wodý Sadosi Ýoşlar teleradokompaniýasy” gije-gündiziň dowamynda Respublikanyň ähli künjeginde eşitdirilýär.

Özbegistan. Radiostansiya 1927 ýylyň 11 fewralyndan bäri eşitdirilýär. 103.1 FM we 102.3 FM ýygylgynda Özbegistanyň ähli ýerine ýaýraýar. Ir sagat 5 – den gije 3-e çenli işleýän bu milli radionyň gepleşikleri özbek, rus, täjik, gazak, garagalpak ew beýleki dillerde alnyp barylýar. Onuň diňleýjileri ähli ýaşdaky adamlardyr.

Ýoşlar(Ýaşlar). 1998 ýylyň 1 iýunyndan bäri işleýär. 103,FM, 10.81 FM, 105,2 FM, 104.6 FM, 103.9 FM, 103.1 FM ýygylklarynda Daşkende, Daşkent welaýatyna, Samarkant, Buhara, Fergana ýaýlasyna, Kaşkaderýa, Nowaýy, Surhanderýa hem-de Garagalpagystana eşitdirilýär. Ir sagat 4-den gije 2-ä çenli sport habarlaryny, aýdym-saly medeni dynç alyş gepleşiklerini taýýarlaýan bu radionyň diňleýjileri bolsa 15-den 40 ýaş aralygyndaky adamlardyr.

Maksima. Tazelikler, mahabatlar we aýdym-sazlar ýaýlymy hasaplanylýan bu radio 2005 ýylyň 13 ýanwarynda açyldy. 105.4 FM ýygylgynda rus dilinde Daşkende we Daşkent welaýatyna ýaýraýar. Onuň diňleýjileri 25-40 ýaşyndaky adamlardyr. Bu radiostansiýa häzirki döwrüň radiodiňleýjileriniň göwnünden turýan yokary hilli analitik-habarlaryny hödürleýär.

Paýtagt. 2004 ýylyň 15 iýunyndan bäri işleýär. 107.2 FM ýygylgynda Daşkende we Daşkent welaýatyna eşitdirilýär. Ol gije-gündizleýin işleýär. Aýdym-sazly habarlar radiosynyň gepleşikleri rus dilinde alnyp barylýar. Şu günki gün “Paýtagt” radiostansiýasy tazelikler çeşmesiniň iň öndebaryjysydyr. Onuň FM iki akymyndan iň derwaýys habarlarlaryny 3 million töweregi adam diňläp bilýär.

Maşal. Bu radiostansiýa 1978 ýylyň 1 ýanwaryndan bäri işläp gelýär. 107.8 FM ýygylgynda ol Daşkende, Buhara, Nowaýa, Kaşkaderýa, Horezme we garagalpagystan respublikasyna eşitdirilýär. Ir sagat 5-den gije 3-çenli işleýän bu radio aýdym-sazly habarlar radiosy bolup, ol özbek, gyrgyz, rus dillerinde eşitdirilýär. Radionyň gepleşikleri 20 ýaşdan yokary bolan diňleýjilere niýetlenen. “Maşal” radioýaýlymy 3 redaksiýadan ybarat bolup olar: “Habar”, “Sport” hem-de “aýdym-sazlar” gepleşikleri redaksiýalarydyr.

Gazet we žurnallar

“Ykdysady syn” – žurnaly. Her aýda bir gezek çykýan bu žurnal ilkinji nobatda, Merkezi Aziýa sebitinde we ýurduň içindäki işewür toparlara niýetlenendir.

“Saýla”-žurnaly. Her aýda bir gezek çykýan katalog žurnaly. Adyndanam mälim bolşy ýaly bu žurnal alyjylara

tygşytly söwda etmäge şeýle hem täze önüm öndürijiler, harytlar we hyzmatlar hakda maglumat almaga ýardam edýär.

“Darakçy”- milli gazeti. Gazetde medeniýet, saglyk, sport baradaky täzeliklere şeýle hem howa maglumatyna uly orun berilýär.

“Daşkent Kurantlary”- Web-almanah. Bu saýtda Özbegistanyň täzelikleri, howa maglumaty, Daşkendiň köçeleri boýunça syýahat mundan başga-da Daşkendiň taryhy hakdaky surat galereýasy hödürlenilýär.

“Gazeta.kz”- internet gazetinde hökümet, parlament, ykdysadyýet, jemgyýet, sport hakda iň täze dünýä täzelikleri berilýär.

“Gazet.uz”- Özbegistan hakda habarlar saýty. Onda Özbegistanyň iň derwaýys soňky täzelikleri, syýasat, ykdysadyýet, medeniýet, sport hakdaky dünýä täzelikleri uly orun alýar.

“Özbegistanyň dag habarlary” - ylmy-tehniki onümçilik žurnaly.

“Jemgyýetiň elitasy” žurnaly.

„BAÝROKI MIHNAT”

Görnüşi: _____ Syýasy-jemgyýetçilik

Ölçeği: _____ A3

Esaslandyryldy: _____ 1925

Dili: _____ ýewreý-täjikçe

Çapdan galan ýyly: _____ 1938

Baş edarasy: _____ Samarkant, Daşkent

Baýroki mihnat(Zähmet baýdagy)- Özbegistan SSR ýewreý-täjik dilinde neşir edilen syýasy-jemgyýetçilik respublikan gazetini. Gazetde halkara hemem umumysoýuz täzelikleri bilen birlikde ýerli häsiýete eýe bolan wakalar hakda-da ýazylypdyr. Mundan başga-da ýewreý-täjik edebiýatynyň özboluşly eserlerem çap edilipdir. Gazet Özbegistan SSR (b) KP MK resmi guramasy bolupdyr. Gazet hepde 3-5 gezek çykyp, ol A3 ölçegde 4 hatarda çap edilipdir.

Gazet 1925 ýyldan bäri “Roşnai”(Ýagtylyk) ady bilen neşir edilipdir. 1930 bolsa onuň ady “Baýroki mihnat”(Zähmet baýdagy) diýlip üýtgedilýär. Ilkibaşda ol Samarkantda, soňra bolsa Daşkentde neşir edilipdir. 1930 ýyla çenli gazet ýewreý elipbiýinde çap edilipdir, soňra bolsa latyn harplaryna geçipdir. 1938 ýylda gazetini nesir edilmegi bes edilýär.

„Ozbekiston owozi”

Görnüşi: _____ syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: _____ 1918

Dili: _____ özbekçe, rusça

Baş edarasy: _____ Daşkent ş. Matbuotçılar köç.32

Tiražy: _____ 17,6 mün(2002)

Ozbekiston owozi(Özbegistanyň owazy)-Özbegistanda özbek dilinde neşir edilýän respublikan gazetini. Sowet döwründe gazet Özbegistan SSR KP MK çaphana guramasy hasap

edilmek bilen her gün çykyp, onuň tiražy 683 müň ekz. ýetipdir. 2002 ýylda gazet hepdede 3 gezek çykyp, onuň tiražy 17,6 müň ekz. bolupdyr.

Gazet 1918 ýylda “Iştrokion”(Kommunist) ady bilen esaslandyrylýar. 1920 ýylda ol “Gyzyl Baýdak” diýip üýtgedilýär, 1922 ýylda – “Türkistan”, 1924 ýylda – “Gyzyl Özbegistan”, 1964 –de – “Sowet Özbegistany” bolýar. 1991 ýylyň noýabrynda döwrebap at goýulýar. 1992 ýylda gazet Özbegistanyň Halk demokratik partiýasynyň çap guramasy bolýar. Şol döwürde-de gazetini rus dilindäki tapgyry çykyp başlady. Gazet 1958 ýylda Zähmetini Gyzyl Baýdak ordeni bilen sylaglandy.

Gyrgyz žurnalistikasy

Oktabr rewolýusiýasyndan öň neşir ömümleri bolmandyr. „Erkin too“(Erkin daglar) atly ilkinji gyrgyz gazetini 1924-nji ýyldan 7-nji noýabrda Daşkentde çapdan çykýar. Ol gyrgyz milli žurnalistikasynyň esasy goýýar. Soňra 1924-nji ýylda „Sowetlik Kyrgystan“ 1926-njy ýylda „leninçi jaz“, „Sowetiskaya Kirgiziya“ 1925-nji ýylda çap edilýär. Sowetler döwruniň gelmegi bilen neşirýat işi giň gerime eýe bolýar. 1926-njy ýylda Frunzede „Kirgistan mamlekettik basması“ (gyrgyz döwlet neşirýaty) kitap neşirýaty döredilýär. 1926-njy ýyldan „Kommunist“ žurnaly çap edilýär. 1931-nji ýylda Frunzede ilkinji radio gepleşikler ýaýlyma çykýar. 1958-nji ýyldan Frunzanyň telemerkezi işläp başlaýar. Respublikanyň radiýosynda we telewideniýesinde iki radio ýaýlym (gyrgyz, rus, nemes, dungan dilerinde) we iki teleýaýlym işleýär. 1936-njy ýyldan Gyrgyzstanyň telegraf agentligi(KirTas) işläp başlaýar. Beýik watançylyk urşy ýylarynyň žurnalistikasy dolulygna harby ýagdaýa geçýär. Iri gazetlerden „Mugalimder

gazetasy" „Gyrgyzysstan madaniýati" „leninçi jaz" ýaly gazetler ýapylyp deregine „Çalkan" ýaly gazetler döreyär. Beýik watançylyk urşy ýylarynyň öňki we soňky döwürlerinde çykan gazetleri„Sowettik Kirgizstan“,„Kirgizistan pioneri" „ Sowetskaýa Kirgiziýa“,„Komsomoles Kirgiziýi" „Oktiýabryň baýdagy" ýaly gazetler. 1971-nji ýylara çenli jemi 46-sany žurnal çykarlyp olardan 16-sy gyrgyz dilinde 30-sy bolsa rus dilinde çykýar.Jemi 90-sany gazet çykarlyp olardan 8-sanysy respublikan neşir.Tematikasy boýunça jemgyýetçilik-syýasy, edebi-çeper, satiriki, ýaşlar temalara bölünýär.Žurnallar „Kyrgyzstandyk aýyw çartasy („Gyrgyzystanyň hojalygy“),„Ala-too" (garly daglar) „Den sooluk"(Saglyk) „literaturny Kirgizstan" „Ždrawoohraneniýe Kirgizi" we beýlekiler.

Gyrgyzystandaky köpçülikleýin habar beriş serişdeleri

Respublikada 800-den gowrak çaphana neşirleri, tele we radioýaýlymlar, habar beriş gulluklary hasaba alyndy. Şolaryň aglabasyny (85%) gazetler hem-de jurnallar düzýär. Olaryň her birinden düzgün boýunça hepdelik 20-30 neşir yzygiderli çykýar. Rus dilindäkilerden has köp tirajly hökümet gazetini „Slowa Kyrgyzystana“(Gyrgyzystanyň sözi), “Weçerniý Bişkek”Agşamky Bişkek), “Obşestwennyý reýting”(Jemgyýet reýtingi), “Delo...”(Iş...) “Moýa stolissa”(meniň paýtagtym), “Dlýa Was”(Siziň üçin), gyrgyz dilindäki döwürleýin neşirlerden-hökümet gazetini”Kyrgyz tuusu”, “Asaba”, “Agym”. Beýleki gyrgyzça neşirler “Aalaam”, “Erkin Too”, “Zaman Kyrgyzstan”, “Kut Bilim” we başgalardyr. Ýerli çaphananyň binyadynda Gyrgyzystan we Merkezi Aziýa sebitlerinde geçerli bolan “ Rossiýskaýa gazeta”(Russiýa gazetini), “Moskowskiý komsomoles”(Moskwa komsomoly), “A i F”(Argumentler we faktlar), “Komsomolskaýa

prawda”(Komsomol hakykaty) çap edilýär. Sebit gazetlerinden iň irileri diýlip “Çuýskiýe izwestiýa”,(Çuý täzelikleri), “Eho Oşa”(Oşyň ýaňy), “Westi Yssyk-Kulýa”(Yssyk-Külün habarlary) hasap edilýär.

GR(NTRK) Milli teleradiohabarberiş korporasiýasy telewideniýäniň we radionyň meseleleri boýunça döwlet dolandyryş guramasy bolup durýar. Döwlet telewideniýesi we radosy, respublikan telemerkezi, welaýat teleradiokompaniýalaryny alyp barmak işlerem şoňa girýär. Gyrgyz telewideniýesinde GTR döwlet şeýle hem “Piramida”, KOORT”, NBT”, NTS” ýaly birnäçe hususy ýaýlymlary görkezmeklik ýola goýlan. Ýurduň ähli kunjeginde ORT hem-de RTR-iň gepleşikleri alnyp görkezilýär. GTR döwlet ýaýlymy TWS, garaşsyz KOORT-NTW, NTS-ORT-niň gepleşiklerini alyp barýar.

Milli teleradiohabarberiş korporasiýasy respublikanyň iň iri radiostansiýasy hasaplanýar. Ol respublikan radiosynyň 1 we 2 programmalary boýunça Gyrgyzystanyň ähli kunjegine baryp ýetýär. Hususy radiostansiýalardan FM diapozonynda GTR gepleşiklerini “Piramida”, “Azzatyk”(Azatlyk), RS “Gyrgyzystan obondoru”(Gyrgyzystanyň sazлары), “Ýewropa”, “Russkoýe radio”, “Ýewropa+”, “Lowe radio” GTR “TOF” “Şanson” radiostansiýasynda alnyp eşitdirilýär. GTR “Aziýa-Sentr” (“Eho Moskwý RS alnyp eşitdiriliş), “Awtoradio” RS, ÇR NK Delta” RS(Hit FM” RS alnyp eşitdiriliş), AOZT “KOORT” (“Maksimum”), “Almaz” (“Mayagy” kabul ediş hem alnyp eşitdiriliş, “Golos Ameriki” RS alnyp eşitdiriliş, “Radio Swoboda”) GTR “NTS” (“Nemesskaýa wolna”RS alnyp eşitdiriliş). Oş şäherinde “Golos Rossii”(Russiýanyň sesi) radiostansiýasy işe başlady.

Gyrgyzystanda döwürleýin neşiriň döremegi milli ýazuwyň ýüze çykmagy bilen baglanşyklydyr. Ýöne “Erkin Too”(Erkin daglar) atly ilkinji gazetiň neşirinden öň ilatyň sowatly bölegi

garyndaş dilleriň ýazuw çeşmelerinden peýdalanyplardlar. Şunlukda ölkäniň welaýat häkimliginiň çaphana guramasy hasaplanýan “Turkestanskiýe wedomosti”(“Türkistan hasabatlary”), “Semireçenskiýe wedomosti”(“Semireçen hasabatlary”) respublikanyň tutuş çägene ýaýrapdyr.

Gyrgyzystanda döwürleýin çapyň ýüze çykmagy 1913 ý. gabat gelýär. Şol döwürde öňdebaryjy rus intelligensiyasynyň wekilleri tarapyndan “Prjewalskiý selskiý hozýain”(“Rjewally oba hojaýynyny”) esaslandyrylýar we neşir edilýär. Onuň göwrümi 16-18 sahypadan ybarat bolup, 1 müň ekzemplýar tiraj bilen çykypdyr. Bu neşirde oba hojalygyna niýetlenen materiallar çap edilipdir. Jurnalnyň 4-nji sanyndan soň onuň çykması galypdyr. Ýöne şeýle az wagtlyk çykanam bolsa, bu jurnal ilkinji çaphana neşiri hökmünde Gyrgyzystanyň taryhynda galypdyr.

1914 ý. Bişkekde hususy neşirýat tarapyndan “Bişkekskiý býulleten”(“Bişkek maglumatlary”) çykarylyp başlanýar. Onda satyn alyş-satýş boýunça bildirişler, raýatlaryň sorag-jogaplary, teklipleri çap edilipdir, oyunlar hödürlenipdir şeýle-de beýleki çeşmelerden alnan täzelikler, patyşa Russiýasynyň daşary we içeri syýasaty, onuň Orta Aziýada alyp barýan syýasaty barada ýazylypdyr. 1916 ý. Çuýanyň suw hojalygy edarasy tarapyndan “Telegrafnyý westnik”(“Telegraf habary”) gazetini çykarylypdyr. Ýöne neşirýat enjamlarynyň ýetmeýänligi we maliýeleşdirme ýagdaýy sebäpli bu neşirler ýapylypdyr.

Gyrgyz neşirýatynyň we çapynyň taryhy 1916 ýyldan başlanýar. Şol ýyl P.A. Wasilýew, Bişkegiň öýleriniň birinde “Progress” neşirýatyny esaslandyryp, “Okraina” gazetini çykarýar. 1918 ý. ol ony Bişkek şäheriniň oba hojalyk geňeşine peşgeş hökmünde berýär. 1919ý. gazetiniň ady “Krasnoýe znamýa”(“Gyzyl baýdak”) diýip üýtgedilip, Bişkek okrugynyň guramasy bolýar. 1920 ýylyň aprelinde bolsa bolşewikleriň

rewolýusion partiýa komiteti (b)RPK we RLKSM okrug rewolýusion guramasynyň guramasy bolýar.

20-i ýyllarda Jeti-Suý welaýat komsomol komitetiniň guramasy bolan “Ýunyý proletariý”(“Ýaş zähmetkeş”) gazetiniň çykyp başlaýar. Gazet wagtyň geçmegi bilen uly meşhurlyk gazanýar. Täze gazetler neşir edilip başlanýar. Tokmokda-“Westnik”(“Habarlar”), Prjewalskide-“Golos proletariata”(Zähmetkeşleriň sesi”)(1918 ý. birnäçe çeşmeler boýunça neşir edilen),”Przyw ktrudu”(“Zähmete çagyrys”); 1922-23 ýý. Bişkegiň şäher-okrug partiýa komitetiniň we sowet komitetiniň yerine yetiriji guramasy hökmünde “Krasnoýe utro”(“Gyzyl ertir”) gazetiniň çykýar. 1922 ýylyň sentýabrynda Türkistanyň Kommunistik Partiýasynyň şäher-okrug komitetiniň we okrug rewkomynyň guramasy hökmünde “Krasnaýa prawda”(“Gyzyl hakykat”) gazetiniň çykýar. Gazetler täze durmuşy wagz edipdirler. Sowet häkimiýetiniň manysyny düşündiripdirler. Bu neşirleriň eýeleýän orny hem-de ugry anyk hem açyk bolupdyr. Neşirleriň rus dilinde çykmagy elbetde tutuş ilatyň ruhy isleglerini kanagatlandyryp bilmändir. Şonuň üçinem Alma-Atada we Daşkentde çykarylýan “Kýömyök”, “Tilşi”, “Jany orýuş”, “Ak jol”, “Jaş kaýrat”, “Sana”, “Çolpon” gyrgyz hem-de türki dilli okyjylara ugradylypdyr. Gazak, tatar hem-de gyrgyz dillerinde çykýan bu neşirlerde Kazanda, Ufada, Alma-Atada okap bilim alan döredijilikli ýaşlaryň wekilleri S.Karaçewiň, K.Tynystanowyň, J.Tülegabylowyň, O.Lepesowyň, K.Boýalinowyň, G. Joldaşewiň, B.Kalpakowyň materiallary çap edilipdir. Sanalyp geçilen neşirleriň käbirleri gyrgyzlara degişlidir. Olarda milli jurnalistikanyň düýbünü tutan gyrgyz ýazyjylary edebiýat işgärleri bolup işläpdirler. S.Karaçew “Kýömyök” gazetinde we 1919 y. Jeti-Suý rewkomynyň guramasynda , K.Tynystanow bolsa bolşewikleriň rewolýusion kommunistik partiýasynyň (b) RKP Türkistan Kraýkomynyň syýasy bölüminiň gazetinde,

Türkistanyň ýerine ýetiriji komitetinde we 1920 ý. “Jany orýuş” Türkistan frontunda, 1923 ýylda bolsa “Akjöl”, “Jaş kaýrat”, “Sana” gazet-jurnallarynda bölüm ýolbaşçylary we redkollegiýanyň agzalary bolupdyrlar.

Haçanda Orta Aziýanyň halklary deňhukukly ösüş ýoluna düşenlerinde jemgyýetçilik-durmuş hem-de sosial-syýasy zerurlyk sebäpli köpçülikleýin habar beriş serişdelerini döretmegiň mümkinçilikleri peýda bolupdyr. (b) RKP 1925 ýylyň fewralyndaky “Partiýa çapynyň esasy meseleleri hakdaky” kararyna laýyklykda bileleşikdäki merkezi we yerli neşirleriň ýolbaşçylygy bilen halk biliminiň komissariaty, ilatyň islegini nazara alyp, ýerli çaphana neşirlerini ösdürmegiň çärelerini işläp düzmelidiler. (b) RKP Merkezi Komiteti 23.04.1924 ý. “Çap we neşirýat işleri boýunça partiýa ýolbaşçylygyny güýçlendirmek hakyndaky” karary bilen, milli respublikalarda we welaýatlarda ýerli ilatyň dilinde okuw kitaplaryny we okuw gollanmalaryny çykarmak boýunça, gündogar halklarynyň milli aýratynlyklaryna laýyk gelýän çaphana neşiri boýunça guramalaryň önünde mesele goýdy.

(b)RKP 192? Ýylyň maýynda geçen gurultaýynda “Çap hakynda” rezolýusiýa kabul edildi. Onda çapyň döwürleýin neşirlerini milli respublikalarda oturymly ýaşajylaryň dillerine geçirmekligi mümkin boldugyndan zerur tamamlanylmalydygy, milli gazetleriň we jurnallaryň tirajyny artdyrmak hem-de ilatyň giň gatlagy bilen arabaglanşygy jebisleşdirmek hakda aýdylýardy. Şu çärelerden soň 1924 ýylda Bişkekde redaksion kollegiýa döredilip, “Gazet hakdaky” ýagdaý tassyklanyldy.

(b)RKP Gara-Gyrgyz obkomy, welaýat rewolýusion komiteti, welaýatyň kärdeşler geňeşi, Birleşen Soýuz, RLKSM welaýat komiteti-şularyň ählisiniň çap guramalary bolmalydy. Arap grafiginde esaslandyrylan milli elipbiýiň kabul edilmeginden soň 1924 ýylyň 7 noýabrynda Daşkentde “Erkin

too”(“Erkin daglar”) gazetiniň ilkinji sany gyrgyz dilinde çykdy. Oňa Gara-Gyrgyz welaýatynyň ylym boýunça komissiýasy tarapyndan gol çekildi. Gazetiň ilkinji redaktory E.Aliýewdi. Gazetiň bu sanynda ylym boýunça komissiýanyň başlygy E.Arabaýewiň gazetiniň taryhy ähmiýetini açyp görkezýän makalalary çap edilipdir. A.Tokombaýewiň “Oktýabryň gelen güýzi” goşgusy we beýleki makalalar hem-de dürli habarlar çap bolupdyr. Gazetiň jogapkär kätibi edilip S.Karaçew bellenipdir. Şol döwürde Daşkentde bilim alan M.Salyhow, K.Karasaýew, M.Akmatow, S.Tleubergenow dagy bolsa bu gazetiniň redaksiýasynyň işgärleri bolupdyrlar. 1925 ýylyň tomsunda gazet Frunzada(häzirki Bişkek şäherinde) neşir edilip başlanýar.Milli dilde çykan ilkinji neşir hökmünde ol sowatsyzlygy ýok etmeklige uly goşant goşupdyr. Düşündiriş işlerini geçirmekde, çeper edebiýaty we jurnalistikany ösdürmekde uly rol oýnaýar. Öz döwründe “Erkin too”(“Erkin daglar”) mugallymlar üçin okuw gollanmasy bolubam hyzmat edipdir.

Synpy göreş we kollektiwleşdirmek döwründe “Erkin too”(“Erkin daglar”) ýaşlary terbiýelemekde, bilimi wagz etmekde bahasyna ýetip bolmajak kömegi beripdir. 1927 ýylyň 20 awgustyndan başlap onuň ady “Gyzyl Gyrgyzystan” has soňra “Sowet Gyrgyzystany”, 1991 ýyldan başlap bolsa “Kyzyl tuusu” diýlip öýtgedilýär. Gazetiň ilkinji çykyp başlan gününden bäri onuň baş redaktorlary K.Tynystanow, B.Isakeýew, M.Abdukarimow, K.Karakeýew, T.Usubaliýew, J.Subanberdiýew, N.Janaliýew, A.Matisakow dagy we başgalar bolupdyrlar.

1925 ýylyň 12 martynda “Batrasskaýa prawda” (“Batrak prawdasy”) gazetiniň ilkinji sany çykýar. Iýulda onuň ady “Krestýanskiý put”(“Daýhan ýoly”) diýlip üýtgedilýär. 1927 ýylyň başyndan bolsa ol “Sowet Gyrgyzystany” diýlip atlandyrylýar. 1926 ýylyň 7 noýabryndan başlap ýaşlaryň

gazeti “Leninçil jaş”(“Leninçi ýaş”) çykyp başlaýar. Onuň redaktory H.Jeenbaýew bolupdyr. 1991 ýylda ol “Jaştyk jarçysy”(“Ýaşlyk jarçysy”) ady bilen çykýar. Soňra bolsa “Asaba” diýen täze ady kabul edýär. Öz döwründe bu gazetiniň redaktorlary J.Bokonbaýew, J.Turusbekow, A.Ubukeýew, T.Şamşiyew, A.Aýtbaýewa, Ş.Beýşenaliýew, S.Usubow, K.Osmonaliýew, A.Ryskulow, M.Eşimkanow we başgalar bolupdyrlar. Gazet ýaşlary terbiýelemekde, komsomol hereketini wagz etmekde, harby-patriotik terbiýede, jurnalistler nesliniň döremeginde uly rol oýnapdyr. 1926 ýylda (b) WKP Gyrgyz obkomynyň ýerine ýetiriji býurosynyň karary bilen “Kommunist” atly aýlyk jurnaly neşir edilip başlanýar. Has soňra bolsa onuň ady “Gyrgyzystanyň kommunisti” diýlip üýtgedilýär. 1928 ýylyň 5 maýynda “Po puti nowoý kultury”(“Täze medeniýetiň ýoly bilen”) atly ylmy-pedagogik we edebiýat jurnaly esaslandyrylýar. Onuň ilkinji redaktory K.Tynystanow bolupdyr. Ilata sowat öwretmekde, mugallymlara usuly kömekleri bermekde, ylmy ösdürmekde bu jurnalyň aýratyn goşandy bardyr. Şol ýylyň oktýabrynda-da oba hojalyk işgärleri üçin gyrgyz hem rus dillerinde “Dyýkan”(“Daýhan”) jurnaly çykarylýar.

30-y ýyllarda gyrgyz hem rus dillerindäki gazet-jurnallaryň mazmunynyň hil derejesi ýokarlanýar. Olarda gozgalýan meseleler okyjylar tarapyndan goldaw tapýar. Daýhan hem-de işçi synpynyň wekilleriniň döredijilik işeňnirligi ýüze çykyp başlaýar. Soňabaka gazetiniň işgärleriniň arasyndan respublikada belli bolan adamlar çykypdyr. Çykarylýan neşiriň sany artýar. “Gyzyl Gyrgyzystan” gazetiniň tirajy 1150, “Sowet Gyrgyzystanyňky” bolsa 15000 ekzemplýar bolupdyr. Şol ýylyň özünde-de Karakolda – “Jany aýyl”, Oşda – “Gyzyl pagtaçy” atly etrapara ähmiýeti bolan gazetler neşir edilýär. Tejribeli jurnalistler S.Karaçew, S.Saspaýew, A.Ubukeýew, T.Kekilikow dagy bu gazetleriň aýaga galdyrylýan döwründe

kömek üçin işe göýberilipdirler. Tizara Jelal-Abatda-da, Sýulýukda, Talasda, Narynda we etraplarda-da köptirajly gazetler neşir edilip başlanypdyr. Ýerlerde zerur tehniki enjamlar bilen üpjün edilen neşirýatlar esaslandyrylypdyr. Bilim pudagyny ösdürmeklige goşant goşmak maksady bilen 1930 ýylda “Bud gramotnym”(“Sowatly bol”) gazeti çykýar. Onda gyrgyz grammatikasynyň meselelerine degişli materiallar, okuw meýilnamalarynyň düzülişi çap edilipdir.

Çeper-edebi jurnal “Çabuulyň” neşir edilmegi milli ýazuw medeniýetiniň taryhynda möhüm waka bolupdyr. Ol has soňra 1931 ýylda “Ala too” diýlip atlandyrylýar. Onuň ilkinji redaktory Tokambaýew bolupdyr. Jurnal Gyrgyz SSR-niň medeniýet Ministriliginiň we ýazyjylar birleşiginiň guramasy hasaplanylýpdyr. K.Baýalinow, J.Bokonbaýew, T.Umetaliýew, K.Malikow, M.Jangazyýew, S.Jusuýew, K.Jusubow dagy we başgalar dürli döwürlerde jurnalnyň baş redaktorlary bolupdyrlar. Jurnal gyrgyz edebiýatyny, medeniýetini we bilimini ösdürmeklige uly goşant goşupdyr. Gyrgyz ýazyjylarynyň täze eserlerini wagz etmekde bu jurnal uly orun tutupdyr. 1932 ýylda dungan dilinde syýasy, halkara hem taryhy ähmiýeti bolan “Dun huaşir”(“Gündogaryň uçguny”) atly gazet çykýar. 1933 ýylda “Gyrgyzystan pioneri” gazetiniň ilkinji sany çykýar.

1934 ýylyň oktyabrynda Gyrgyz ASSR-niň halk komissarlarynyň geňeşi “Gyzyl Gyrgyzystan” neşirýatyny gurnamak barada karar kabul etdi. Ol ýerde respublikan gazet-jurnallary çykarylmalady. Jurnalistleri taýýarlamak, olar üçin ýörite kurslary açmak, ukyply ýaşlary Moskwa, Daşkent, Alma-Ata şäherlerine göýbermek iň ýiti meseleleriň biri bolup durýardy. 1937 ýylyň başynda 7 sany respublikan gazetiniň we 3 jurnalynyň umumy tirajy 100 müň ekzemplýar, 38 sany etrap gazetleriniň tirajy bolsa 45 500 ekzemplýara ýetipdir. Çaphana neşirleri köpçülikleýin häsiýete eýe bolupdyr. 1938 ýylda

“Komsomoles Kirgizii”(“Gyrgyz komsomoly”) gazetiniň ilkinji sanynyň çykmagy bilen ýaşlaryň meselesi çözüldi. 4 sany administratiw okrugyň emele gelmegi bilen baglanyşly Gyrgyzystanyň Kommunistik Partiýasynyň Merkezi Komiteti(GKP MK) gyrgyz, rus we özbek dillerinde birnäçe gazet-jurnallary neşir etmek barada çözüň kabul etdi. Rus hem gyrgyz dillerinde “Gyrgyzystanyň sosialistik maldarçylygy” we “Gyrgyzystanyň sowet saglygy goraýyşy” atly ylmy-populýar jurnallar çap edilipdir. Olarda respublikanyň möhüm pudaklarynyň meselelerine garalypdyr, hünärmenler bolsa özüleriniň maslahatlaryny beripdirler, okyjylaryň sowallaryna jogap beripdirler.

1940 ýyla çenli gyrgyz çapy respublikanyň durmuşynda ylmy we sysyýasy ähmiýete eýe bolan kirillissa (rus elipbiýine) geçmek boýunça düşündiriş işlerini alyp barmaklygy öz üstüne aldy. 40-y ýyllarda umumy tirajy 192 müň ekzemplýar bolan 69 sany gazet neşir edilipdir. Şolardan 43 sany gazet-jurnal umumy tiražy 110 ekzemplýar bilen gyrgyz dilinde neşir edildi. 12 žurnalyň tiražy 233 müň ekzemplýar, şolaryň 6-sy tiražy 175 müň ekzemplýar bolup çykdy.

Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda “Sowettik Kyrgyzystan” we “Sowetskaya Kirgiziya”(“Sowet Gyrgyzystany”) ýaly öňdebaryjy çaphana neşirleri harby patriotik terbiýede, frontuň zerurlyklary üçin maddy hen ruhy güýçleri toplamakda möhüm rol oýnapdyrlar. Olar esgerleriň we tyldaky zähmetkeşleriň ruhuny jebisleşdirip, halky ýeňse ruhlandyrypdyrlar.

1946-50-i ýyllarda Gyrgyzystanda umumy tiražy 160 müň ekzemplýary düzýän 5 respublikan, 10 welaýat, 70 etrap we şäher gazetleri çykýar. Şolardan ‘Kommunist’, ‘Bloknot agitatora’(“Nesihatçynyň depderçesi”), W pomoş uçitelýam”(“Mugallymlara kömek”) gyrgyz we rus dillerinde çykyp, Syýasy-jemgyýetçilik we metodik ähmiýete eýe

bolupdyrlar. 1951 ýylyň martyndan “Gyrgyzystan aýallary” žurnaly, 1952 ýylda pionerleriň gazetini “Ýaş Leninçi”, 1954 ýylda “Literaturnýý Kirgizistan”(“Edebi Gyrgyzystan”) žurnaly, 1955 ýylda “Gyrgyzystanyň oba hojalygy” žurnaly we “Çalkan” satiriki žurnaly neşir edilip başlandy. 1953 ýylyň aprelinde medeniýet-bilim pudagynyň işgärleri üçin “Učitelskaýa gazeta“(„mugallymlar gazetini“) çykyp başlaýar. Uruşdan soňky 50-i ýyllarda köpçülikleýin habar beriş serişdeleri döwrü we eýýamy aýdyňlaşdyrmakda, jemgyýetde durmuşyň dürli ugurlarynda üýtgeşmeleri, ýaşlary terbiýelemekde we okyjylaryň ruhy dünýäsini baýlaşdyrmakda görneginiň üstünlikleri gazandylar.

60-y ýyllarda respublikanyň çapynyň üstini täze habar beriş serişdeleri bilen ýetirilipdir. 1960 ýylda saglygy goraýyşyň meselelerini aýdynlaşdyrýan „Den sooluk“ žurnaly neşir edilip başlanýar. Gyrgyz SSR-niň medeniýet Ministriliginin guramasy we ýazyjylar birleşigi tarapyndan bu gazet „Gyrgyzystan medeniýeti“ boldy. Munuň özi respublikanyň jemgyýetçilik durmuşunda möhüm waka boldy. “Gyrgyzystan medeniýeti” hepdelik gazetini respublikanyň edebiýat, medeni durmuşuna syn beripdir, edebiýatyň we sungatyň gündelik meselelerine we soraglaryna garapdyr. Ýazyjylaryň, medeniýet we ylmy işgärleriniň döredijiliginiň ösmegine öz täsirini ýitiripdir. Gazetiň ilkinji baş redaktory M. Žangazyýew bolupdyr. Ondan soňra bu wezipede S. Namatbaýew, Ž. Sadykow, A. Žakypbekow, N. Kaparow we beýlekiler işläpdirler. 1985-90 gazet respublikanyň iň meşhur gazetleriniň biri bolupdyr.

70-nji ýyllarda çaphana neşiriniň taryhynda göze ilýän üýtgeşmeler bolup geçdi. 1974 ýylda „Weçerniý Frunze“ („Agşamky Frunze“) şäher gazetini çykýar. 1977 ýylda „Baýçeçekey“ diýen çagalar žurnaly neşir edilýär. Şol döwürde-de „Narodnoýe prosweşeniýe“(„Halk bilimi“) öňki

„Pomoş uçitelýam“(„Mugallymlara kömek“), „Nowinki nauki i tehniki“(„Ylmyň we tehnikanyň täzelikleri“), „Propagandist i agitator Kirgizistana“(„Gyrgyzystanyň wagyz-nesihatçysy“), „Russkiý ýazyk i literatura w kirgizskoý şkoled“(„Gyrgyz mekdebinde rus dili we edebiýaty“), „Ekran“ we beýleki žurnallar neşir edilýär. 1983 ýyldan başlap Gyrgyzystan SSR-niň Kommunistik Partiýasynyň edara neşirýaty tarapyndan „Ala too“, Oşyň welaýat neşirýaty tarapyndan bolsa gyrgyz, rus, özbek we dungan dillerinde 8 sany respublikan, 8 welaýat, 52 sany etrap, 1 şäher agşamky we 40 sany köptiražly gazet, 16 žurnal, 10 sany dürli çap neşirleri bilen umumylykda tiražy 2 mln ekzemplýar çykypdyr. 1985 ýylda Frunzada(häzirki Bişkekde) 16 žurnal we 14 gazet neşir edilipdir. Şolardan 8 sany respublikan, 1 şäher, 5 hem köptiraž.

1980-90 ýyllarda köpçülikleýin habar beriş serişdeleri ideňno-tematik mazmunda täze ugurlary kesgitläpdirler. Köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde milletara birliğin meseleleri gozgalyp başlandy. Milli taryhyň wakalaryny, taryhda, syýasatda, ylymda, medeniýetde yz galdyran belli şahsyýetleriň ömri we döredijiligini we beýlekileri öwrenmegiň täze ýollary bellenildi. Bar bolan neşirleriň hatary täzeleri bilen dolduryldy. 1990-91 ýyllarda respublikanyň ýustisiýa ministrliginde köpçülikleýin habar beriş serişdelerinde 130 sany gazet-žurnal, gepleşikler we beýleki köpçülikleýin habar beriş serişdeleri. Şolardan 83-si gazet, 15-si žurnal, 7-si telewideniýäniň redaksiýasy, 3-si radiogepleşik, 2-si bolsa maglumatlar we şuna meňzeşler.

1990-2000 ýyllarda jemgyýetiň demokratiýalaşmagy bilen, syýasy, ykdysady, sosial-durmuş we beýleki pudaklarda bolup geçen özgerişleriň netijesinde, şeýle hem hususy gazetleriň peýda bolmagy bilen döwürleýin neşiriň ideýno-syýasy mazmuny birdenkä üýtgedi. Ol özüni hakyky habar beriş çeşmesi diýip ykrar etdi. Plyuralizm(galp taglymata garşy

göreş), demokratiýalaşmak we söz azatlygy çapyň esasy ýaraglary boldy. Respublikan gazetleri bolan „Kyrgyz tuusu“, Slowo Kirgizistana“(„Gyrgyzystanyň sözi“), „Asaba“, „Weçerniý Bişkek“(„Ağşamky Bişkek“), „Erkin too“(„Erkin daglar“), „Kut bilim“, „Gyrgyz ruhy“, „Respublika“, „Delo ?“, „Aalam“ we beýlekiler döwürleýin neşiriň garaşsyz hem erkindigini açyp görkezdiler.

SOWET SATIRASY

Çalkan (Krapıwa) – Demirtiken. Her aýda çykýan häzirkizaman gyrgyz satirik žurnaly. 1955 ýylyň maýyndan bäri Frunzada „Sowet Gyrgyzystany“ neşirýatynda gyrgyz dilinde şu günki güne çenli çykyp gelýär.

8-12 sahypada reňkli suratlar bilen çap edilýär. Ilkinji ýyllarynda tiraży 20 müň ekzemplýar, häzirki döwürde bolsa(1963) – 53 500 ekzemplýara baryp ýetýär. Jogapkär redaktory A.Tokombaýew, 1958 ýylda A.Toktakulow, 1961 ýylda A.Ubukeýew. Redkollegiýanyň düzümine dürli döwürlerde U.Abdukaimow,L.A.Ilina we beýlekiler giripdirler. Häzirki redkollegiýanyň düzümine A.Alymkulow, M.Borbugulow, K.Kaimow, B.Karabaýew, K.Kerimbekow, A.Toktomuşew, M.Tursunaliýew dagy girýär.

„Çalkan“ – gyrgyz halkynyň ilkinji satiriki žurnalydyr. Onuň ýazmaça edebiýaty we milli çap edilişi diňe Beýik Oktýabr rewolýusiýasynyň ýeňişinden soň ösüp başlaýar. Žurnalyň ilkinji dörän günlerinde onuň başynda Gyrgyzlaryň köne edebiýatçylarynyň biri – A.Tokombaýew durupdyr. Ol 30-y ýyllarda gyrgyz edebiýatynda satiranyň syýasy žanrynyň

bolmagy üçin köp işler bitiripdir. Halk döredijiliginiň döplerine, ýaş gyrgyz edebiýaty tarapyndan satira döredijiliginde toplanan belli bir tejribä salgylanyp žurnalyň guramaçylary Respublikanyň partiýasynyň Merkezi Komitetiniň satira guramasynyň önünde goýan meselelerini üstünlikli ýerine ýetirýärler. „Çalkan“ özüniň milli satirikasynda baý tejribesi bolan gyrgyz bilen, doganlyk Merkezi Aziýa respublikalarynyň satirik žurnallarynyň görnüşinde taýýarlanylýar. Žurnalyň döredilmegine „Krokodil“ özüniň uly täsirini ýetirýär. Onuň in gowy döpleri gyrgyz satiraçylay tarapynda ýaraglanma alynýar.

Žurnalyň satirikleri respublikanyň hojalyk durmuşyndaky kemçilikleri ýiti tankyt edýärler. Býurakratizm, hususy ownukçyl psihologiýa, zähmete bolan ütülilik gatnaşygyna, aýala baý-eyçilik gözi bilen garamaklyga, ýalan dini düşünelere, zyýanly endiklere we beýlekilere garşy berk göreşýär. Soňky ýyllarda žurnal respublikanyň halk hojalygynyň üstünlikli ösmegine päsgel berýän gözboýagçylar, ýaramaz guramaçylar, ýaltalar hem iş ýakmazlar bilen aýgytly göreş alyp barýar.

Redaksiýa özüni tankydy habarlar bilen yzygiderli üpjün edýän giň okyjylar köpçüliginiň işeňnirligine daýanýar. „Çalkanyň“ „Sorag býurosy“ bölümünde žurnalyň redaksiýasy ol ýa-da beýleki wezipeli adamlara ýollanan tankydy hatlar bilen ýygy-ýygýdan çykyş edýär. Olary okyjylar zähmetkeşleriň mätäçliklerine hem-de meselelerine yetelik üns bermeýändikleri, halk hojalygynyň meýilnamalaryny ýerine ýetirmeýändikleri, köpçüligiň medeni we estetiki terbiýesiniň meselelerini äsgermeýändikleri üçin adalatly ýazgarýarlar.

Edebiýat bölümünde M.Alybaýew, N.Baýtemirow, U.Kubatbek, A.Kydyrow, A.Toktakunow, A.Toktomuşew, M.Tursunaliýew we beýlekiler işeňnir işleşýärler. Çeperçilik bölümünde bolsa B.Alygulow, I.Belewiç, W.Weýs, W.Žukow,

L.Ilina, S.Işenow, J.Kožahmedow,
I.Miroşniçenko, M.Omorkulow, S.Plotnikow, A.Turumbekow,
D.Flekman, A.Şubin we başgalar işleýärdiler.

Kyrgyz tuusu

Görnüşi: Syýasy-jemgyýetçilik

Baş redaktory: Matisakow A.

Esalandyryldy: 1924

Dili: gyrgyz

Baş edarasy: Bişkek, Abdumomunow köç.193

Tiražy: 20 000

Kyrgyz tuusu – Gyrgyzystanda çap edilýän döwletiň resmi gazetini. Gyrgyz dilindäki in gadymy gazetlerini biri hasap edilýär.

Hepdede iki gezek tiražy 20 000 ekzemplýar bolup çykýar. 1975 ýylda onuň tiražy 120 müň ekzemplýara yetipdir.

Gazediň ilkinji sany “Erkin too”(“Erkin daglar”) ady bilen 1924 ýylyň 7 noýabrynda Daşkentde çykýar. 1925 ýylyň tomusyndan başlap Bişkekde neşir edilip başlanýar. 1927 20 awgustynda ol “Gyzyl gyrgyzysta”, 1956 ýylda – “Sowet

Gyrgyzystany” diýlip üýtgedilýär. Häzirki ady bolsa oňa 1991 ýylda berilýär. Gazet 1958 ýylda Zähmetiň Gyzyl Baýdagy Ordeni bilen sylaglanýar.

Hueýmin bo

Görnüşi: Syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: 1932

Dili: dungan

Baş edarasy: Bişkek

Tiražy: 3 müň.(2008)

Hueýmin bo – Dungan dilinde Gyrgyzystanyň bişkek şäherinde neşir edilýän syýasy-jemgyýetçilik gazetini.

Gazet aýda bir gezek tiražy 3 müň ekzemplýar bolup çykýar. 1970 ýyllarda gazet hepdede 2 gezek tiražy 4,4 ekzemplýar bolup çykypdyr.

1932 ýylda gazet “Dun Huäşir”(“Gündogaryň uçguny”) ady bilen neşir edilip başlanypdyr. 1939 ýylda neşir ýapylýar, ýöne 1957 ýylda “Sulýan hueýzu bo”(“Sowet dunganlarynyň gazetini”) ady bilen gaýtadan dikeldilýär. 1958 ýylda onuň ady “Şiýüädi çi”(“Oktýabryň Baýdagy”) diýip çalşylýar. 1990-y

ýyllarda gazetiniň ady “Hueýmin bo” diýlip üýtgedilýär. Gazetde uzak wagtlap dungan ýazyjysy Ýasyr Şiwaza işläpdir.

Uş sadosi

Görnüşi: Syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: 1932

Dili: Özbek

Baş edarasy: Oş

Tiražy: 4 müň. Ekz.

Uş sadosi(Oşyň ýaňy) – Gyrgyzystanyň Oş şäherinde özbek dilinde neşir edilýän welaýat gazetini.

Sowet döwründe gazetiniň tiražy 45 müň ekzemplýara çenli baryp ýetipdir, 2002 ýylda ol 4 müň ekzemplýara çenli kemelipdir.

Gazet 1932 ýylyň 12 aprelinde “Kommunist” ady bilen esaslandyrylýar. Ilkinji redaktory Myrathan Sabyrow bolupdyr. 1938 ýylda gazet “Pagta üçin”, 1940 ýylda bolsa “Lenin ýoly diýlip atlandyrylýar. 1957 ýylda gazet Gyrgyz SSR-niň Kommunistik Partiyasynyň Merkezi guramasy bolýar. Onuň redaksiýasy bolsa Frunza(Bişkege) göçürilipdir. Ady

“Gyrgyzystan hakykaty” diýlip üýtgedilýär. Ýöne 1960 ýylda gazet ýene-de Oşda neşir edilip başlanypdyr we oňa “Lenin ýoly” ady gaýtarylyp berilýär. Gazet 1992 ýylyň oktýabrynda “Uş sadosi”(“Oşyň ýaňy”) adyny alýar.

Täjigistanyň žurnalistikasy

Beýik Oktabr rewolýusiasyna çenli täjigistanyň territoriýasynda ýekeje-de gaýgy,zurnal neşir edilmändir. Soňra Täjigistan respublikasynyň döredilmegi, ýurda kolkoz gurluşynyň başlanmagy, sowatsyzlyga garşy greler bilen birlikde döwürleýin neşirler peýda bolup başlaýar. 20-30-ýyllarda „Şurai enkilob“,„Obazi täjik“ „owazi şarh“ „Bederoi täjik“ „Sowetikaý Tajikiston“ „Sowetik Täjikistany“, „Donie we omuzgor“ ýaly nesirler çap edilýär. 1924-ýylda ozbegiston SSR-niň sostawynda Täjigiston assr-i döredilýär.

1950-nji ýyllarda 76-sany respublikan, welaýat, etrap gazetlertiniň köpdirajly görnüşleri çap edilýär. Respublikan „Kommunist Täjigiston“ „Sowetskiý Täjigistan“ „Komsomoly Täjigiston“ „Pioneri Täjigistana“ we başga-da birnäçe neşirler 15-sany neşirler çap edilipdir. Irki neşirler bolan „şarki surh“ „Kommunist Täjigistana“ ýaly gazetler hem 50-ýyllarda-da çap edilýär. Häzirki wagtda paýtagty Duşenbe, respublika dörän wagty paýtagty Stalinabat bolupdyr. Stalinabatda radiostansiýalar we telewizion merkezi işle ýär. Respublikanyň özi 1929-ýylyň 5-dekabrynda döredilýär.

20-asyryň başynda bolşy ýaly, Täjigistanyň halky üçin 20-asyryň aýaklarynda-da köp gowgaly döwür boldy, ýurtda bolup geçen çaknyşyklar zerarly Täjigistanyň münläp halky öz

watanlaryny taşlap ýurtdan çykмага mejbur bolýar. Şu ýagdaýlaryň ählisi Täjigistanyň ýerli radio- telewidenýesinde yz beýanyňy tapýar.

Täjikleriň radiosy 1920-nji ýylda telewidenýesi bolsa 1959-njy ýylda işläp başlaýar. Gepleşikler täjik, rus we özbek dilerinde alnyp barylýar.

Täjigistanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleri

Täjigistanda respublikanyň 4 sany hökümet gazetini çykýar. Olardan “Çumhuriyat” we “Sadoi mardum” täjik dilinde, “Halk gazetini”- rus dilinde, “Halk owazy” bolsa özbek dilinde neşir edilýär.

Jumhuriyet

Görnüşi: gündelik gazet

Neşirýatçy: “Jumhuriyet” gazetiniň Redaksiýasy

Baş redaktory: Kamol Abdurahimow

Esaslandyryldy: 1925

Baş edarasy: Duşenbe ş. Saadi Şerozi, 16

Tiražy: 24 000

“Jumhuriyet” (täj.Çumhuriyat) – 1925 ýylyň 15 martynda tassyklan, täjik dilinde çykýan işewür we syýasy-jemgyýetçilik gündelik gazetini. Häzirki döwürde ol Täjigistan Respublikasynyň resmi ýap guramasy we köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň hökümet gazetini hasaplanylýar. Neşirýatçy –

“Jumhuriyet” gazetiniň öz redaksiýasy bolup durýar. Ony tassyklan bolsa – Täjigistan Respublikasynyň Prezidenti we Hökümeti.

Gazetiň tematikasy Täjigistanda we daşary ýurtlarda bolup geçýän wakalar hakda habar bermek, syýasy, ykdysady meseleleri seljermek we olara syn bermek, medeniýet, sport durmuşynyň täzelikleri ýaly dürli ugurlardan ybaratdyr. Gazet çap görnüşinde çykarykýar. “Jumhuriyet” gazetiniň güwrumi 4-16 hatar bolup, ol hepďäniň sişenbe, perşenbe weşenbe günleri çykýar. Ölçeği – A2.

Gazetiň taryhy. Gazetiň ilkinji sany 1925 ýylyň 15 martynda Duşenbe şäherinde “Idi Toýık” ady bilen tiraży 1000 ekz. bolup çykýar. Gazeti Täjigistan Respublikasynyň Kommunistik partiýasy tassyklaýar. Gazetiň ikinji sany “Bedorii Toçik” ady bilen tiraży 2500 ekz. bolup çykýar. 1928 ýyldan 1955 ýylyň yanwaryna çenli gazet “Toçikistoni Soweti”(“Sowet Täjigistany”), 1991 ýylyň sentýabryndan bäri bolsa “Jumhuriyet” ady bilen neşir edilip gelinýär. Köp ýyllaryň dowamynda gazetiniň baş redaktorlary bolup Abulkasym Lahuti, Aminjon şukuhi, Samat Gani, Aşur Halimow, Goib Kalandarow, Ibod Faýzullo, Hur Tabarow, Mazhabşo Muhabbatşoýew, Şohmuzafar Ýodgori, Şoddi Saidow, Subhon Koşonow we beýlekiler ýaly belli şahsyýetler işläpdirler.

2005 ýyldan bäri Gazete Kamol Abdurahimow ýolbaşçylyk edýär. Gazetiň redaksiýasy Täjigistan Respublikasynyň duşenbe şäheriniň Saadi Şerozi köçesindeki “Şarki Ozod” gazet-žurnallar toplumynyň başinji gatynda ýerleşýär.

Gazetiň düzümi. “Jumhuriyet” gazetini 5 sany kiçi redaksiýadan we bolümden durýar:

1.”Prawo” redaksiýasy – redaktory Karim Dawlatow.

2. "Ykdysadyёт" redaksiyası – redaktory Kurbonali Rahmonow

3. "Medeniёт" redaksiyası – redaktory Abdukadir Rahimow

4. "Habarlar" redaksiyası – redaktory Dadajan Ruziyew

5. "Mahabat" redaksiyası – redaktory Zoirşo Şarifow

Gazetiň dürli ýyllardaky habarçylary. Kosim Daýlami, Ali Huş, Hisor Muhammad, Mamadwafo Mamadrizoýew, Olimçon Rajabow, Hiloliýon Askar, Mahmudjon Şahobiddinow, Kurbon Madaliýew, Saidmurod Fattoýew, Mirzomahmud Mirboboyew, Maksudjon Huseýnow.

Halk owozi (Halk owazy)

Gürnüşi: Syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: 1929

Dili: Özbekçe

Baş edarasy: Duşenbe ş. Saadi Şerozi şaýily, 16

"Halk owozi"(Halk owazy) – Täjigistanda özbek dilinde neşir edilýän respublikanyň hökümet gazetini. Hepdede 2-3 gezek çykýar. Tiražyň agramly bölegi yazylyşyk boýunça döwlet edaralaryna ýaýradylýar. Sowet döwründe gazet her gün çykarylyp, onuň tiražy 93,5 ekz. yetipdir. Ol Tajigistan SSR Merkezi Komitetiniň çaphana guramasy bolupdyr.

Gazet 1929 ýylda esaslandyrylýar. 1955 ýyla çenli ol "Kizil Tojikiston"("Gyzyl Täjigistan"), soňra "Sowet Tojikistoni"("Sowet Täjigistany") diýlip üýtgedilýär. 1990 ýylyň başlarynda bolsa ol döwrebap adyny aldy.

Gazet 1963 ýylda Zähmetiň Gyzyl Baýdagy ordeni bilen sylaglanýar.

2009 nji ýylyň 30-njy ýanýarynda Sorosyň gaznasy “Täjik žurnalistikasynyň taryhyny” neşir etmäge ýardam etdi.

30-njy ýanwar, Duşenbe-“Awesta” – Ýurduň Ýokary okuw mekdepleriniň žurnalistika fakultetiniň talypalary şeýle hem giň okyjylar köpçüligi üçin niýetlenen “Täjik žurnalistikasynyň taryhy” atly kitap bilen tanyşdyrylyş çäresi 30 ýanwarda Duşenbede boldy.

Täjigistan respublikasynyň Prezidentiniň sosial-syýasy meseleleri boýunça öňki döwlet maslahatçysy professor Ibrohim Usmonow we TMU dossenti Dawlat Dawronow bu kitabyň awtorlary bolup çykyş etdiler. Okuw kitaby Bilim Ministrligi tarapyndan makullanyldy we Täjigistanyň Milli Uniwersitetiniň žurnalistika fakulteti tarapyndan okuw gollanmasy hökmünde kabul edildi.

Açylyşda awtor I.Usmanowyň belleýşi ýaly täjik žurnalistik jemgyýeti bir eýýämden bäri şunuň ýaly kitaba teňnedi we ony çykarmak üçin 10 ýyldanam gowrak wagt bäri mümkinçiligiň bolaryna garaşyp gezdi. 2008 ýylyň ýanwarynda ýurduň Bilim Ministrligi bu kitaby neşir etmeklige hem-de ulanmaklyga rugsat berdi. Şondan soň Açyk Jemgyýet Institutynyň täjik şahamçasý tarapyndan(Sorosyň gaznasy) bu okuw kitabyňy çykarmak üçin tehniki, maddy hem-de maliýe goldawy berildi.

Kitap Täjigistanda tiražy 1 müň ekzemplýar edilip çap edildi we eýýäm žurnalistika fakultetleriniň kitaphanalaryna ugradyldy. Mundan başga-da kitap ýurtda hereket edýän media-birleşiklerine-de uly bolmadyk göwrümde bölünip beriljek.

“Kyrk ýyl mundan ozal Täjigistanda žurnalistidan bary-ýogy 70 adama bilim berilýärdi, bu gün bolsa 1200 sany talyp bu ugurdan bilim alýar –diýip Usmanow habar berýär,- Bu şeýle kitap ürän zerur bolup durýar, şonuň üçinem žurnalistika fakultetleriniň talypalarynyň okuwlarynyň dowamynda şu kitabyň peýdasý deger diýip biz umyt edýäris.”

Onuň sözlerine görä täjik žurnalistikasynyň taryhy dört sany şertli döwre bölünýär: 1917 ýylyň Oktýabr rewolýusiyasyndan öňki döwri, rewolýusiýadan soň Täjigistanyň öz garaşsyzlygyny gazanyp respublika bolan döwri, sowet döwri we döwletiň özygtyýarlygyny alan häzirki döwri.

Häzirki günlerde ýene-de iki sany kitabyň taýýarlanyp ýörlendigini we belki-de şu ýylyň ahyryna çenli olaryň çapdan çykaýmagynyň mümkindigi hakda aýdyp, Usmanow sözüniň üstüni ýetirdi. “Žurnalistikada žanrlar we garyşlar” hem-de “Täjik žurnalistikasynyň ensiklopediýasy” atly bu kitaplar “Pesonallar”, “Taryh” hem-de “Žanrlar we görnüşler” atly üç bölümi öz içine alýar.

Duşuşykda çykyp geplän ylmy wekillerden TMU žurnalistika fakultetiniň dekany Sangin Gulow, Rus-täjik slawýan uniwersitetinden onuň kärdeşi Abdusatdor Nuraliýew, mugallym Pýwand Gulmurodzoda, Çowid Mukim we beýlekiler täze neşiriň ýokary praktiki gymmatlygyny aýratyn belläp geçdiler we şeýle neşirleri rus hem inlis dillerinde çykarmaklyga çagyrdylar.

Açyk Jemgyýet Intitutynyň täjik şahamçasynyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň utgaşdyryjysy Ruhşona Olimowa tegelek stoluň daşyndaky tanyşdyrylyş çäresini jemlemek bilen, täze okuw kitaplarynyň we beýleki gollanmalaryň döredilmek meselesinde olaryň guramasynyň žurnalistik başlangyçlaryny hemişe goldamaga taýýardygy hakda belläp geçdi hem-de žurnalistikanyň taryhy baradaky okuý kitabyň talyplaryň we žurnalistleriň arasynda mugt ýaýradyljakdygyny aýtdy.

Owozi tojik

Görnüş: syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: 1924

Dili: täjikçe

Baş edarasy: Daşkent, Matbuotçılar köç.32

Owozi toçik (“Täjik owazy”)- Özbekistanyň Daşkent şäherinde täjik dilinde neşir edilýän respublikan gazet. 1970 ýyllarda gazet tiražy 35 müň ekzemplýar bolup, hepdede üç gezek çykýardy. Gazetiň ilkinji sany 1924 ýylyň 25 awgustynda Samarkantda “Owozi tojiki kambagal” (“Garyp täjigiň owazy”) ady bilen çykypdyr. Soňra onuň ady “Uzbekistoni suhri” we başga hili bolup birnäçe gezek üýtgedilipdir. 1964 ýylda “Hakikati Uzbekiston” (“Özbekistan hakykaty”) diýip atlandyrylyp başlanýar. Sowet gazet Özbekistan SSR KP MK ýaphana guramasy bolupdyr. 1990 ýyllaryň başlarynda ol döwrebap at alýar. Gazetde belli täjik ýazyjysy Sadriddin Aýni işläpdir. 1974 ýylda gazet Zähmetiň Gyzyl Baýdagy ordeni bilen sylaglanýar.

Erkin Karakalpakstan

Görnüşi: Syýasy-jemgyýetçilik

Esaslandyryldy: 1924

Dili: garagalpakça

Baş edarasy: Nöküs, Garagalpagystan köç.9

Tiražy: 7 müň ekz.

Erkin Karakalpakstan (“Erkin Garagalpagystan”)-Garagalpagystanyň (Özbekistan) garagalpak dilinde neşir edilýän syýasy – jemgyýetçilik gazetini. Ol 1924 ýylyň noýabryndan bäri neşir edilip gelinýär. Ilkibaşda “Erkin garagalpak”, 1929 ýylda “zähmetkeş garagalpak”, 1932 ýylda “Gyzyl Garagalpagystan” diýlip üýtgedilýär. 1950 ýylda bolsa “Sowet Garagalpagystany” diýip atlandyrylyp başlanýar. 1990 ýyllaryň başlaryndan bäri “Erkin Garagalpagystan” diýip atlandyrylyp gelinýär.

1975 ýylda hepdede 5 gezek tiražy 66 müň ekz. bolup çykýardy. Häzirki döwürde hedede 2-3 gezek tiražy 7 müň ekz. bolup çykýar. 1968 ýylda “Hormat belligi” ordeni bilen sylaglanýar.

Gazak žurnalistikasynyň taryhy

Gazagystanyň žurnalistikasy uzak ýyllaryň dowamynda az öwrenilen žurnalistika bolup galdy. Gazak žurnalistikasynyň taryhynyň başynda Abaý Walihanow, Islom Altinsarin dagy durlar. Olaryň döredijilik tagallasy bilen gazak jemgyýetinde täze bir hadysa-ene dilindäki žurnalistika ýüze çykyar.

Gazak dilinde ilkinji gazet “Türküstan ülkesiniň gazetini” ady bilen 1870-82-nji ýyllarda neşir edilýär. 1915-nji ýyllarda Gazagystanda 11 gazet neşir edilýärdi. Bu neşir Türküstan general-gubernatorlygynyň resmi neşiri bolan “Türküstan wedomostlaryna” goşundy hökmünde çykýardy. Gazet hepde-de 4-gezek çykyp, onuň iki goýberlişi gazak dilinde, iki goýberlişi bolsa özbek dilinde çykýardy. Gazet patyşa häkimiýetiniň bähbidini arýardy. Şeýle-de bolsa gazet sahypalarynda sazak jemgyýetiniň sosial-syýasy meseleleri, edebiýat gungat we Gazagystanda ýaşayan milletler hakynda makalalar hem çap edilýärdi. “Türküstan wedomostlary” 48-ýyl neşir edildi. Türküstantyň general-gubernatory Kaufmanyň

bellemegine görä,gazetiň maksady ,wezipesi ölkäni öwrenmekdir.1898-1902-nji ýyllar aralygynda Orenburgda" Dola welaýatynyň gazetini"çap edilýär.Gazet patyşa hökümetiniň buýruklaryny we görkezmelerini çap edýärdi. Materiallaryň köpüsi şahyrlaryň, ýazyjylaryň, alymlaryň eserlerine bagyşlanýardy.bu neşiriň bitiren uly hyzmaty onuň ýazyjylaryň uly toparyny ösdürip ýetişdirmegidir. Görnükli gazak şahyrlary, magaryfçylary,publisistleri,folklorçylary M.Kuliýew, B.Adykow, K.Babajanow, A.Diwaýew dagy ilkinji gezek şu neşiriň sahypalarynda çykyş etdiler.1890-njy ýylyň başyndan gazak jemgyýetinde ilkinji markisistik neşirler peýda bolup başlaýar.leniniň "Iskrasy" "Wpered", "Proletariý", "Sosial-demokrat" neşirleri gazak jemgyýetiniň önbaşçylary bolupdy.

1907-nji ýylda "Kazah","Serke", "Ural" ýaly gazetleriniň peýda bolmagy gazak intelligensiýasynyň syýasy işjeňligini görkezip başlaýar.Russiýada 1905-1907-nji ýyllarda bolup geçen gozgalaňlar bu neşirlerde öz beýanyňy tapýardy.Gazagystanyň ilkinji profsoýuz neşiri "Trudowaýa žizn"žurnaly Kuýbyşewiň ýolbaşçylygynda ilkinji çykan partiýa gazetini "Stepnaýa gazeta"(Sähra) atlandyrylýardy.Azat edijilik hereketiniň ýokary galýan ýyllarynda (1911-1913)gazak demokratik neşirler çykyp başlaýar."Gazagystan" neşiri demokratik we sowat berijilik häsiýetindedi.Gazetde Gazagystanyň jemgyýetçilik ykdysady, medeni durmuşynyň möhüm meseleleri hem şöhlelenýärdi.

1911-1815-nji ýyllarda ilkinji jemgyýetçilik-syýasy zurnal "Aýkan" çykyp başlaýar.Žurnalyň döredijisi we redaktory M.Seralin bolýar. (1872-1929).neşiriň esasy işgärleri Toraýgyrow,Seýfullin,Donataýew dagy bolýar.Žurnalyň aň-bilim berijilik döplerinde gazak jemgyýetçilik pikiriniň, edebiýatynyň we publisistikasynyň ösüşinde orny uludur.Gazak žurnalistikasynyň senenamasynda möhüm tapgyr

jemgyýetçilik-syýasy „Kazah“ gazetiniň peýda bolmagydyr.(1913 -1918)Ol gazak intelligensiýasynyň merkezi bolýar.1916-njy ýylda bolan milli gozgalaňda gazet onuň jarçysy, hukuk goragçysy bolup çykyş edýär,halky jebislige çakyrýar.Hatda „Alaş-Orda“ milli partiýasy „Kazah“ gazetiniň ideallary bilen döredilýär.Rewoýusiýa döwründe çakdan aşa salgytlar, patyşa gullykçylarynyň eden-etdiligi, gazak jemgyýetiniň gatlaklara bölünmegi, ýaşayş dessurynyň bozulmagy,halkyň garyplaşmagy we tozmagy jemgyýetde dartgynlyga getirýär.Şu ýagdaýlar,„Sadak“(1915-1918)milli žurnalunda,„Sary-Arka“,„Birlik Tuý“, „Ýaş Adamat“, „Alaş“, „Ural“ gazetlerinde öz beýanyny tapýar.

Gazagystanyň KHBS-i

Gazak halkynyň durmuşynyň, taryhynyň ösüşini onuň KHBS-niň döreýiş, ösüş ýoluny yzarlamak bilen çuň öwrenmek mümkin. Neşirleriň taryhyny öwrenmek üçin bolsa , neşirleriň häzirki döwür üçin hiç zat aňlatmaýan we olary öwrenmegi kynlaşdyrýan atlaryny, rubrikalaryny däl-de, ilki bilen şol neşirleriň ideýalaryny, mazmunyny, häsiýetini öwrenmelidir.Oktýabr sosialistik rewolýusiýasy ýeňenden soň, täze döwür başlaýar. Durmuşyň ähli ugurlarynda özgerişler amala aşyrylýar. Beýleki ulgamlar bilen bilelikde, žurnalistikada hem täzelikler, täze ugurlar döreýär. Eger Moskwada, Petrogradda rewolýusiadan soň, bolşewik neşirleri has iň döräp ugran bolsa, Gazagystanda ýagdaý biraz başgaçady. Bu respublikadfa bolşewik gazetlerinden oň ylalaşyýy partiýalaryň gazetleri döreýär. Menşewiklwer gündelik kontrrewolýusion „ Семипалатинский листок” gazetini çap edip bilýärkaler, bolşewiklere gektoğrafda kiçijik liçtoklary çykarmak zordan başardýardy. Eserler Gazagystanyň

köp şäherlerinde öz gazetlerini çykarmagy ýola goýupdylar. Kadetler çykarýan gazetleriniň sany boýunça hem, hil boýunça hem, ähli ýerlerde bolşy ýaly, birinji orunda durýardylar..Bolşewikleriň käýerlerde menşewiklere eglşik etmekleri, bolşewik partiýanyň doly ýeňmegini yza çekýärdi. Diňe merkezi „Правда” gazetiniň alyp baran propagandasynyň kömegi bilen, menşewikler öz güýjüni gaçyryp ugraýar. Belli amerikan žurnalisti Jon Rid „Dünýäni sarsdyran 10 gün” atly kitabynda Smolnyý institutyndan SSSR-iň dürli künjüne rewolýusion edebiýatyň iberilişi barada ýazýar. Ol edebiýatlaryň köprägi Gazagystana hem iberilýärdi.Ýerli partiýa guramasynyň öz işini ýola goýmagy bilen, onuň organy hökmünde „Пролетарий” gazetini çykyp ugraýar. 3 sandan soň bu gazet ýapylýar.Rewolýusion hereketiň ösmegine „Крестьянская газета” gazetiniň orny uly bolýar. Bu gazet hem 1917 –nji ýylda ýapylýar, onuň redaktory A. P.Berezowskiý öldürilýär.Gazagystanda „Sadak, „Aýna” žurnallary, rewolýusion- demokratik gazet- „ Tіршілік” çykarylyp ugralýar. „ Tіршілік” gazetini Akmolin uezd komitetiniň organy bolup, uly rewolýusion ýol geçýär. Partiýa organlary neşirleri öz ideýalaryny halka ýetirmek üçin, sosialistik gurluşy wagyz etmek üçin ulanýarlar. Gazetini dörediji hem-de onuň ýolbaşçysy rewolýusioner S. Seýfullin bolýar. S. Seýfulliniň gazetiniň sahypasynda feodal- baýlara, buržuaz- milletçilere garşy ýazan goşgusy çap edilýär. Şol döwürlerde gazet sahypalarynda gazak- rus halklarynyň arasynda duşmançylyk oduny ýakmak işleýänler bardy. Diňe „ Tіршілік” gazetini antisowetçilere doly garşylyk görkezýärdi.Milletler arasyndaky duşmançylyga garşy çykyş edýärdi.

“Казахстанская правда” gazetini Gazagystanyň iň iri we iň irki metbugatlarynyň biridir. SSSR döwürleri gazetini iň esasy temalarynyň biri sosialistik ýaryş, partiýanyň medeni we durmuşy çärelerini durmuşa geçirmek ýaly meseleler boldy.

Iki welaýatyň- Alma-Ata we Taldy- Kurganyň öz aralarynda alyp barýan sosialistik ýaryşynyň jemleri welaýat gazetlerinde- „Огни Алатау” we „Заря коммунизма”, „ Жетысу” we ”Октябрь туы” ýaly gazetlerde çap edilýär. “Казахстанская правда” gazetі biri- biriñden öwrenmek üçin bu tejribäni peýdaly hasaplaýar. Gazet habar beriş serişdeleriniň işiniň gowulanmagyny partiýa ýolbaşçylygynyň netijesi hasaplaýar. Partiýa komitetleri bilen gazetler gowy gatnaşykda bolanda, neşirleriň işini dogry ýola goýup bolýar diýip –ýazýar.”Заря Востока” etrap gazetinde çap edilýän her bir tankydy material, kollektiwiň işini garalamak üçin synanyşyk hökmünde kabul edilýär. Etrabyň partiýa guramalary makalada ýazylan zatlara üns bermeýär, olara çäre görmek barada pikir etmeýär. “Казахстанская правда” gazetі her çap edilen tankydy materialy partiýa organlary barlamaly, tankydy makala üçin awtory yzarlamalara ýol bermeli däl, pedaksiýanyň tankydy başlangyçlaryny goldamaly- diýip çykyş edýär. Eger şeýle edilmese, onda ol partiýa we döwlet durmuşynyň normalaryny bozmak bolar- diýen pikiri öňe sürýär.

Gazet çap edilýän makalalaryň barlanan faktlar esasynda ýazylan bolmagyny talap edýär. Meselem gazet 1971-nji ýylyň 10-njy iýunyndaky sanýnda „Щмель ” žurnalynyň habarçysynyň, şeýle hem „Целиноградская правда” gazetiniň habarçysynyň ýalan faktlar, barlanmadyk we dogry däl zatlar barada ýazan makalalarynyň çap edilendigini ýazgaryp: Sowet žurnalisti- ähli zatdan öň- hakykatçyl we gönümel adamdyr. Ol durmuşmyzyň ähli gowulyklaryny görmegi we kemçiliklerini ýazgarmagy başarmalydyr- diýýär.

“Казахстанская правда” gazetі өз sahypalarynda yzygider respublikanyň- Gazagystanyň HBS umumy syn berýär. Beýle umumy synlarda diňe bir gazetleri tankytlaman, eýsem olara kemçilikleri nädip aradan aýyrmalydygyny hem salgy bermek oňlanylýar. Emma “Казахстанская правда”

gazeti kâwagtlar öz umumy synlarynda diňe tankyt etmek bilen oňýar. Telewideniýäniň we radionyň işine degişli umumy synlary hem gazet sahypalarynda, seýregem bolsa, görmek bolýar.

Gazak dilindäki neşirleriň döräp ugramagy Gazagystanyň Russiýa birikmeginiň progressiw netijesi hasaplanýar. Gazak dilinde çykan gazetler gazak hem-de rus diliniň, medeniýetiniň bir- birini baýlaşdyrmagyna uly goşant goşýar.

Beýik Watançylyk urşy döwürleri gazak dilinde çykýan neşirler gazak halkyny zähmet üstünliklerine galkyndyrýardy, duşmandan üstün çykmak ugrundaky göreşe öz goşandyny goşýardy. Milli dilde çykýan harby neşirler köpmilletli goşuny ýeňiş ruhunda terbiýelemek üçin uly işler edýär. Uruş döwründe Gazagystanda „Otan uşın“, „Kyzyl Armiýa“, „Žayga karsy attan“ ýaly gazak dilindäki front gazetleri çykýar. „Социалистик Казакстан“ gazeti hem 1941-nji ýylda Muhtar Ayezowyň Karagandanyň şahtýorlarynyň zähmet gahrymançylyklary baradaky oçerkini çap edýär. Sowet goşunynyň gahrymançylykly soweşleri gazetiň her sanynda çap edilýär.

Soňky ýyllarda hem „Социалистик Казакстан“ gazeti sosialistik durmuş, arassa zähmet, gazak çöreginiň milliard tonnasyny tabşyrmak ýaly ugurlarda zähmetkeş halkyň ruhlandyryjysy bolýar. 1957-nji ýylda respublikanyň halkyny tarp erleri özleşdirmäge çekmekdäki hyzmatlary üçin „Социалистик Казакстан“ gazeti SSSR ýokaary Sowetiniň Zähmet Gyzyly Baýdak ordeni bilen sylaglanýar. Tarp ýerleri özleşdirmek, Döwlete galla tabşyrmak meselesi, Kazak Kompartiýasynyň „Döwlete molliard put galla tabşyralyň“ atly şygary gazak neşirleriniň esasy temalarynyň birine öwrülýär.” Leniňil žas” ýaşlar gazeti hem bu il bähbitli işden çetde galmaýar. Gazagystanyň Kompartiýasy respublikada neşir işleriň ösmegi üçin yzygider alada edýär. Ýurtda

satiriki, „Ara ” (Ary) žurnalynyň, 1969 –njy ýyldan başlap „ Medeniýet žene turmys” (Medeniýet we durmuş)žurnalynyň, 1961-nji ýyldan „Pioner” žurnalynyň, ylmy- populýar „ Bilim žene enbek”(Ylym we zähmet) , „ Kazahstan aýelderi”(Gazagystanyň aýallary) ýaly žurnallaryň çap edilip ugramagy muňa mysal bolup biler. Mundan başga-da, „ Gazak adebiýaty”, rus we gazak dillerinde „ Bloknot agitatora”, „ Oba hojalygy” gazetleri çykyp ugraýar.

1956- njy ýyldan başlap Gazagystanda kolhoz köptiražly gazetleri hem çykyp ugraýar. 1950-nji ýyllardan soň oba hojalyk temasy örboýuna galýar. Bu ugurdan raýon we şäher gazetleri has döredijilikli işleýär. Muňa mysal edip, „Kentay prawdasy” gazetiniň zähmetkeş- işçi habarçylar bilen işlemekde gazanan üstünliklerini görkezmek bolar.

Gazak žurnalistikasynda soňky ýyllarda işçi- daýhan habarçylary bilen ýakyn aragatmaşyk saklamak däbi ýola goýulýar. Bu işe 70 müň işçi we oba habarçylary çekilýär. Meselem, welaýat ýaşlar gazetini bolan „ Комсомолец Каракалды ” gazetinde ştatdan daşary 21 sany habarçy bolýar. Diňe oba hojalyk ýa galla temasy däl, eýsem metallurgiýa temasy, sosialistik ýaryş, başýyllyk planlar temasy hem gazetleriň ünsünden düşenok. Bu temalar „Ortalyk Kazahstan” gazetinde metallurglaryň üstünlikleri, sosialistik ýaryşyň jemleri barada yzygider ýazyp durýar.

Gazak žurnalistikasy dörän ilkinji günlerinden başlap, öz halkynyň durmuşyndaky özgerişleri dogry beýan edip bilen, halky dogry ýola çagyryp bilen, kemçilikleri paş edip, kynçylyklary ýeňip geçmäge çagyran, gazak jemgyýetiniň ösüşiniň, „ aýnasy” bolup bilen žurnalistikadyr. Gazak halkynyň durmuşyndaky ähli şzgerişler, ösüşler, üstünlikler gazagystanda çykan rus dilli we milli neşirleriň sahypalarynda öz mynasyp beýanyny tapdy we taryha öçmez harplar bilen ýazyldy.

Gazak halkynyň durmuşynda agitator, propogandist hökmünde, jemgyýetçilik pikirleriň tribunasy hökmünde gazetiň, radionyň we telewideniýäniň orny örän uly bolandygyny belläp geçmelidiris. 20 asyryň başlaryndan başlap radionyň, biraz soňrak bolsa telewideniýäniň hem adamzadyň durmuşyna nähili berk ornaşandygyny düşündürmek zerur däl. Radio bilen telewideniýäniň halka täsiri hem barha berkeýär. Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda radionyň roly has hem artýar. Frontuň ähli ugurlaryndan dürli habarlar çaltlyk bilen radionyň üsti bilen ýýaýradylýar.

Gazagystanly ýaşlarda Watansylyk duýgusyny terbiýelemek üçin gazak radiosynda döredilen „Ştim” gepleşigi gazak ýaşlarynyň söýgüli gepleşigine şwrlýär. Bu gepleşigiň ilkinji sany 22 ýanwarda, 1974 –nji ýylda efire çykýar. Bu günüň ýazyjy Arkadiý Gaýdaryň doglan günüdigini bolsa bu gepleşigiň ýazyjynyň eserlerindäki öňe süren pikirleriniň „Ştim” tarapyndan dowam etdirilýändiginden habar berýär. Dogrudanam, „Ştim” sözi „Ştab Timura” sözlerinden ýasalandy. Gepleşikde ýazyjynyň eserleri bilen, durmuş ýoly bilen tanyşlyk, pionerleriň- „Timurçylaryň” marşrutlary bilen tanyşlyklar geçirilýär. „Ştim” gepleşigini döretmek baradaky pikir Genrietta Kan degişli bolup, ol bu gepleşigiň baş redaktory bolup işleýär. Gepleşik efire her ikinji we dördünji günler goýberilýär. Gepleşik ýaşlaryň arasynda uly üstünlikden peýdalanýar, radio gelýän hatlaryň köpdügi muňa şaýatlyk edýär. Pionerler tarapyndan kömek edilýän weteranlar „Ştimiň” üsti bilen öz minnetdarlyklaryny beýan edýärler, timurçylar ýaşuly nesle edýän kömekleri barada ýaşýarlar.

4 -nji maý ,1930-njy ýyl Gazagystanyň radiosynyň yzygider işläp başlan günü hasaplanýar. Iýunda eýýäm ýurtda 84 radiouzel işleýär. 1931-nji ýylda „ Enbekşi -kazak” atly radiogazeti işläp ugraýar.

Bütün SSSR-de, şol sanda Gazagystanda hem telewideniýäniň we radionyň ösmegine „Orbita” ýerüsti stansialar ulgamynyň döredilmegi uly itergi bolýar. Bu ulgam arkaly Moskwadan göýberilýän gepleşikleri bütün ýurt görýär. 1976- 1980- nji ýyllarda reňňkli telewideniýäniň ösmegi üçin uly işler edilýär. Täze telegepleşikleri bermek üçin kosmos sputnik ulgamlary gurlup ugralýar. 1958-nji ýylda Gazagystanda ilkinji Gazak telewideniýesiniň gepleşigi goöberilýär. Karaganda we Ust-Kamenogorsk telewideniýeleri işläp ugraýar. 1960-njy ýyldan „Казахстан в эфире” atly gazet programmasy çykyp ugraýar. Soňra Semipalatinsk, selinograd, ural telestudiýalary döredilýär. Gazagystanda 125 tele stansiýalar bar.

EDEBIÝATLAR:

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. Aşgabat, 2007.
2. Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Gysgaça terjimehal. Aşgabat, 2007.

3. Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Parahatçylyk, döredijilik, progres syýasatynyň dabaralanmagy. Aşgabat, 2007.

4. Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Eserler ýygyndysy. Aşgabat, 2007.

5. Türkmenistanyň Prezidenti Gurbanguly Berdimuhamedowyň ýurdy täzeden galkyndyrmak baradaky çykyşy. Aşgabat, 2008.

6. Gurbanguly Mälikgulyýewiç Berdimuhamedow. Ösüşin täze belentliklerine tarap. Aşgabat, 2009.

7. Богданов Н. Вйаземский. Справочник журналистов. Л, 1971.

8. Иностранная печат. Москва, 1963.

9. Березина В. Дементьев, А. Есип. В. История русской журналистики 18-19 веков. Москва, 1963.

10. Берков П. История русской журналистики 18 веков. Москва, 1948.

11. Из Истории Казакской печати. Алма-Ата, 1962.

12. Развитие печати Таджикиской. Душенбе, 1967.

13. Рассвет народной печати в Узбекистоне. Ташкент, 1968.

14. Созданийе Киргизской национальной печати. Фрунзе, 1960.

15. Учёных Б. Б. У истоков публицистики. Москва, 1989.

16. Dünýä informasion lentasyndan „Neýtralny Türkmenistan” gazetini.

17. Internet ulgamynyň habarlary.

18. Кодекс профессиональной этики российского журналиста. Профессиональная этика журналистов. Москва, 1999.

19. Лазутина Г. Б. Основы творческой деятельности журналиста. М.

20.Воробьев А.М.Средства массовой информации как фактор формирования гражданского общества: процесс, тенденции, противоречия. Екатеринбург, 1998 г.

21.Ворошилов В.В. Экономическая пропаганда в газете на современном этапе.Монография Л.Изд-во. ЛГУ, 1987.

22. Ворошилов В.В. Журналистика и рынок: проблемы маркетинга и менеджмента средства массовой информации: Научн. издание. СПб: Изд-во СПбГУ,1997.

23. Ворошилов В.В. Журналистика: учебник: Изд-во В.А.Михайлова,1999.

24.Ворошилов В.В. Журналистика: учебник. 5-е изд. Базовый курс.СПб.: Изд-во В.А.Михайлова, 2006.

25. Ворошилов В.В. Теория и практика массовой информации: учебник. СПб.: Изд-во В.А.Михайлова, 2001.

26.Есин Б.И. История русской журналистики (1703-1917): учеб.- метод. Комплекс. Москва,2000.

27.Жирков Г.Б. История цензуры в России XIX-XX вв: учеб.пособие.М:Аспект,2001.

28.История мировой журналистики (авт; А.Г.Беспалова, Е.А.Корнилов, А.П.Короченский, Ю.В.Лучинский, А.И.Станько. Ростов на Дону,2000.

29.История русской журналистики XVIII-XIX вв. под ред. Л.П.Громовой. СПб,2003.

30. История русской журналистики XVIII- начала XX в. учеб.пособие.М: Изд-во РУДН,2004.

31.Русская журналистика в документах (под-ред.Б.И.Есина,Я.Н.Засурского. Москва,2003.

MAZMUNY:

Giriş.....7

Žurnalistik bilimiñ taryhy.....13

Žurnalistikanyň taryhy görnüşleri we nazaryýetleri...19	
Orsýetiň žurnalistikasy. „Kuranty“ golýazma gazedi...24	
Orsýetde döwürleýin neşirleriň peýda bolmagy. Resmi „Wedomostlar“26	
XIX asyrdä gazet işiniň ýaýbaňlanmagy.....30.	
„Delo“ žurnaly. N.W. Şelgunow žurnalyň baş ýazyjysy...33	
1900-1917-nji ýyllaryň neşirleri.....35..	
Oktýabr rewolýusiýasy we graždan urşy döwrüniň (1917-1920-nji ýyllar) žurnalistikasy.....49	
20-30-njy ýyllaryň sowet žurnalistikasy.....60.	
XX asyryň rus žurnalistikasy.....69	
Beýik Watançylyk urşy we uruşdan soňky onýyllyklaryň žurnalistikasy.....103	
50-nji ýyllaryň ikinji ýarymynyň – 80-nji ýyllaryň başynyň žurnalistikasy.....123	
60-70 ýyllarda neşiriň taryhy.....127.	
Öňki Sowet Respublikalaryň žurnalistikasy.....144.	
Özbek žurnalistikasy boýunça 20-30-njy ýyllarda çap edilen neşirler.....151	
Özbekistanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleri....152	
Gyrgyz žurnalistikasy.....159	
Gyrgyzstandaky köpçülikleýin habar beriş serişdeleri..160	

Täjigistanyň žurnalistikasy.....	177
Täjigistanyň köpçülikleýin habar beriş serişdeleri.....	178
Gazak žurnalistikasynyň taryhy.....	184
Gazagystanyň KHBS-i.....	186.
Edebiýatlar.....	193